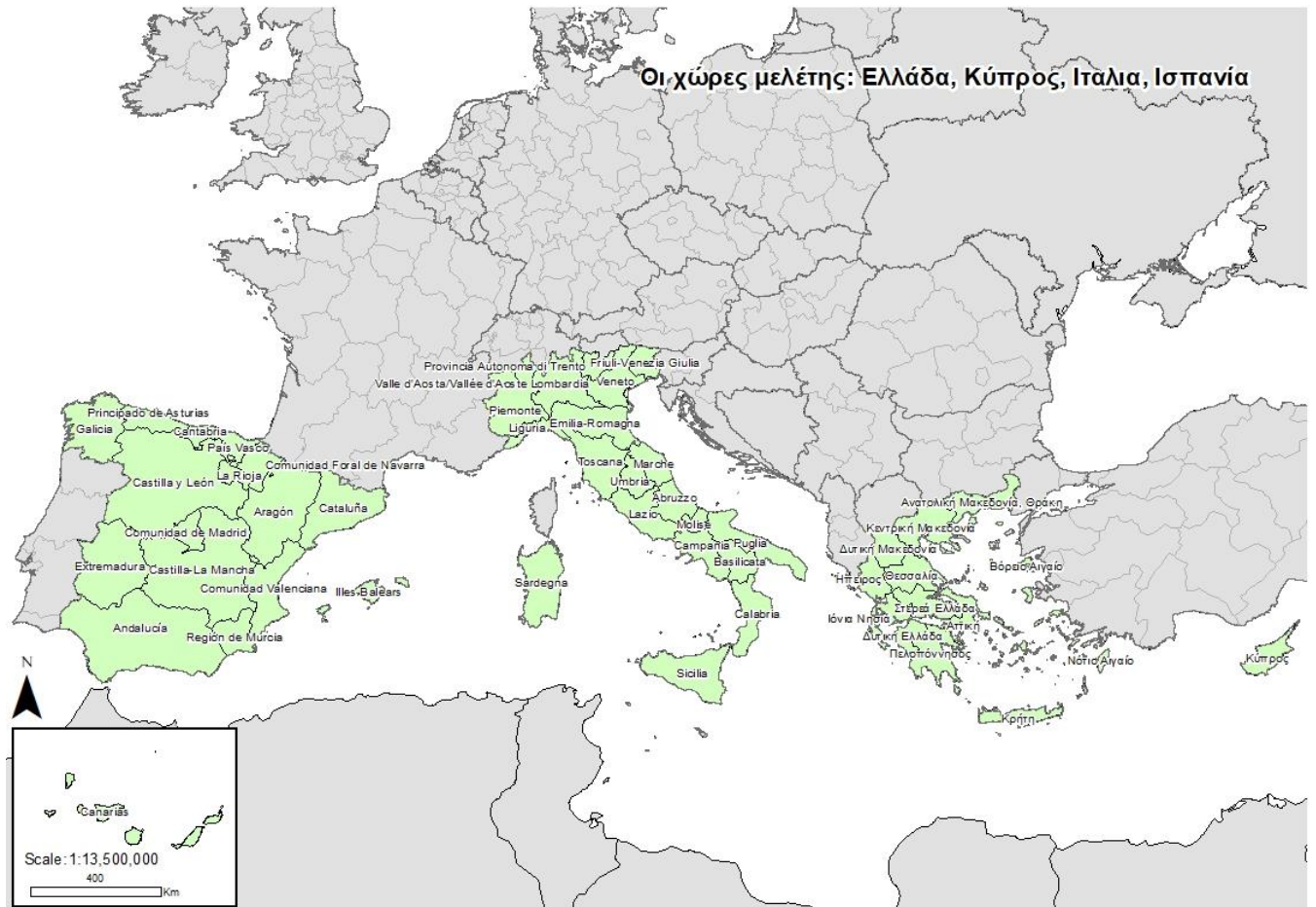

NEETs και Περιφερειακές Ανισότητες στις χώρες τις Μεσογείου

Έφη Εμμανουήλ

Ιούνιος 2019

Εισαγωγή

Οι χώρες της Μεσογείου παρουσιάζουν διαφορετική οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη σε σχέση με τη Δυτική Ευρώπη αλλά και μεταξύ τους. Η Ελλάδα, η Κύπρος, η Ιταλία και η Ισπανία, παρουσιάζουν ομοιότητες και διαφορές, όσον αφορά στο ιστορικό, οικονομικό, βιομηχανικό, κοινωνικό υπόβαθρό τους και έχουν υποστεί σοβαρές συνέπειες λόγω της πρόσφατης οικονομικής κρίσης.

Η διερεύνηση των περιφερειακών ανισοτήτων κατά τη διάρκεια της ευρωπαϊκής οικονομικής ολοκλήρωσης, θέτει σε αμφισβήτηση τις νεοκλασικές θεωρίες σύγκλισης, συμπίπτοντας με τις θεωρίες άνισης ανάπτυξης, οι οποίες θα έπρεπε να λαμβάνονται υπόψη ως επεξηγηματικοί μηχανισμοί που σχετίζονται με την χαμηλή ανταγωνιστικότητα των χωρών.

Είναι γεγονός ότι η οικονομική κρίση αυξάνει την ανεργία, μετατοπίζει τα κέρδη προς το κεφάλαιο προκαλώντας αύξηση της γεωγραφικής συγκέντρωσης σε μεγάλα αστικά κέντρα, επηρεάζοντας περισσότερο τις πιο αδύναμες περιοχές ή, και οδηγεί σε χρόνιες διαρθρωτικές ανισοροπίες, επιτυγχάνοντας αδυναμία σύγκλισης σε εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο. Οι περιφερειακές ανισότητες τείνουν να αυξάνονται σε περιόδους σοβαρής ύφεσης και μειώνονται σε περιόδους οικονομικής ανάπτυξης ως αποτέλεσμα των περιορισμένων μέτρων δημοσιονομικής πολιτικής που επιβάλλονται σε αυτές τις περιόδους. (Caraveli, Tsionas 2012)

Πρόσφατα, μετά την εκδήλωση της κρίσης χρέους, από το 2008-09 και της υιοθέτησης των «μέτρων λιτότητας» που τα έθεσε αναγκαία, το χάσμα εισοδήματος μεταξύ των πλούσιων και φτωχών στις χώρες της περιφέρειας της Ευρώπης αυξήθηκε, καθώς η πλειονότητα των πολιτών των χωρών αυτών έφερε το μεγάλο βάρος της προσαρμογής μέσω υψηλότερης ανεργίας, υψηλότερων φόρων, κ.α.. (Matthijs 2014)

Η ανεργία είναι ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα των κοινωνιών που έλαβε μεγάλες διαστάσεις εξαιτίας της ύφεσης και των διαρθρωτικών προβλημάτων των χωρών μελέτης. Την ίδια περίοδο άρχισε να αναδύεται, με την έννοια της πολιτικής συνειδητοποίησης, το φαινόμενο των NEETS (Not in education, employment, or training) ανθρώπων που δε σπουδάζουν, δεν εργάζονται ούτε εκπαιδεύονται, όχι μόνο γιατί είναι σχετικά πρόσφατα μετρήσιμο και αντιληπτό αλλά επειδή στα χρόνια της

κρίσης αποτελεί μείζον πρόβλημα κυρίως στις χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου. Πρόκειται για ένα πολυδιάστατο πρόβλημα που αφορά νέους έως 34 ετών, αποτελούμενο από διαφορετικές κοινωνικές ομάδες, με διαφορετικά χαρακτηριστικά και ανάλογα τη χώρα μελέτης το φαινόμενο παρουσιάζει διαφορετικά αποτελέσματα ποιοτικά, ποσοτικά αλλά και ως προς το θέμα των πολιτικών αντιμετώπισης. Διερευνώντας το φαινόμενο των NEETs προκύπτουν διάφορα ζητήματα που φανερώνουν τα προβλήματα που σχετίζονται με την περιφερειακή ανάπτυξη.

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία, μελετώνται οι περιφερειακές ανισότητες υπό το πρίσμα του φαινομένου των NEET δηλαδή των νέων που δεν εργάζονται, δεν εκπαιδεύονται ή δεν καταρτίζονται (Not in Employment, Education, or Training) στις Μεσογειακές χώρες (Ελλάδα, Κύπρος, Ιταλία, Ισπανία), την περίοδο της ύφεσης. Από τη βιβλιογραφική επισκόπηση αναδείχθηκαν θεωρητικά τα διαχρονικά ζητήματα της περιφερειακής ανάπτυξης μέσα και από τα ζητήματα της εργασίας και, περιγράφηκε εκτενώς το φαινόμενο των NEET εστιασμένο στις χώρες μελέτης. Στη συνέχεια, αναλύθηκαν τα δεδομένα για τους NEETs και έγινε η χαρτογράφηση του φαινομένου απεικονίζοντας τα ποσοστά των NEET αλλά και με τη βοήθεια του δείκτη τοπικής εξειδίκευσης LQ.

Παρατηρείται αξιοσημείωτη αύξηση του φαινομένου τα έτη της μεγάλης οικονομικής ύφεσης, και μείωση λόγω της αναιμικής οικονομικής ανάκαμψης. Σύμφωνα με τον LQ EU28, οι περιφέρειες της Στερεάς Ελλάδας, Ηπείρου, Θεσσαλίας, Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, ο Ιταλικός Νότος παρουσιάζουν υπερσυγκέντρωση του φαινομένου, ενώ με βάση τον LQ EU South οι περιφέρειες της Ηπειρωτικής Ελλάδας, εκτός της Αττικής και της Κεντρικής Μακεδονίας και ο Ιταλικός Νότος παρουσιάζουν υπερσυγκέντρωση του φαινομένου. Οι Ισπανικές περιφέρειες και η Κύπρος παρουσιάζουν μικρότερη συγκέντρωση.

Παρατηρείται επίσης, ότι το φαινόμενο των NEET ακολουθεί τον κύκλο της οικονομίας, καθιστώντας το ωστόσο ένα φαινόμενο δομικής φύσης καθώς προυπήρχε της κρίσης αλλά διογκώθηκε κατά τη διάρκειά της. Τέλος, γίνεται προσπάθεια εξήγησης του φαινομένου των NEETs με βάση τις προσεγγίσεις της άνισης χωρικής ανάπτυξης ενώ τέλος προτείνονται στρατηγικές αντιμετώπισης και ανάπτυξης.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	2
Περίληψη	4
Κεφάλαιο 1: Το αναπτυξιακό υπόβαθρο των χωρών μελέτης.....	7
1.1 Ελλάδα - Αναπτυξιακό Υπόβαθρο	8
1.1.1 Περίοδος 1912- 1940	8
1.1.2 Παραγωγικές δραστηριότητες	9
1.1.3 Τα χρόνια της παρακμής 1944-1961	11
1.1.4 Η οικονομική ανάπτυξη - Το περιφερειακό πρόβλημα 1961-1980	12
1.1.5 Η δομή της εργατικής τάξης.....	12
1.1.6 Γυναικεία εργασία	14
1.1.7 Περίοδος μετά το 1981	14
1.2 Κύπρος - Αναπτυξιακό Υπόβαθρο	17
1.2.1 Γενικά.....	18
1.2.2 Περίοδος μετά το 1974	18
1.2.3 Τουρισμός - ο μοχλός της οικονομίας.....	19
1.2.4 Αγορά εργασίας	20
1.2.5 Πρόσφατη περίοδος	21
1.3 Ιταλία - Αναπτυξιακό Υπόβαθρο.....	22
1.3.1 Ανάπτυξη μετά την ένωση.....	22
1.3.2 Αστικοποίηση και εισόδημα.....	23
1.3.3 Διαίρεση Νότου - Βορρά.....	24
1.3.4 Η ανάπτυξη της Τρίτης Ιταλίας	25
1.3.5 Αγορά εργασίας και χάσμα Βορρά -Νότου στην πιο πρόσφατη περίοδο	26
1.4 Ισπανία - Ανάπτυξη τον 20ο αιώνα	28
1.4.1 Γενικά.....	28
1.4.2 Οικονομία τον 20ο αιώνα.....	28
1.4.3 Ανεργία και περιφερειακές ανισότητες.....	29
Κεφάλαιο 2: Η πρόσφατες εξελίξεις των χωρών μελέτης σε σχέση με την αγορά εργασίας.....	32
2.1 Γενικά.....	32
2.2 Άτυπη εργασία	32
2.3 Γυναικεία & μη τυπική εργασία	34
2.3.1 Γυναικεία εργασία στην Ελλάδα	35
2.3.2 Γυναικεία εργασία στην Κύπρο.....	36
2.3.3 Γυναικεία εργασία στην Ιταλία	38
2.3.4 Γυναικεία εργασία Ισπανία	39
2.4 Η άνιση οικονομική ανάπτυξη.....	40
2.4.1 Η άνιση οικονομική ανάπτυξη στην Ελλάδα.....	41
2.4.2 Η άνιση οικονομική ανάπτυξη στην Ιταλία	47
2.4.1.1 Τα προσόντα του εργατικού δυναμικού - δομές της απασχόλησης	48
2.4.1.2 Έλλειψη ανταπόκρισης των μισθών στις περιφερειακές οικονομικές συνθήκες	50
2.4.3 Άνιση οικονομικά ανάπτυξη στην Ισπανία.....	51
2.5 Πρόσφατες εξελίξεις στην αγορά εργασίας.....	55
2.5.1 Η ανεργία στην Ελλάδα	55
2.5.2 Η ανεργία στην Κύπρο	56

2.5.3 Η ανεργία στην Ιταλία.....	58
2.5.4 Η ανεργία στην Ισπανία	61
2.5.4.1 Ανεργία των νέων	61
2.5.4.2 Μακροχρόνια ανεργία	62
2.6 Ποσοτικά συμπεράσματα για την αγορά εργασίας και τη νεανική ανεργία..	64
Κεφάλαιο 3: NEETs.....	66
3.1 NEETs ορισμός και υπόβαθρο	68
3.1.1 Ορισμός	70
3.1.2 Υποομάδες NEETs.....	73
3.1.3 Ανεργία των νέων	75
3.1.3.1 Ανεργία των νέων και/ή νέοι NEETs	76
3.1.2 Νεοι NEETs στον Μεσογειακό Ευρωπαϊκό Νότο	77
3.1.2.1 Ανεργία.....	78
3.1.2.2 Εκπαιδευτικό επίπεδο	79
3.1.2.3 Βαθμός αστικοποίησης	79
3.1.2.4 Εθνοτικές μειονότητες και μετανάστευση	80
3.1.2.5 Ηλικιακές ομάδες	81
3.1.2.6 Φύλο	81
3.2 Οι NEETs στις χώρες μελέτης	82
3.2.1 NEETs στην Ισπανία.....	82
3.2.2 NEETs στην Κύπρο.....	84
3.2.3 NEETs στην Ιταλία	84
3.2.4 NEETs στην Ελλάδα	86
4.1 Επεξεργασία δεδομένων -διαγράμματα:	91
4.1.1 Ανάλυση του φαινομένου των NEET στις χώρες μελέτης:	91
4.1.2 Ανάλυση του φαινομένου των NEET στις επιλεγμένες περιφέρειες:	101
4.2 Αποτελέσματα – Ανάλυση διαγραμμάτων	103
4.3 Δείκτης LQ ανά περιφέρεια	105
Υπολογισμοί LQ.....	106
Κεφάλαιο 4. Συμπεράσματα	111

Κεφάλαιο 1: Το αναπτυξιακό υπόβαθρο των χωρών μελέτης

Για να μελετηθεί το φαινόμενο της νεανικής αν(νε)εργίας στις περιφέρειες της Νότιας Ευρώπης θα πρέπει να μελετηθεί το αναπτυξιακό υπόβαθρο των χωρών ώστε να κατανοηθούν τα χαρακτηριστικά κάθε περιοχής.

Οι χώρες της νότιας Ευρώπης, ήταν για μεγάλο χρονικό διάστημα οι φτωχότερες περιοχές σε σχέση με την καπιταλιστική Ευρώπη. Η βιομηχανική τους παραγωγή ήταν ιδιαίτερα μικρή αλλά δραστηριοποιούνταν στον τομέα του τουρισμού και η οικονομία τους επίσης χρηματοδοτούνταν από τα εμβάσματα που έστελναν οι μετανάστες από το εξωτερικό. Οι χώρες αυτές δεν συμμετείχαν σε ευρωπαϊκούς οργανισμούς που είχαν ως στόχο την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας λόγω και των απολυταρχικών καθεστώτων που είχαν και κατέρρευσαν τη δεκαετία του 1970, ωστόσο, η οικονομία τους γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη. (Leontidou 1990)

Οι δεκαετίες του 1950 και του 1960 σηματοδοτήθηκαν γενικά από υψηλά ποσοστά εθνικής οικονομικής ανάπτυξης. Κατά την περίοδο αυτή η Ελλάδα μαζί με την Ισπανία και την Ιταλία, είχε έναν από τους υψηλότερους ετήσιους ρυθμούς ανάπτυξης στη Δυτική Ευρώπη με ετήσιο μέσο ΑΕΠ, 6,8%. Η κρίση της δεκαετίας του 1970 όχι μόνο τροποποίησε το εξωτερικό πλαίσιο αλλά συνέπεσε στις νότιες Ευρωπαϊκές χώρες με πολιτικές αλλαγές που τροποποίησαν τις κοινωνικές και θεσμικές παραμέτρους της προηγούμενης οικονομικής ανάπτυξης. (Χατζημιχάλης και Βαίου 1990)

Η αστική ανάπτυξη στη νότια Ευρώπη μπορεί να συσχετιστεί περισσότερο με τον πλεονασματικό πληθυσμό της υπαίθρου παρά με την εκβιομηχάνιση, δημιουργώντας ένα "αστικό προλεταριάτο". Οι λόγοι της μετανάστευσης ήταν οικονομικοί, καθώς η βιομηχανική και τουριστική ανάπτυξη ήταν τοπικά φαινόμενα που επέδρασαν σε συγκεκριμένους κλάδους και περιοχές (τις μητροπολιτικές και τις παραθαλάσσιες κυρίως) δίνοντας σε κάθε χώρα διαφορετικά χαρακτηριστικά.

Για παράδειγμα στην Ιταλία, ο αγροτικός νότος και ο βιομηχανικός βορράς παρουσίαζαν τεράστιες διαφορές. Οι δυτικές και κεντρικές περιοχές της Ισπανίας χαρακτηρίζονταν από μείωση πληθυσμού, ενώ στην Ελλάδα υπήρχε μεγάλη πόλωση ανάμεσα στην πρωτεύουσα και την υπόλοιπη χώρα. Το λιμάνι, το βιομηχανικό κέντρο, και η πρωτεύουσα ήταν πόλος έλξης σε σχέση με τις βόρειες, ορεινές

περιοχές που μειωνόταν συνεχώς ο πληθυσμός τους, για την Ελλάδα ενώ για την Ισπανία και Ιταλία ίσχυε ότι ο κόσμος κατευθυνόταν στο βιομηχανικό βορρά και τις κεντρικά εγκατεστημένες πρωτεύουσές τους, ενώ οι περιοχές τις υπαίθρου προσέφεραν μετανάστες στις άλλες περιοχές. (Leontidou 1990)

Εδώ θα μπορούσε να σημειώσει κανείς ότι η Ισπανία, η Πορτογαλία, η Ιταλία και η Ελλάδα αποτελούσαν τα προλεταριακά έθνη της Ευρώπης καθώς μέχρι το 1980 περίπου 16 εκατ. κόσμος δούλευε σε άλλες χώρες με όχι καλές συνθήκες και χαμηλές αμοιβές. Η μαζική αυτή φυγή από τις χώρες καταγωγής σταμάτησε το 1974 με την πετρελαϊκή κρίση και την παύση προσλήψεων από τις χώρες υποδοχής. Στην Ελλάδα η μετανάστευση σταμάτησε περίπου το 1980. (Leontidou, 1990)

1.1 Ελλάδα - Αναπτυξιακό Υπόβαθρο

1.1.1 Περίοδος 1912- 1940

Τον 20ο αιώνα, η Ελλάδα περνάει σε νέα στάδια σημαντικής αστικοποίησης. Το 1913 - 1923 έφτασαν στην Ελλάδα μεγάλα κύματα προσφύγων με αποκορύφωμα το 1922 με την καταστροφή της Σμύρνης, όπου 1,3 εκατομμύρια Έλληνες πρόσφυγες έφτασαν στην Ελλάδα. Επιπλέον, ο έλεγχος της μετανάστευσης που εφαρμόστηκε στις ΗΠΑ το 1921 σε μια εποχή όπου αρκετοί Έλληνες μετανάστευαν στην Αμερική, συνέβαλε στην αύξηση του ελληνικού πληθυσμού κατά 18% την εποχή 1922-1923.

Η μεγάλη συγκέντρωση των Ελλήνων εντός των συνόρων συνετέλεσε στην ανάπτυξη αλλά προκάλεσε ταυτόχρονα φτώχεια και περιθωριοποίηση. Εμφανίζεται η εργατική τάξη στα εργοστάσια και οι κυμαινόμενοι πληθυσμοί επιζητούν τη συμμετοχή τους στην αναπτυσσόμενη πόλη απειλώντας ενδεχομένως τις κυρίαρχες τάξεις. Παράλληλα, ξεκίνησε η ενσωμάτωση της γεωργίας στον καπιταλισμό και η ανάπτυξη των εξαγωγικών καλλιεργειών μέσω της αγροτικής μεταρρύθμισης η οποία ωστόσο είχε τις καταβολές της στη δημιουργία μικροκληρούχων και δεν ξεκίνησε με αφορμή την εισροή των προσφύγων. (Λεοντίδου 1989)

Η Αθήνα, ο Πειραιάς και η Θεσσαλονίκη ήταν οι σημαντικότερες αστικές περιοχές στη διαδικασία της προσφυγικής αποκατάστασης (1928). Οι μικρότερες πόλεις μένουν στάσιμες, ο αγροτικός πληθυσμός αυξάνεται ετησίως κατά 1,3% και το 1940 το επίπεδο πυκνότητας του αγροτικού χώρου έφτανε τα 40 εκατ. / km². Αυτή η

"υπαιθροποίηση" συσχετίζεται με το θεσσαλικό αστικό δίκτυο. Αν και ο Βόλος αποτελούσε το δεύτερο βιομηχανικό κέντρο, η Λάρισα μετά το 1928 ξεπέρασε το ρυθμό της πληθυσμιακής ανάπτυξης του Βόλου, αφού η Λάρισα αποτελούσε το κέντρο του θεσσαλικού κάμπου, ενώ ο Πειραιάς με την κυριαρχία των χερσαίων συγκοινωνιών σε βάρος των θαλάσσιων, κυριάρχησε έναντι του Βόλου κυρίως μετά το 1945. (Λεοντίδου, 1989)

Κατά την περίοδο 1930-1950, η Ελλάδα ήταν περισσότερο αστικοποιημένη από τις περιφερειακές χώρες αλλά αρκετά λιγότερο από τις καπιταλιστικά ανεπτυγμένες.

Η σύνθεση του πληθυσμού στην Ελλάδα το 1928, χαρακτηρίζεται από μια διχοτομία ανάμεσα στις πόλεις των γηγενών και στις πόλεις που είχαν δεχτεί πρόσφυγες αλλά και τάσεις αναπαραγωγής αυτής της διχοτομίας μέσω των μετακινήσεων του πληθυσμού. Η διάκριση ανάμεσα στη Βόρεια και κεντρική - Νότια Ελλάδα αποτελεί διάκριση ανάμεσα σε προσφυγοπόλεις και πόλεις γηγενών. Για παράδειγμα προσφυγοπόλεις είναι η Δράμα, η Αλεξανδρούπολη, η Καβάλα, η Κατερίνη, οι Σέρρες, η Μυτιλήνη στο νησιωτικό χώρο κλπ, ενώ πόλεις γηγενών αποτελούν πόλεις της Θεσσαλίας, με εξαίρεση το Βόλο, και της Πελοποννήσου. Η συγκέντρωση πληθυσμού στην Αθήνα οφείλεται στους πρόσφυγες αλλά και στο γηγενή πληθυσμό καθώς οι φτωχότερες επαρχιακές πόλεις έστελναν στην πρωτεύουσα κόσμο σε αναζήτηση καλύτερων προοπτικών εργασίας καθώς δεν μπορούσαν πλέον να μεταναστεύσουν εύκολα στην Αμερική και οι μικρότερες επαρχιακές πόλεις είχαν κατακλυστεί από νέα εργατικά χέρια δημιουργώντας ανασφάλεια στο γηγενή πληθυσμό. (Λεοντίδου, 1989)

Η αστικοποίηση και η εκβιομηχάνιση καθώς και η λαϊκή επικράτηση στον οικιστικό χώρο στις παρυφές της πρωτεύουσας δεν παραπέμπουν στο παρελθόν των δυτικών προτύπων, δεν είναι παρωχημένοι αλλά αναδυόμενοι που "εγκαθιδρυθήκαν μετά την καπιταλιστική επικράτηση και συντέλεσαν λειτουργικά στην ανάπτυξή του και δημιουργήθηκαν από νέες κοινωνικά τάξεις". (Λεοντίδου, 1989)

1.1.2 Παραγωγικές δραστηριότητες

Οι Μικρασιάτες έδωσαν μεγάλη ώθηση στην ελληνική οικονομία. Στον αγροτικό τομέα εφαρμόστηκαν πρώτη φορά νέες καλλιέργειες και φυτά δίνοντας το παράδειγμα στους συντηρητικούς γηγενείς αγρότες. Επίσης χάρη στους Σμυρνιούς και τους Κωνσταντινοπολίτες δόθηκε νέα πνοή στο εμπόριο. Επιπλέον, οι ρυθμοί της

εκβιομηχάνισης εντάθηκαν μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο, και οι πρόσφυγες ενσωματώθηκαν κυρίως στη βιομηχανία ως εργατικό δυναμικό, ως καταναλωτές αλλά και χρησιμοποιώντας τις επιχειρηματικές τους ικανότητες. Στον αγροτικό τομέα, ήδη από το 1928, υποεκπροσωπούσαν καθώς είχαν στραφεί στα αστικά επαγγέλματα (βιομηχανία, βιοτεχνία, εργατουπάλληλοι). Ακόμα, τονώθηκε η οικοδομική δραστηριότητα και ο τομέας των έργων υποδομής καθώς μεγάλος αριθμός προσφύγων απορροφήθηκε σε αυτά τα επαγγέλματα, η κυβέρνηση έδωσε ώθηση στα δημόσια έργα υποδομής αλλά και στην οικοδόμηση των προσφυγικών συνοικιών, επίσης η έκρηξη της οικοδομικής δραστηριότητας έδωσε ώθηση και στη βιομηχανία των οικοδομικών υλικών. Θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι σε μεγάλο βαθμό η εκβιομηχάνιση μπορεί να αποδοθεί στους πρόσφυγες με τους προσφυγικούς οικισμούς να εξελίσσονται σε βιομηχανικές κοινότητες. (Καισαριανή, Βύρωνας, Κοκκινιά κλπ) (Λεοντίδου, 1989)

Η κυβέρνηση με στόχο την προστασία και την ενθάρρυνση των νεοϊδρυμένων επιχειρήσεων επέβαλλε περιορισμούς στις εισαγωγές και έλεγχε την ίδρυση και την επέκταση των βιομηχανιών με σκοπό την προστασία της ελληνικής οικονομίας από την διεθνή ύφεση. Αναπτύχθηκε η ραγδαία η ελαφρά βιομηχανία και ιδιαίτερα η υφαντουργία, ωστόσο ο προστατευτισμός και η εκβιομηχάνιση μέσω υποκατάστασης των εισαγωγών διέυρναν το χάσμα ανάμεσα στο σύγχρονο και τον προκαπιταλιστικό τομέα της οικονομίας. Η συρρίκνωση του μέσου μεγέθους των βιομηχανικών μονάδων και ο πολλαπλασιασμός των βιοτεχνιών από τη δεκαετία του 1920 και μετά δείχνουν την ακμή της άτυπης οικονομίας. Δημιουργήθηκε το δίπολο των μεγάλων επιχειρήσεων και των μικρών εργαστηρίων με τις μεσαίες και μεγάλες επιχειρήσεις να μην ξεπερνούν την περίοδο 1920-1951, το 2% του συνόλου των βιομηχανιών. Παρά την υποστήριξη της κυβέρνησης και την αυτοχρηματοδότηση από τις ίδιες, οι βιομηχανίες αυτές ανταγωνίζονταν σε μια μικρή αγορά με χαμηλή ζήτηση. (Λεοντίδου, 1989)

Στην Αθήνα και τον Πειραιά συγκεντρώνονταν οι μεγάλες επιχειρήσεις της επίσημης τυπικής οικονομίας. Στην Αθήνα συγκεντρώνονταν οι τράπεζες, οι ξένες εταιρείες και οι ισχυρότερες εταιρίες του βιομηχανικού τομέα, όπως η ζυθοποιία Φιξ, τα εκρηκτικά του Μποδοσάκη κλπ. Η ευρύτερη περιοχή της πρωτεύουσας συγκέντρωνε τη βαριά βιομηχανία σε σχέση με άλλες περιοχές. Ωστόσο, αν και οι εργάτες ήταν πολυάριθμοι, ήταν δύσκολο για το εργατικό κίνημα να οργανωθεί στους χώρους εργασίας καθώς η στενή επιτήρηση και ο έλεγχος στις μικρές επιχειρήσεις, ο

κατακερματισμός και η εναλλαγή του εργατικού δυναμικού δεν το επέτρεπαν. Επίσης στην Ελλάδα, εκτός από το περιστασιακό προλεταριάτο που απαρτιζόταν από του κυμαινόμενους πληθυσμούς, οι γυναίκες εργάτριες δεν είχαν το δικαίωμα στα εργατικά συνδικάτα. (Λεοντίδου, 1989)

1.1.3 Τα χρόνια της παρακμής 1944-1961

Οι οικονομίες στις χώρες του νότου είχαν τόσα προβλήματα όπου για παράδειγμα, η οικονομία της Ελλάδας συγκρίνονταν με χώρες υπανάπτυκτες. Η οικονομία ήταν στατική όπως και οι κοινωνικοί μετασχηματισμοί, ωστόσο οι ξένη συμμετοχή στην ανάκαμψη της οικονομίας ήταν σημαντική από το 1950. Τη δεκαετία του 1950 οι γυναίκες μετανάστευαν στην πρωτεύουσα για να βρουν εργασία ως υπηρέτριες ενώ οι άντρες έτειναν να αναζητούν εργασία στη βόρεια Ευρώπη. Η Ελλάδα αν και ήταν θεωρητικά ανεξάρτητη, υποστηριζόταν και έρεπε προς τη Βρετανική επιρροή και την Αμερικάνικη κυριαρχία. Από το τέλος του δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου και μέχρι το 1954 δεχόταν συστηματικά βοήθεια από τις ΗΠΑ και διεθνείς οργανισμούς (UNRRA- Οργανισμός Περίθαλψης και Αποκατάστασης των Ηνωμένων Εθνών, σχέδιο Μάρσαλ κλπ) (Leontidou, 1990)

Η γρήγορη αστικοποίηση, η αργή εκβιομηχάνιση σε ένα πλαίσιο προστατευτισμού, η αστική ένδεια, η περιθωριοποίηση, η έλλειψη εργασίας στον τομέα της γεωργίας, το πολύ χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα κ.α., αποτελούν τα προβλήματα της κοινωνικής συγκρότησης μέχρι το 1960. Μέχρι τότε η Ελλάδα ήταν μια αγροτική χώρα. Ο δευτερογενής τομέας της μεταποίησης ήταν εντελώς στάσιμος το 1950, με τη βιομηχανική παραγωγή και τις επενδύσεις να μειώνονται δραματικά. Ο προστατευτισμός και ο παρεμβατισμός κυρίως των ΗΠΑ στον τομέα της παραγωγής καθυστέρησε την ανταγωνιστικότητα με τις άλλες χώρες. Στον κατασκευαστικό κλάδο και κυρίως στον τομέα της οικοδομής δόθηκε περισσότερη στήριξη και επενδύσεις την περίοδο αυτή. Η απασχόληση στην κατασκευή διπλασιάστηκε από το 1951 ως το 1961 και η χώρα το 1970 είχε ολοκληρώσει πολύ μεγαλύτερο αριθμό κατοικιών από την Ισπανία, Πορτογαλία και Ιταλία. Αυτή η έκρηξη της οικοδομικής δραστηριότητας αποτέλεσε μια συνειδητή επιλογή ανάπτυξης. Ωστόσο δίνοντας έμφαση στην κατασκευή και όχι στη μεταποίηση ενισχύθηκε και η παρασιτική οικονομία. Όπως και στην Ιταλία η ανάπτυξη της κατασκευής παρέσυρε και άλλους τομείς όπως τσιμέντου γυαλιού, οπτόπλινθων, χρωμάτων, ξύλου, σίδηρου, επίπλων

κλπ. και συνέβαλε τα μέγιστα για το ελληνικό οικονομικό θαύμα των επόμενων δεκαετιών. (Leontidou, 1990)

1.1.4 Η οικονομική ανάπτυξη - Το περιφερειακό πρόβλημα 1961-1980

Το 1961 ήταν το χρονικό σημείο όπου άρχισε να αλλάζει η κατάσταση στην Ελλάδα με τη συμφωνία σταδιακής ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ, την εισδοχή ξένου κεφαλαίου και τις επενδύσεις, την παύση της βοήθειας από τις ΗΠΑ και τη μετανάστευση. Αν και την περίοδο της χούντας 1967-1974 η Ευρώπη πάγωσε τη συνεργασία της με την Ελλάδα και τα τελευταία χρόνια του καθεστώτος υπήρξε κάποια κρίση στην οικονομία, η χώρα γνώρισε ανάπτυξη και άλλαξε την κατάσταση της στην παγκόσμια οικονομία από περιφερειακή σε κυρίαρχη των νότιων χωρών της Ευρώπης.

Το 1969 το ελληνικό εργατικό δυναμικό χωρίζεται σε τρία μέρη, την ευρύτερη περιοχή της Αθήνας, την υπόλοιπη Ελλάδα και τη Γερμανία. Σύμφωνα με έρευνες το 1960, το 56% του πληθυσμού της ευρύτερης περιοχής της Αθήνας ήταν μετανάστες από τις περιοχές της υπόλοιπης Ελλάδας. Ωστόσο η αύξηση και των μικρότερων πόλεων μεταξύ Αθήνας και Θεσσαλονίκης δημιούργησε ένα αναπτυξιακό τόξο με τις περιοχές αυτές, ενώ η περιοχή της Πελοποννήσου και των νησιών γνώριζαν την εγκατάλειψη από τους πληθυσμούς τους μένοντες στάσιμες αναπτυξιακά. (Leontidou, 1990)

Η Αθήνα μεγαλώνει χάρη στους περιθωριακούς πληθυσμούς που αναζητούν εργασία καθιστώντας τους λόγους αστικοποίησης καθαρά οικονομικούς, με την αγροτική έξοδο να κορυφώνεται κατά τη δεκαετία του 1960 με αιτίες την υπερβολική κατάτμιση των ιδιοκτησιών, τη γεωργία της αυτοκατανάλωσης, και την εκμετάλλευση των μικροιδιοκτητών από τους τοπικούς εμπόρους. (Λεοντίδου, 1989)

1.1.5 Η δομή της εργατικής τάξης

Μετά τον πόλεμο, στην ευρύτερη περιοχή της Αθήνας, αναπαράχθηκαν ασχολίες που σχετίζονταν με την παρασιτική οικονομία. Τη δεκαετία του 1950 το εμπόριο, οι υπηρεσίες και η κατασκευή έδωσαν ώθηση στον τριτογενή τομέα σε αντίθεση με τη μεταποίηση που μειώθηκε και συγκεντρωνόταν κυρίως στην Αθήνα. Στον αντίποδα, η Θεσσαλονίκη αν και ακολούθησε μικρότερους ρυθμούς αστικοποίησης τη δεκαετία

του 1950, ο τριτογενής τομέας αναπτύχθηκε αργά σε αντίθεση με τη βιομηχανία που αναπτύχθηκε ραγδαία. Από τη δεκαετία του 1960, με την οικονομική ανάπτυξη, και το 1971 ο δευτερογενής τομέας αναπτύχθηκε σημαντικά με το 42% το ενεργού πληθυσμού στις Αθήνας και το 44% της Θεσσαλονίκης αντίστοιχα, εργάζονταν στο δευτερογενή τομέα. (Leontidou, 1990)

Τη δεκαετία 1971-1981 ο πληθυσμός αυξήθηκε λόγω κυρίως της μείωσης της μετανάστευσης και της επιστροφής των ανθρώπων που είχαν μεταναστεύσει παλαιότερα. Οι άνθρωποι που επέστρεψαν έμειναν κυρίως στους τόπους καταγωγής τους αφού εκεί είχαν τις περιουσίες τους και δούλευαν στη βιομηχανία περιοδικά ή έκαναν δουλειές που σχετίζονταν με αυτές που έκαναν στο εξωτερικό. Πολύ μικρό ποσοστό από αυτούς, δημιούργησαν δικές τους δουλειές, ενώ πολύ μεγάλο ποσοστό (40,6% και 46,8%) δούλευαν ως ανειδίκευτοι.

Το μερίδιο τέτοιων ομάδων εργασίας που περιλαμβάνεται ή εξαιρείται από την αγορά εργασίας δεν είναι σταθερό. Σε διαφορετικούς χρόνους και μέρη πληθυσμιακές ομάδες μπορεί να αμείβονταν για μια εργασία που προηγουμένως δεν συνέβαινε. Για παράδειγμα, οι γυναίκες σε περιόδους έλλειψης εργατικού δυναμικού αμείβονταν για την απασχόλησή τους, ενώ όταν οι συνθήκες επαναφέρονταν, εργάζονταν στο σπίτι. Τέτοιες μετατοπίσεις απαιτούσαν αλλαγή στάσης και συχνά, αλλαγή νομοθεσίας σχετικά με το αν θα μπορούσαν να «πάνε να εργαστούν» και σε τι είδους θέσεις εργασίας, νομιμοποιώντας έτσι τον αποκλεισμό τους. Οι επιχειρήσεις που δημιουργήθηκαν στη Θράκη μετά το 1974, χρησιμοποίησαν κυρίως ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό και η περιοχή παρουσίασε το υψηλότερο ποσοστό γυναικών που εργάζονται στη βιομηχανία. Σημειώνεται δε, ότι οι επιχειρήσεις που αναφέρθηκαν, ήταν επιχειρήσεις έντασης εργασίας κυρίως σε κλάδους παραγωγής όπου, παραδοσιακά, το εργατικό δυναμικό ήταν κυρίως γυναίκες, ανειδίκευτες ή ημιειδικευμένες: π.χ., ρούχα, συναρμολόγηση ηλεκτρικού εξοπλισμού, επεξεργασίας τροφίμων και κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων. (Χατζημιχάλης, Βαίου 1990)

Το διάστημα 1971 - 1981, ένα στα δύο παιδιά που προέρχονταν από την εργατική τάξη ασχολούνταν με μη χειρωνακτικές εργασίες. Η εργατική τάξη επιθυμούσε να μορφώσει τα παιδιά της ώστε να μην είναι ευάλωτα στην εκμετάλλευση και την ανασφάλεια. Στην Αθήνα το ποσοστό των αποφοίτων υψηλόβαθμης εκπαίδευσης διπλασιάστηκε την περίοδο 1971 - 1983 και αν δεν κατέληγε στην ανεργία ή άλλες εργασίες, απορροφήθηκε ως προσωπικό στα εργοστάσια, στα γραφεία εταιριών, στο δημόσιο τομέα ή ως ελεύθεροι επαγγελματίες. Η νέα γενιά συνεισέφερε στην

ανάπτυξη του ιδιωτικού τομέα, με χαρακτηριστικό το γεγονός ότι το 1981, 1 στους 2 επιστήμονες προέρχονταν από την εργατική τάξη. Επίσης, την περίοδο αυτή η παραοικονομία αυξήθηκε και ήταν υπεύθυνη για το 30% του GNP (Ακαθάριστου Εθνικού Εισοδήματος) με τη φορολογία να είναι υψηλή και την εργατική τάξη να μην μπορεί να ανταποκριθεί. (Leontidou 1990)

1.1.6 Γυναικεία εργασία

Το γυναικείο εργατικό δυναμικό συνήθως χρησιμοποιούνταν ως υπηρέτριες, σε ανειδίκευτη εργασία, ανεπίσημες εργάτριες εκτός από εργάτριες στα εργοστάσια. Το 1971, το 25% της εργατικής δύναμης ήταν γυναίκες αλλά το 36% ασχολούνταν με εργασίες ανεπίσημες. Η γυναικεία άτυπη εργασία θα μπορούσε να καταδείξει μεγαλύτερα ποσοστά αν λαμβανόταν υπόψη η ανάληψη εργασίας "με το κομμάτι". Οι γυναίκες αν και δεν αποκλείονταν πλέον από τα εργατικά συνδικάτα, λάμβαναν επίσημα χαμηλότερους μισθούς και δεν είχαν τα ίδια δικαιώματα σε σχέση με τους άντρες συναδέλφους τους όσον αφορά την κοινωνική ασφάλιση. Πολλές μάλιστα γυναίκες της εργατικής τάξης, λόγω των άσχημων συνθηκών που επικρατούσαν, ήθελαν να αποσυρθούν από την εργασία τους μετά το γάμο τους, ή να μεταναστεύσουν στη Γερμανία για να λαμβάνουν καλύτερες αμοιβές, χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι το 1969, το 42% των Ελλήνων εργατών εκεί, ήταν γυναίκες. (Leontidou, 1990)

1.1.7 Περίοδος μετά το 1981

Από το 1981 όπου η Ελλάδα δέχτηκε τις επιδράσεις της πλήρους ένταξης στην ΕΕ, η οικονομία και η κοινωνία της μετασηματίστηκε. Ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, η κρίση και η αποβιομηχάνιση είχαν ως αποτέλεσμα τη μείωση των επενδύσεων στο δευτερογενή τομέα. Τα αποτελέσματα της πετρελαιικής κρίσης και της αποβιομηχάνισης έγιναν αντιληπτά στη χώρα από το 1980, αν και στον μεταποιητικό τομέα ξεκίνησε νωρίτερα. Η μείωση των επενδύσεων, η αντικατάσταση των ελληνικών προϊόντων από ξένα με αύξηση των εισαγωγών είχαν ως αποτέλεσμα την ανεργία και τη μείωση της ανάπτυξης της οικονομίας. Η μείωση της ανάπτυξης

και η αποβιομηχάνιση είχαν ξεκινήσει πριν από την κρίση και πριν το 1980, ωστόσο τότε αναπτύχθηκε ο τριτογενής τομέας. (Leontidou 1990)

Με επίσημα καταγεγραμμένο ποσοστό ανεργίας 10,2%, κοντά στο μηδέν ετήσια αύξηση του ΑΕΠ, πληθωρισμό 14%, αρνητικό ποσοστό ιδιωτικών επενδύσεων, τεράστιο αρνητικό εμπορικό ισοζύγιο, ο ελληνικός καπιταλισμός εισήλθε στην πρώτη μεγάλη μεταπολεμική κρίση. Όπως συνέβη σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, η Ελλάδα αντιμετώπιζε μια βαθιά αναδιάρθρωση όχι μόνο σε οικονομικούς όρους αλλά σε όλες τις εκφάνσεις της καθημερινής ζωής. Οι συνέπειες από την κρίση σε άλλες χώρες και περιφέρειες, κυρίως εκείνες της τότε ΕΟΚ ήταν μεγάλες. Το 1984, στην Ελλάδα μόνο το 45% του ενεργού πληθυσμού ήταν μισθωτό, ενώ το 28,2% ήταν αυτοαπασχολούμενοι. (Χατζημιχάλης και Βαίου 1990)

Η Αθήνα και η Θεσσαλονίκη ήταν οι πρώτες περιοχές που χτυπήθηκαν από την κρίση της βιομηχανίας καθώς η αστικοποίηση και η εκβιομηχάνιση συνδεόταν με τις περιοχές αυτές. Η μείωση της βιομηχανικής δραστηριότητας συνοδεύτηκε από μια θεαματικά γρήγορη ανάπτυξη της μητροπολιτικής περιφέρειας Αττική - Βοιωτία σε αντίθεση με πριν το 1963 όπου οι περιοχές αυτές έμεναν στάσιμες. Το ίδιο μπορεί να παρατηρήσει κανείς και στη Θεσσαλονίκη αλλά με μικρότερη ένταση. Με την αλλαγή της νομοθεσίας δημιουργήθηκαν οι βιομηχανικοί άξονες Μέγαρο - Κόρινθος - Ελευσίνα - Αθήνα και Αθήνα - Θήβα - Χαλκίδα. (Leontidou, 1990)

Η ανεργία στην ευρύτερη περιοχή της Αθήνας είχε αρχίσει να μεγαλώνει από τις αρχές του 1970, με την αρχή της οικονομικής κρίσης. Η ανεργία είχε κυρίως επίδραση στην εργατική τάξη, τις γυναίκες και τους νέους. Το ποσοστό της γυναικείας ανεργίας εκτοξεύτηκε από 3,4% το 1971 σε 18,2% το 1981, ενώ για τους άντρες την ίδια περίοδο ήταν 2,5% και 8%. Τα προβλήματα της ανεργίας σχετίζονταν με την οικονομική κρίση στον τομέα της κατασκευής και το βιομηχανικό τομέα, ωστόσο ο τριτογενής τομέας δεν ήταν τόσο ευάλωτος σε αυτήν την κρίση με αποτέλεσμα να συνεχίζει να αυξάνεται. Οι εργαζόμενοι στον τριτογενή τομέα όπως οι τράπεζες, οι δημόσιοι και ιδιωτικοί υπάλληλοι αυξήθηκαν ραγδαία εκείνη την περίοδο, αντιπροσωπεύοντας το 34% και το 50% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης αντίστοιχα. Την ίδια στιγμή οι εργαζόμενοι δεν ήταν πλέον χαμηλού μορφωτικού και κοινωνικού επιπέδου αλλά διευθυντές, μάνατζερ, και επιστήμονες. Ο αριθμός των δημόσιων υπαλλήλων αυξήθηκε αρκετά σε όλη την Ελλάδα και η δομή της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης από κέντρα

παραγωγής της χώρας, μετασηματίστηκαν σε κέντρα του τριτογενούς τομέα. (Leontidou, 1990)

Παρ' όλα αυτά, η σημασία του αγροτικού τομέα στη βόρεια Ελλάδα είναι αδιαμφισβήτητη, αλλά αυτός ο «τομέας» δεν περιλαμβάνει πλέον τις παραδοσιακές πρωταρχικές δραστηριότητες, όπως ορίζονται στις επίσημες στατιστικές. Για παράδειγμα, το 1981 η Καστοριά είχε καταγεγραμμένη εργασία στο δευτερογενή τομέα 53% του συνόλου του ενεργού πληθυσμού, ενώ ταυτόχρονα περισσότερο από το ήμισυ του εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού στη μεταποίηση γούνας εργαζόταν επίσης στη γεωργία. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση της Ξάνθης, περιοχή με μεγάλη αύξηση της βιομηχανικής απασχόλησης, το 40% με 60% ήταν εργάτες στη βιομηχανία και παράλληλα δούλευαν τουλάχιστον 120 μέρες το χρόνο στη γεωργία που τους έδινε το προνόμιο λήψης επιχορηγήσεων από την κυβέρνηση και την τότε ΕΟΚ. (Χατζημιχάλης και Βαίου 1990)

Αυτός ο συνδυασμός είχε κάποια πλεονεκτήματα τόσο για το κεφάλαιο όσο και για εργασία. Το κεφάλαιο χρησιμοποίησε εποχιακά χαμηλόμισθη εργασία χωρίς καμία υποχρέωση πληρωμής για το υπόλοιπο διάστημα, ενώ οι εργαζόμενοι μπορούσαν να ζήσουν καλύτερα κάνοντας περισσότερες από μία εργασίες κατά τη διάρκεια του έτους αλλά και από επιδοτήσεις. Παρόμοια προβλήματα εντοπίζονται όταν αναλύεται η παραγωγή και η απασχόληση σε κάθε τομέα. Η γεωργία, παρουσιάζει μεγάλη ετερογένεια ως προς το μέγεθος της δυναμικότητας, των εκτάσεων κλπ. Η παραδοσιακή, συντηρητική, μικρή οικογενειακή μονάδα, των μεσογειακών περιοχών εξακολουθεί να κυριαρχεί στις ορεινές περιοχές, αλλά δεν είναι πλέον χαρακτηριστική της γεωργίας στην περιφέρεια. Από τη δεκαετία του 1970, έχουν δημιουργηθεί πολλές δυναμικές μικρές και μεσαίες εκμεταλλεύσεις που ειδικεύονται σε βραχυπρόθεσμες καλλιέργειες (συνήθως καλλιεργούνται σε θερμοκήπια) φρούτα, λαχανικά και λουλούδια για εξαγωγή. Με τις διευρυνόμενες αγορές της τότε ΕΟΚ οι μονάδες αυτές αυξάνονταν γρήγορα στις καλά-ποτισμένες περιοχές της Ημαθίας, Πέλλας, Σερρών, Ροδόπης και Έβρου (Χατζημιχάλης και Βαίου 1990).

Οι εξελίξεις αυτές προκάλεσαν τη χρήση κυρίως της οικογενειακής εργασίας στις γεωργικές δραστηριότητες κυρίως στις παραδοσιακές αγροτικές εκμεταλλεύσεις, πολύ μικρού μεγέθους, και στις λιγότερο προσιτές, μη αρδευόμενες ζώνες. Ωστόσο, πολλές από τις εκσυγχρονισμένες εκμεταλλεύσεις, ενώ παρέμεναν οικογενειακές επιχειρήσεις, ξεκίνησαν τη χρήση σποραδικής, εποχικής καθημερινής εργασίας. Η περίπτωση της Ημαθίας είναι ίσως ακραία αλλά ενδεικτική της τότε κατάστασης.

Τότε όλο και περισσότεροι Πολωνοί εργάζονταν εκεί κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού, συλλέγοντας φρούτα (κυρίως ροδάκινα) για εξαγωγή. Εργάστηκαν για 1-2 μήνες κερδίζοντας χαμηλότερους ημερήσιους μισθούς από τους Έλληνες εργαζομένων, χωρίς ασφάλιση και άλλες παροχές, το 1986 αριθμούσαν μεταξύ 5000 και 6000 μόνο στην Ημαθία. (Χατζημιχάλης, Βαίου 1990)

Η περίπτωση της βιομηχανικής απασχόλησης είναι ακόμη πιο περίπλοκη. Το 1984, στη δυτική και κεντρική Μακεδονία (εκτός της Θεσσαλονίκης) το 82,3% της συνολικής απασχόλησης στη βιομηχανία και το 80,7% του υπενδεδυμένου κεφαλαίου συγκεντρώθηκε στις βιομηχανίες τροφίμων, κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων ρούχων. Στην ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη αυτοί οι τρεις τομείς της βιομηχανίας αντιπροσώπευαν το 72,5% της απασχόλησης και το 69,3% του επενδεδυμένου κεφαλαίου. Υπήρχαν μερικές "βασικές" βιομηχανίες στην Καβάλα (εργοστάσια χημικών, διυλιστήρια πετρελαίου, πετρέλαιο Βόρειου Αιγαίου) και στην Κοζάνη (χημικές εγκαταστάσεις, σταθμοί ηλεκτροπαραγωγής) ενώ άλλοι κλάδοι όπως τα πλαστικά, τα μεταλλικά προϊόντα, τα μη μεταλλικά ορυκτά και τα έπιπλα ήταν άνισα κατανομημένα στην Ημαθία, την Πέλλα, τη Χαλκιδική, το Κιλκίς, την Καβάλα και την Ξάνθη. Ένας βασικός προσανατολισμός, ως εκ τούτου, ήταν προς τα καταναλωτικά αγαθά, ενώ στους κυρίαρχους τομείς το μέγεθος των επιχειρήσεων είναι μεγαλύτερο από τον εθνικό μέσο όρο και η ένταση κεφαλαίου ήταν κοντά στα εθνικά στοιχεία για αυτές τις βιομηχανίες. (Χατζημιχάλης, Βαίου 1990)

Η εξειδίκευση στα τρόφιμα, τα κλωστοϋφαντουργικά προϊόντα και τα είδη ένδυσης επέτρεπε στις βιομηχανίες να χρησιμοποιούν εποχιακό και «περιθωριακό» εργατικό δυναμικό (βιομηχανίες τροφίμων), και εκτεταμένη εργασία (ρούχα), σε αντίθεση με τις άλλες βιομηχανίες όπως χημικά, πλαστικά, μεταλλικά προϊόντα κλπ., όπου η απασχόληση είναι πιο σταθερή και η πρόσληψη αφορούσε κυρίως άνδρες. (Χατζημιχάλης, Βαίου 1990)

1.2 Κύπρος - Αναπτυξιακό Υπόβαθρο

1.2.1 Γενικά

Η Κύπρος αποτελούσε βρετανική αποικία και ανεξάρτητοποιήθηκε το 1960 μετά από χρόνια αντίστασης στη βρετανική κυριαρχία. Οι εντάσεις μεταξύ της ελληνοκυπριακής πλειοψηφίας και της τουρκοκυπριακής μειονότητας εντάθηκαν τον Δεκέμβριο του 1963, και παρά την ανάπτυξη ειρηνευτικών δυνάμεων του ΟΗΕ το 1964, συνεχίστηκαν σποραδικά βίες συγκρούσεις. Το 1974, η Τουρκία κατέλαβε το βόρειο κομμάτι που αντιπροσωπεύει, περισσότερο από το ένα τρίτο του νησιού. Το 1983, η τουρκοκυπριακή πλευρά ανακοίνωσε τη μετονομασία της σε "Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου", αλλά αναγνωρίζεται μόνο από την Τουρκία. Ολόκληρο το νησί εισήλθε στην ΕΕ την 1η Μαΐου 2004, αν και το "κοινοτικό κεκτημένο", το σύνολο των κοινών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, ισχύει μόνο για τις περιοχές της διεθνούς αναγνωρισμένης κυβέρνησης και αναστέλλεται στην περιοχή που διαχειρίζονται οι Τουρκοκύπριοι. Ωστόσο, μεμονωμένοι Τουρκοκύπριοι που μπορούν να τεκμηριώσουν την επιλεξιμότητά τους για ιθαγένεια της Κυπριακής Δημοκρατίας, μπορούν να έχουν νόμιμα τα ίδια δικαιώματα που αναγνωρίζονται σε άλλους πολίτες των κρατών της ΕΕ. (The world Fact Book 2018) Λόγω των ταραχών και της ιδιομορφίας του νησιού στην παρούσα εργασία θα γίνει αναφορά των στοιχείων και της κατάστασης στην ανάπτυξη και την εργασία από το 1974 και μετά.

1.2.2 Περίοδος μετά το 1974

Από το 1978 έως το 1998, η Κύπρος γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη με υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης του ΑΕΠ, με μέσο όρο 6%, 1,5 φορές μεγαλύτερο από το μέσο όρο της ανάπτυξης του ΑΕΠ άλλων αναπτυσσόμενων κρατών παγκοσμίως την ίδια περίοδο. Αυτή η δυναμική οφείλεται κυρίως στην έκρηξη του τουριστικού τομέα που μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1990 κατείχε το 20% της οικονομίας. Η οικονομία της Κύπρου είχε χαρακτηριστικά αναπτυσσόμενης χώρας όπως προστασία των τοπικών βιομηχανιών μέσω ελέγχων, αδειοδοτήσεις, δασμούς και όρια, επιδοτήσεις από το εξωτερικό για τη γεωργία και πολύ ελεγχόμενες αγορές συμπεριλαμβάνοντας πλαφόν στα επιτόκια, ελέγχους στη διακίνηση κεφαλαίων κλπ. (Christoforides, Pashardes 2000). Σημειώνεται δε, ότι από το 1975, η Κυπριακή Δημοκρατία ενθάρρυνε την ίδρυση off shore εταιριών με χαμηλό φορολογικό καθεστώς, προσελκύνοντας περισσότερο από 54.00 τέτοιες εταιρείες και μέχρι το 2007 περισσότερες από 137.650 είχαν έδρα τους το νησί. (Mirbagheri Farid. 2010)

1.2.3 Τουρισμός - ο μοχλός της οικονομίας

Η Κύπρος έχει πληθυσμό περίπου 1.221 εκατομμύρια (2017), λίγους ορυκτούς ή άλλους φυσικούς πόρους και εκτός από το ηλιόλουστο κλίμα, έχει υψηλό κατά κεφαλήν ΑΕΠ (\$ 36.600 εκτίμηση 2017). (The Fat Book CIA) Πλέον δε θεωρείται αναπτυσσόμενη χώρα από τον ΟΗΕ και ταξινομείται ως μια οικονομία με «υψηλά εισοδήματα» στον κόσμο. Η κυπριακή οικονομία εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον τουρισμό και τη γεωργία και τον κατασκευαστικό κλάδο. (Hadjimanolis and Dickson, 2000)

Από το 1960 που το νησί ανεξαρτητοποιήθηκε από τη Βρετανία, η τουριστική ανάπτυξη στην Κύπρο διακρίνεται σε δύο φάσεις.

Η πρώτη φάση, μέχρι το 1974, σηματοδότησε την έναρξη του μετασχηματισμού του νησιού σε βασικό μεσογειακό καλοκαιρινό προορισμό και η ανάπτυξη μετατοπίστηκε στα παραθαλάσσια θέρετρα της Κερύνειας και της Αμμοχώστου. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, και ιδιαίτερα από τα τέλη της δεκαετίας του 1960, ο τουρισμός αυξήθηκε γρήγορα. (Sharpley 2003)

Η τουρκική εισβολή το 1974 είχε καταστροφικές επιπτώσεις στην οικονομία του νησιού γενικότερα και του τουριστικού τομέα ειδικότερα. Ωστόσο, παρά τα τεράστια προβλήματα που αντιμετώπιζε, η δεύτερη φάση της τουριστικής ανάπτυξης στην Κύπρο από το 1975 και μετά σημείωσε τρομερή ανάπτυξη. Αυτή η τεράστια ανάπτυξη αντανακλά την ταχεία εμφάνιση του νησιού ως κύριο καλοκαιρινό προορισμό κυρίως από τη δεκαετία του '80 όταν οι αεροπορικές εταιρίες τσάρτερ του εξωτερικού είχαν πρώτα άδεια να λειτουργήσουν στον Κύπρο (Sharpley, 2003).

Αναπόφευκτα, ο τουρισμός ανέλαβε όλο και πιο σημαντικό ρόλο στην Κυπριακή οικονομία. Οι εισπράξεις από τον τουρισμό, οι οποίες, το 1975, συνέβαλαν λίγο περισσότερο από το 2% του ΑΕΠ, το 2000 ήταν περίπου το 20% του ΑΕΠ. Ωστόσο, μόνο το ΑΕΠ δε δείχνει την πραγματική επίδραση του τουρισμού στην οικονομία, καθώς η ταχεία ανάπτυξη του τουρισμού ενθάρρυνε την ανάπτυξη και σε άλλους τομείς, ιδιαίτερα όπως σε συναφείς βιομηχανίες όπως οι χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, οι επικοινωνίες, οι μεταφορές, ενώ η γεωργία και η μεταποίηση επωφελήθηκαν επίσης καθώς ο αυξανόμενος αριθμός αφίξεων, αύξησαν τη ζήτηση για ένα ευρύ φάσμα τοπικών παραγόμενων προϊόντων.

Το 2000, 40.500 άτομα απασχολήθηκαν άμεσα στον τουρισμό, από τους οποίους περίπου 18.000 εργαζόνταν στον τομέα των ξενοδοχείων ενώ, συνολικά, περίπου 25% του ενεργού πληθυσμού εξαρτάται άμεσα και έμμεσα από τον τουριστικό τομέα. Έτσι, κατά την έννοια κοινωνικής ανάπτυξης, ο τουρισμός είναι ζωτικός συνεισφέροντας στην ουσιαστική πλήρη απασχόληση στο νησί, με την ανεργία να παραμένει χαμηλά (πριν την κρίση). Το γεγονός αυτό, υποκίνησε τη δυναμική είσοδο των γυναικών στην αγορά εργασίας με το ποσοστό συμμετοχής τους να αυξάνεται ραγδαία αλλά, ταυτόχρονα μεγάλη ήταν και η ανάγκη πρόσληψης σημαντικού αριθμού αλλοδαπών (Sharpley, 2003).

Έτσι, ο τουρισμός εξακολουθεί να είναι η κινητήρια δύναμη της οικονομικής ανάπτυξης στην Κύπρο. Τα στοιχεία δείχνουν ότι ο τουρισμός έχει αποδειχθεί αποτελεσματικός για την οικονομική ανάπτυξη και το θεμελιώδη διαρθρωτικό εκσυγχρονισμό της οικονομίας. Επιπλέον, το κατά κεφαλήν εισόδημα αυξήθηκε από περίπου US \$ 3000 το 1980 σε περίπου US \$ 13,125 το 2000 και κατείχε το τρίτο υψηλότερο από όλες τις χώρες της Μεσογείου. Το νησί σύμφωνα με τυπικούς αναπτυξιακούς δείκτες, όπως η πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη, το προσδόκιμο ζωής, τα ποσοστά βρεφικής θνησιμότητας, το αλφαριθμητισμό και το μορφωτικό επίπεδο, η Κύπρος κατατάσσεται στις χώρες που απολαμβάνουν «υψηλή ανθρώπινη ανάπτυξη» (Sharpley, 2003).

1.2.4 Αγορά εργασίας

Το 1980 το 22% των απασχολούμενων είτε ήταν αυτοαπασχολούμενοι είτε μη αμειβόμενοι εργαζόμενοι στην οικογένεια, ο μεγάλος αριθμός των οποίων απασχολούνταν στη γεωργία με μερική απασχόληση. Εργαζόμενοι εκτός της γεωργίας, απασχολούνταν κυρίως στις ένοπλες δυνάμεις ή προσωρινά στο εξωτερικό. Ο δημόσιος και ευρύτερα δημόσιος τομέας όπως τομείς των τραπεζών, των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας και των υπηρεσιών κατείχε το 16% των απασχολούμενων και 24% των εργαζόμενων απασχολούνταν στη γεωργία. (House, 1984)

Η Κύπρος λόγω μεγέθους δεν διχοτομούνταν από το δίπολο υπαίθρου - άστεως που είναι αρκετά σύνηθες σε αναπτυσσόμενες περιοχές, ωστόσο, παρουσίαζε αρκετές διαφοροποιήσεις και διαχωρισμούς σε σχέση με τις αμοιβές σε σχέση με το φύλο, τον τομέα εργασίας και του μεγέθους της εταιρείας. (House, 1984)

Οι διακρίσεις ως προς το φύλο ήταν αρκετές, καθώς οι γυναίκες υποεκπροσωπούσαν σε θέσεις μάνατζερ και διαχείρισης, ενώ δε συνέβαινε το ίδιο σε επαγγέλματα παραδοσιακά γυναικεία όπως της δασκάλας ή της νοσοκόμας ή στον τομέα των πωλήσεων και των υπηρεσιών, γραμματείς, καθαρίστριες, πωλήτριες κλπ. Η αγορά εργασίας στην Κύπρο μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, οδηγούσε σε διαφορετικές πρακτικές που είχαν σχέση με την εμπειρία και την εκπαίδευση και επειδή ο δημόσιος τομέας αντιπροσωπεύει το πρότυπο του εργοδότη, οι διακρίσεις λόγω φύλου ήταν μικρότερες από τον ιδιωτικό τομέα, καθώς η λειτουργία του δημόσιου τομέα διαφέρει από τον ιδιωτικό και χαρακτηρίζεται σε μεγάλο βαθμό από την απουσία των αυστηρών κανόνων των δυνάμεων της αγοράς (House, 1984) Οι διαφορές στις αμοιβές μεταξύ των ανδρών και των γυναικών ήταν πολύ μεγάλες, ιδιαίτερα στον ιδιωτικό τομέα., ενώ στο δημόσιο τομέα ήταν πολύ μικρότερες υποδηλώνοντας ότι διακρίσεις σε σχέση με τις προσλήψεις και πολιτικές προώθησης ήταν πολύ λιγότερες στο δημόσιο καθώς και οι μισθοί και οι συνθήκες απασχόλησης προστατεύονταν αυστηρά (House, 1984)

Γενικά, στην Κύπρο, μέχρι την ηλικία των τριάντα, ο αριθμός των νέων που προσπαθούσαν να εισέλθουν στο δημόσιο τομέα ήταν πολύ μεγάλος, και ο έλεγχος των αιτούντων έπαιρνε τη μορφή εκπαιδευτικού διαπιστευτισμού. Γενικά, οι απόφοιτοι από τη Βρετανία και τα πανεπιστήμια της Βόρειας Αμερικής προτιμώνταν σε σχέση με τους αποφοίτους από την Ελλάδα και την Ανατολική Ευρώπη. Η ανεργία μεταξύ των αποφοίτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είχε αυξηθεί σημαντικά και στο τέλος του 20 ου αιώνα (πριν από την κρίση) αποτελούσε σχεδόν το ένα τέταρτο του συνόλου των ανέργων. Η κατάσταση είναι πιθανόν να επιδεινώθηκε καθώς οι νέοι Κύπριοι αναζητούσαν ακριβή μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση στο εξωτερικό με την προσδοκία της εξασφάλισης μιας πολύτιμης θέσης εργασίας στον δημόσιο τομέα (House, 1984).

1.2.5 Πρόσφατη περίοδος

Γενικά το μέγεθος των κυπριακών επιχειρήσεων είναι πολύ μικρό. Ήδη πριν από την Ένταξη της Κύπρου στην ΕΕ, η συμφωνία τελωνειακής ένωσης είχε επιφέρει πολλές αλλαγές στην οικονομία όπως οι μεγάλες μειώσεις των δασμών στις εισαγωγές και άλλα μέτρα για απελευθέρωση του εμπορίου, η απελευθέρωση της οικονομίας και οι κατευθυντήριες γραμμές για τη διαχείριση της οικονομίας. Ταυτόχρονα, το κόστος εργασίας αυξήθηκε σημαντικά τα τελευταία χρόνια, ενώ η έλλειψη εργατικού

δυναμικού έχει ασκήσει πρόσθετες πιέσεις όχι μόνο στις επιχειρήσεις για την αυτοματοποίηση των διαδικασιών παραγωγής αλλά και για την εισαγωγή προϊόντων υψηλότερης ποιότητας και αναζήτηση νέων αγορών. Η Κύπρος έχει επιτύχει υψηλή και βελτιώνει την εκπαίδευση και συγκρίνεται ευνοϊκά με τα εκπαιδευτικά πρότυπα βιομηχανικών χωρών όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, την Αυστρία και την Ιταλία.. Μηχανική, τεχνολογία και επιστήμες είναι από τα δημοφιλή θέματα σπουδών, συμβάλλοντας σημαντικά στη δημιουργία ενός τεχνικά εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού, βασικού συντελεστή καινοτομίας. Η χώρα έχει κάνει σημαντική τεχνολογική πρόοδο σε τομείς όπως η κατασκευή, οι τηλεπικοινωνίες, η ανάπτυξη των υδάτινων πόρων και τη γεωργία (με την έννοια της ταχείας υιοθέτησης ξένων τεχνολογιών). (Hadjimanolis and Dickson, 2000)

1.3 Ιταλία - Αναπτυξιακό Υπόβαθρο

1.3.1 Ανάπτυξη μετά την ένωση

Την εποχή της ενοποίησης, η Ιταλία το 1861, ήταν μια σχετικά καθυστερημένη χώρα σε σύγκριση με τα πιο προηγμένα δυτικά ευρωπαϊκά έθνη. Η γεωργία ήταν ο κύριος παραγωγικός τομέας και το 60% του εργατικού δυναμικού εξακολουθούσε να αμείβεται από τη γη. Από τότε, η ιταλική οικονομία υπέστη βαθιές αλλαγές, στην παραγωγική ικανότητα και τη δομή. Από το 1861 ως το 2001, παρά τη σημαντική μετανάστευση, ο πληθυσμός αυξήθηκε κατά περίπου 30 εκατομμύρια, με ρυθμό 0,56% ετησίως (Malanima and Zamagni 2010).

Σχετικά με τη δομή της οικονομίας και της απασχόλησης, το 1861, η γεωργία ήταν ο σημαντικότερος οικονομικός τομέας και αντιπροσώπευε το 45-55% του συνόλου της παραγωγής, ο δευτερογενής τομέας αντιπροσώπευε περίπου το 20% και οι υπηρεσίες

περίπου το 30%. Τις επόμενες δεκαετίες, ο ρόλος της βιομηχανίας και των υπηρεσιών αυξήθηκε. Ωστόσο, μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, το μερίδιο της γεωργίας στην ακαθάριστη παραγωγή ήταν ακόμη σημαντικό με ποσοστό 25% - αλλά μειώθηκε δραστικά κατά τις δύο επόμενες δεκαετίες. Το 1973, το 40% των προϊόντων είχαν βιομηχανική προέλευση, ενώ το 2001 το ποσοστό είχε μειωθεί στο 28%, στο ίδιο επίπεδο που υπήρχε το 1936. Η σχετική ανάπτυξη των υπηρεσιών ήταν επίσης σημαντική και ταχεία. και αντιπροσώπευαν περίπου το 40% του ακαθάριστου προϊόντος στις αρχές της δεκαετίας του 1950, ενώ το 2008 ήταν 71%.

Όσον αφορά στο εργατικό δυναμικό, το 1861, στη γεωργία εργαζόταν περίπου το 60%, ενώ το υπόλοιπο 40% κατανέμεται μεταξύ της βιομηχανίας και των υπηρεσιών, με μικρή υπεροχή της βιομηχανίας. Η μείωση στον αγροτικό τομέα έγινε στις Βόρειες περιοχές αρχικά και αργότερα στο Νότο, ενώ η πτώση ήταν ιδιαίτερα ταχεία μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και αφορούσε όλη τη χώρα βόρεια και νότια. (Malanima, Zamagni 2010)

1.3.2 Αστικοποίηση και εισόδημα

Οι αλλαγές στην απασχόληση συσχετίζονται με τις αλλαγές στην αστικοποίηση. Το 1861, το ποσοστό της αστικοποίησης στην Ιταλία δεν ήταν ιδιαίτερα υψηλό, αυξήθηκε όμως μαζί με την άνοδο της παραγωγικότητας στη γεωργία και της μεταβαλλόμενης ισορροπίας όσον αφορά στην απασχόληση, τη γεωργία και τη βιομηχανία.

Γενικά, η ανάπτυξη της απασχόλησης στη βιομηχανία και τις υπηρεσίες είναι πιθανό να προκαλέσει αυξανόμενες ανισότητες στην κατανομή του εισοδήματος, δεδομένου ότι αυξάνεται το ποσοστό της ροής του πληθυσμού σε καλύτερα αμειβόμενες θέσεις εργασίας στον αναπτυσσόμενο δευτερογενή και τριτογενή τομέα. Ένα τμήμα του πληθυσμού απολαμβάνει υψηλότερα εισοδήματα, σε σύγκριση με τον αγροτικό πληθυσμό. Αν και η οικονομική ανισότητα κατά την πρώτη περίοδο εκσυγχρονισμού ήταν πιθανώς χαμηλότερη στην Ιταλία σε σχέση με άλλες χώρες, αυξήθηκε, και έφτασε στο υψηλότερο επίπεδο μεταξύ του 1880 και του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Η Ιταλία επιτάχυνε την εκβιομηχάνισή της πριν το Α Παγκόσμιο Πόλεμο, μόνο στο «βιομηχανικό τρίγωνο» (στις περιφέρειες γύρω από το Τορίνο, το Μιλάνο και τη

Γένοβα), με μερικά φαινόμενα διαρροής στις γειτονικές περιοχές. Τη δεκαετία του 1920, στην Εμίλια-Ρομάνια, τη Βενετία και την Τοσκάνη, άρχισαν να εξαπλώνονται μικρές βιομηχανίες, προεξοφλώντας την πλήρη εκβιομηχάνιση τους μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο. Υπήρξε μια πτώση από τη δεκαετία του 1950, η οποία ήταν περισσότερο αντιληπτή τη δεκαετία του 1960 και τη δεκαετία του '70, όταν η πλειοψηφία των εργαζομένων απασχολήθηκε στη βιομηχανία και τις υπηρεσίες. Όλο και περισσότερες οικογένειες και εργαζόμενοι μοιράζονται την αυξανόμενη ευημερία (Malanima and Zamagni 2010).

1.3.3 Διαίρεση Νότου - Βορρά

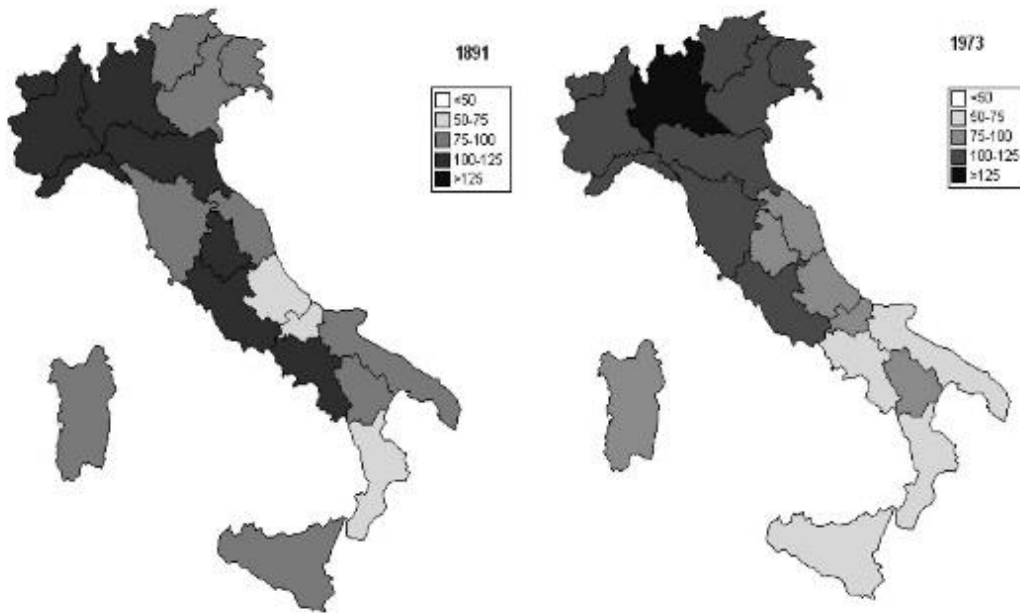
Μια σημαντική επίδραση του εκσυγχρονισμού ήταν η αυξανόμενη ανισότητα μεταξύ των περιφερειών. Αρχικά, η οικονομική ανάπτυξη εντοπίστηκε σε συγκεκριμένες περιοχές και αργότερα εξαπλώθηκε, εξαιτίας της κινητικότητας των εργαζομένων, του κεφαλαίου και της γνώσης..

Έτσι, στην Ιταλία το 1861, πιθανόν υπήρχαν κάποιες οικονομικές ανισότητες στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ, αλλά ήταν μέτριες. Το 1891 η διαφορά στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ μεταξύ Βορρά και Νότου ήταν 7%, ενώ από τότε η διαφορά άρχισε να διευρύνεται και κορυφώθηκε μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Σημειώνεται όμως ότι οι ρυθμοί ανάπτυξης μετά τον πόλεμο και ιδιαίτερα τη δεκαετία του 1960 ανέπτυξαν έναν γρήγορο ρυθμό μείωσης των ανισοτήτων μέχρι το 1973. Ο λόγος του κατά κεφαλήν εισοδήματος στο Νότο σε σχέση με το βορρά μειώθηκε μέχρι το 1951 και αυξήθηκε από τότε μέχρι το 1973, όταν άρχισε να πέφτει πάλι.

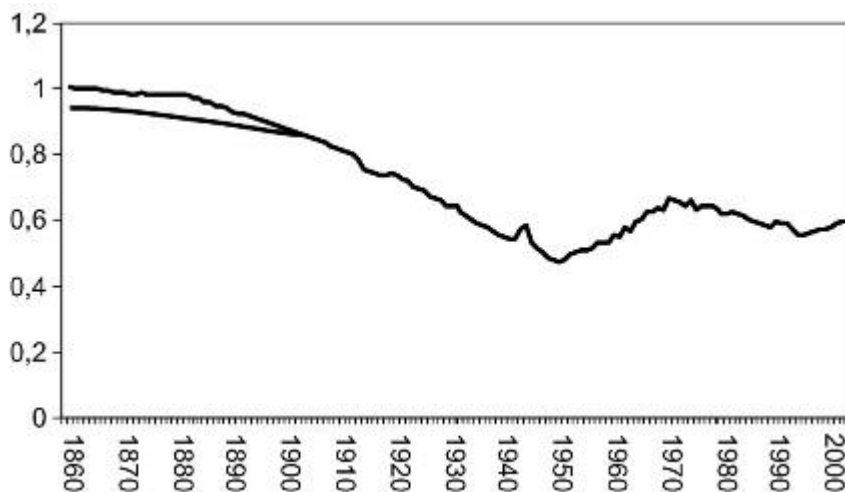
Οι μειωμένοι ρυθμοί ανάπτυξης μετά το 1973 προκάλεσαν μια νέα αύξηση των οικονομικών ανισοτήτων. Οι φτωχότερες περιοχές της Ιταλίας, από το τέλος του δέκατου ένατου αιώνα, βρίσκονται στο Νότο και από τότε προέκυψε το πραγματικό χάσμα Βορρά-Νότου (Malanima and Zamagni, 2010).

Εικόνα 1.3.1. Περιφερειακές ανισότητες στο επίπεδο του ΑΕΠ για κάθε περιφέρεια για το 1891 και το 1973. Πηγή: Malanima and Zamagni, 2010

Διάγραμμα 1.3.1. Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ στα Νότο και τα νησιά σε σχέση με το Βορρά Κέντρο (1861-2005) Πηγή: Malanima, Zamagni 2010

1.3.4 Η ανάπτυξη της Τρίτης Ιταλίας

Τις δεκαετίες 1970 και 1980 η βιομηχανική ανάπτυξη συνέβαινε στην ημιαγροτική, ημιαστική περιοχή, από περιοχές που εκτείνονταν βορειοανατολικά ως το κέντρο και την περιφέρεια Lazio της Ρώμης, τη λεγόμενη Τρίτη Ιταλία, σε αντίθεση με τον παλιό βιομηχανικό Βορρά ή τις επιδοτούμενες περιοχές του νότου (Βαίου και Χατζημιχάλης, 1997) και άρχισαν να συγκλίνουν με τις βορειοδυτικές περιοχές αλλά με ξεχωριστό πρότυπο ανάπτυξης (Malanima and Zamagni 2010).

Καθώς οι βορειοδυτικές εταιρείες του 19ου αιώνα είχαν αναπτυχθεί, οι περιοχές του κέντρου και βορειοανατολικά είχαν επιβραδυνθεί εξαιτίας του βιοτεχνικής τους δραστηριότητας τους όπου σε ορισμένες περιπτώσεις δεν είχε αλλάξει από τον Μεσαίωνα. Αυτές οι περιοχές εκσυγχρονίστηκαν και αναβαθμίστηκαν τεχνολογικά διατηρώντας παράλληλα το μικρό τους μέγεθος, προσπαθώντας να επωφεληθούν από τις οικονομίες των δικτύων και εγκαθιστώντας αυτές τις μικρές επιχειρήσεις σε ομάδες σε συγκεκριμένο μέρος και ειδικευόμενες στην παραγωγή εξατομικευμένων προϊόντων είτε καταναλωτικών αγαθών είτε μηχανημάτων και ανταλλακτικών. Ήταν η άνθηση των λεγόμενων «βιομηχανικών περιοχών», χαρακτηριστικό της ιταλικής οικονομίας. Στις βιομηχανικές περιοχές, οι επιχειρήσεις ήταν μικρές, ανταγωνίζονταν αλλά συνεργάζονταν επίσης και το κοινωνικό δίκτυο της περιοχής ήταν αναπόσπαστο μέρος της λειτουργία του μοντέλου, βασιζόμενο σε σχέσεις εμπιστοσύνης. Επίσης, εντός των ίδιων περιοχών, αναπτύχθηκαν συνεταιριστικές επιχειρήσεις και ορισμένες από τις οποίες εξελίχθηκαν διεθνώς (Malanima and Zamagni 2010).

Η παραγωγή μεγάλων και μεσαίων επιχειρήσεων σε αυτές τις περιοχές διασπάστηκε και διαχύθηκε σε μικρότερες υπεργολαβικές επιχειρήσεις ή και σε μεμονωμένα άτομα, κυρίως γυναίκες, που εργάζονται από το σπίτι. Η διάσπαση έγινε για διάφορους λόγους όπως η μείωση του κόστους λειτουργίας και παραγωγής, μεγαλύτερη ευελιξία, αποφυγή εργατικών εισφορών και ελέγχων, περιορισμός συνδικαλισμού. Το αποτέλεσμα αυτής της ανάπτυξης ήταν η τεράστια παραγωγή ενδυμάτων, δερμάτινων ειδών, παιχνιδιών μηχανών και πλαστικών σε αυτήν την περιοχή. Ωστόσο, η υπερβολική κατάτμηση των επιχειρήσεων μπορεί να λειτούργησε ανασταλτικά στην παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα του τοπικού παραγωγικού συστήματος, όπως συνέβη τη δεκαετία του 1990 στο Prato, όπως και η στρατηγική της συγκέντρωσης των προηγούμενα διάχυτων δραστηριοτήτων ξανά στην ίδια μονάδα παραγωγής, στο τομέα των ηλεκτρονικών. (Βαίου και Χατζημιχάλης, 1997)

1.3.5 Αγορά εργασίας και χάσμα Βορρά -Νότου στην πιο πρόσφατη περίοδο

Η δημοσιονομική κατάσταση της Ιταλίας επιδεινώθηκε κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '70 και του '80 και στις αρχές της δεκαετίας του '90, με το έλλειμμα να αυξάνεται από 3,3% του ΑΕΠ το 1970, στο ανώτατο όριο 12,5% του ΑΕΠ το 1985,

πριν μειωθεί σταδιακά μετά. Το 2001, το ποσοστό ανεργίας στην Ιταλία ήταν πάνω από το μέσο όρο της ΕΕ και οφειλόταν κυρίως στα υψηλά ποσοστά ανεργίας στις Νότιες περιοχές της, ενώ η ανεργία στο Κέντρο και τον Βορρά ήταν σχετικά χαμηλή. Τα ποσοστά περιφερειακής ανεργίας το 1999 κυμάνθηκαν από 4% στο Trentino-Alto Adige, στο 29% στην Καλαβρία, ενώ το μέσο ποσοστό ανεργίας στο κέντρο και τον βορρά ήταν 7%, ομοίως, τα ποσοστά απασχόλησης ήταν σημαντικά χαμηλότερα στο Νότο από ότι στο Κέντρο-Βορρά. Το χάσμα μεταξύ των δύο περιοχών, είχε διευρυνθεί κυρίως λόγω της επιδείνωσης της κατάστασης της αγοράς εργασίας του Νότου. Ενώ η ανεργία στο Κέντρο-Βορρά κυμάνθηκε σε σχετικά χαμηλά επίπεδα το διάστημα 1983-99, στο Νότο αυξήθηκε από 12% το 1983 σε 20% το 1999. Η αύξηση της απασχόλησης την περίοδο του 2000, λόγω της ισχυρής οικονομικής ανάπτυξης, αφορούσε κυρίως την περιοχή Κέντρου-Βορρά. (Davies, Hallet 2001)

Τον 21ο αιώνα, η αγορά εργασίας στην Ιταλία είχε βελτιωθεί σημαντικά, το ποσοστό ανεργίας ήταν 6% το 2007, σε σχέση με το 12% στα μέσα της δεκαετίας του 1990 μετά τις σημαντικές μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας κατά τη δεκαετία του 1990 και τις αρχές της δεκαετίας του 2000. Ωστόσο, τα ποσοστά αυτά συγκρινόμενα με τα ποσοστά απασχόλησης άλλων Ευρωπαϊκών χωρών, εξακολουθούσαν να είναι σημαντικά χαμηλότερα.

Από το 1995 έως το 2007, το μερίδιο της προσωρινής απασχόλησης αυξήθηκε από 7,2% σε 12,4% και το μερίδιο της μερικής απασχόλησης από 10,5% σε πάνω από 15%). Σε απόλυτες τιμές, ο αριθμός των εργαζομένων σε προσωρινή εργασία υπερδιπλασιάστηκε κατά το διάστημα αυτό, ενώ η μόνιμη απασχόληση είχε αυξηθεί μόνο 7 %. Επίσης, παρατηρήθηκε παρόμοιο χάσμα για την μερική απασχόληση, η οποία είχε αυξηθεί κατά 65 %, σε σύγκριση με 9% που αφορούσε στην αύξηση της πλήρους απασχόλησης. Η τεράστια αύξηση της μερικής απασχόλησης το 2004 μπορεί να οφείλεται και στη γυναικεία απασχόληση, η οποία είχε αυξηθεί κατά περισσότερο από μία εκατοστιαία μονάδα εκείνη τη χρονιά (Schindler, 2009).

1.4 Ισπανία - Ανάπτυξη τον 20ο αιώνα

1.4.1 Γενικά

Η Ισπανία αν και το 16ο και 17ο αιώνα ήταν πολύ ισχυρή, υποχώρησε στη συνέχεια πίσω από τη Βρετανία, τη Γαλλία και τη Γερμανία στην οικονομική και πολιτική εξουσία. Παρέμεινε ουδέτερη στον Α 'και Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά υπέφερε από έναν καταστροφικό εμφύλιο (1936-39). Μια ειρηνική μετάβαση στη δημοκρατία μετά το θάνατο του δικτάτορα Francisco Franco το 1975 και ο ταχύς οικονομικός εκσυγχρονισμός (η Ισπανία προσχώρησε στην ΕΕ το 1986) έδωσε στη χώρα μια δυναμική και ταχέως αναπτυσσόμενη οικονομία και την καθιστούσε παγκόσμιο πρωταθλητή της ελευθερίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Πιο πρόσφατα, η ανεργία έχει μειωθεί, αλλά παραμένει υψηλή κυρίως μεταξύ των νέων και η οικονομία της είναι η τέταρτη μεγαλύτερη οικονομία της ευρωζώνης. (The world Fact Book 2018)

1.4.2 Οικονομία τον 20ο αιώνα

Η Ισπανία το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα γνώρισε μεγαλύτερη ανάπτυξη τη δεκαετία του 1920, και συνέπεσε με τη δικτατορία του Primo de Rivera (1923-1929) και τον κυβερνητικό παρέμβατισμό με τη μορφή προστατευτικών μέτρων και επενδύσεων σε υποδομές με σημαντικές εισροές ξένου κεφαλαίου.

Μετά τον ισπανικό εμφύλιο, ξεκίνησε η δικτατορία του Φράνκο και ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, με την ισπανική οικονομία να παρουσιάζει αδυναμία σε σχέση με τις άλλες ευρωπαϊκές οικονομίες χωρίς να μπορεί να ανακτήσει τα επίπεδα του προπολεμικού ΑΕΠ. Ωστόσο, η μεταβολή της οικονομίας ξεκίνησε από το 1951 αν και καθυστέρησε ως το 1960, και προκάλεσε μια εξαιρετική πορεία ταχείας ανάπτυξης μέχρι το 1974. Με τον εκδημοκρατισμό της χώρας το 1975, ο ρυθμός αύξησης της απασχόλησης ενίσχυσε δημογραφικά τη χώρα (1986-2000) αλλά και η ισπανική είσοδος στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. (Prados, 2006).

1.4.3 Ανεργία και περιφερειακές ανισότητες

Η περιφερειακή ανεργία στις περιφέρειες της Ισπανίας συνδέεται στενά με την οικονομική ανάπτυξή τους. Υπήρχε υψηλός αρνητικός συσχετισμός μεταξύ του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και των ποσοστών ανεργίας. Η Ανδαλουσία και η Εξτρεμαδούρα ήταν οι περιφέρειες με τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας περίπου 25% και επίσης ήταν οι φτωχότερες ισπανικές περιφέρειες. Επίσης, αυτές οι δύο περιφέρειες ξεχώριζαν για το γεγονός ότι είχαν σημαντικά υψηλό ποσοστό απασχόλησης στη γεωργία (10%) και χαμηλό μερίδιο στη βιομηχανία (25%) σε σύγκριση με τα εθνικά ποσοστά. Σε αυτές και σε άλλες φτωχές περιφέρειες το ποσοστό της απασχόλησης στη γεωργία σε σχέση με τη συνολική απασχόληση, ήταν ένα τρίτο ή και δύο τρίτα τη δεκαετία του 1980, γεγονός που συνεπάγεται μια σημαντική διαδικασία προσαρμογής (Davies and Hallet 2001).

Από τη δεκαετία του 1950 έως το 1984 σε όλες τις ισπανικές περιφέρειες, υπήρξε μια διαδικασία σύγκλισης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Οι δείκτες κεφαλαίου / εργασίας σύγκλιναν στις 17 ισπανικές περιφέρειες από τη δεκαετία του '70 λόγω της μείωσης του εργατικού δυναμικού και των ιδιωτικών επενδύσεων σε περιφέρειες με σχετικά λίγες επενδύσεις. Ωστόσο, οι επενδύσεις από το ιδιωτικό κεφάλαιο δεν ήταν σημαντικά υψηλές στις περιοχές με μεγάλη ανεργία και συνεπώς δεν συνέβαλαν στη μείωση των διαφορών των ποσοστών ανεργίας των περιφερειών. Μεταξύ του 1985 και του 2000, παρατηρείται ελάχιστη αλλαγή στην διαπεριφερειακή κατανομή του κατά κεφαλήν εισοδήματος των νοικοκυριών. Ο λόγος είναι ότι, αν και η παραγωγικότητα της εργασίας συνέχισε να συγκλίνει, η δημιουργία απασχόλησης ήταν χαμηλότερη στις φτωχότερες περιφέρειες, εξαιτίας της εργασίας στη γεωργία, η οποία δεν αντισταθμίστηκε από άλλες νέες θέσεις εργασίας. (Davies, Hallet 2001)

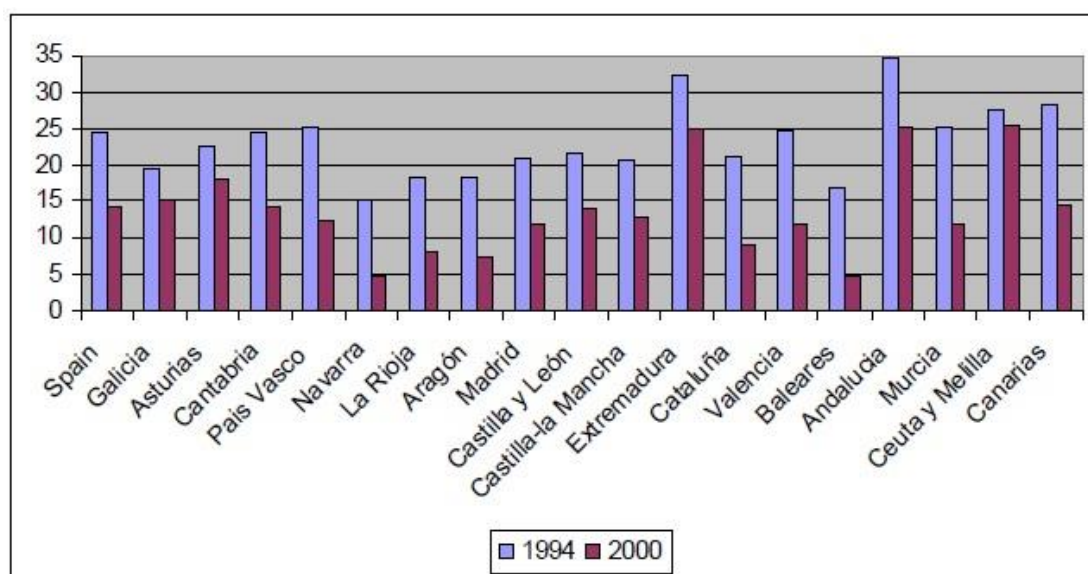
Η χώρα σημείωσε σημαντική πρόοδο όσον αφορά στην αύξηση της απασχόλησης και τη μείωση της ανεργίας από τα μέσα της δεκαετίας του '90. Το γεγονός αυτό οφείλεται εν μέρει στις προσπάθειες για τη διατήρηση της μακροοικονομικής σταθερότητας και τη μεταρρύθμιση της αγοράς εργασίας. Ωστόσο, η μείωση του ποσοστού της ανεργίας δεν συνοδεύτηκε από μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων στο θέμα αυτό. Τότε, η κατάσταση της ανεργίας στην Ισπανία είχε βελτιωθεί σημαντικά ως συνέπεια των υψηλών ρυθμών της απασχόλησης. Το 1994, η ανεργία ήταν στην κορυφή με ποσοστό 24,4%, ενώ το 2009, το ποσοστό ανεργίας μειώθηκε κατά 10 ποσοστιαίες μονάδες στο 14,4% . Ωστόσο, οι περιφερειακές ανισότητες στο

θέμα της ανεργίας έχουν μειωθεί ελάχιστα και η κατάσταση στις ισπανικές περιφέρειες, και τις Comunidades Autónomas, διαφέρει σημαντικά (Davies and Hallet, 2001)

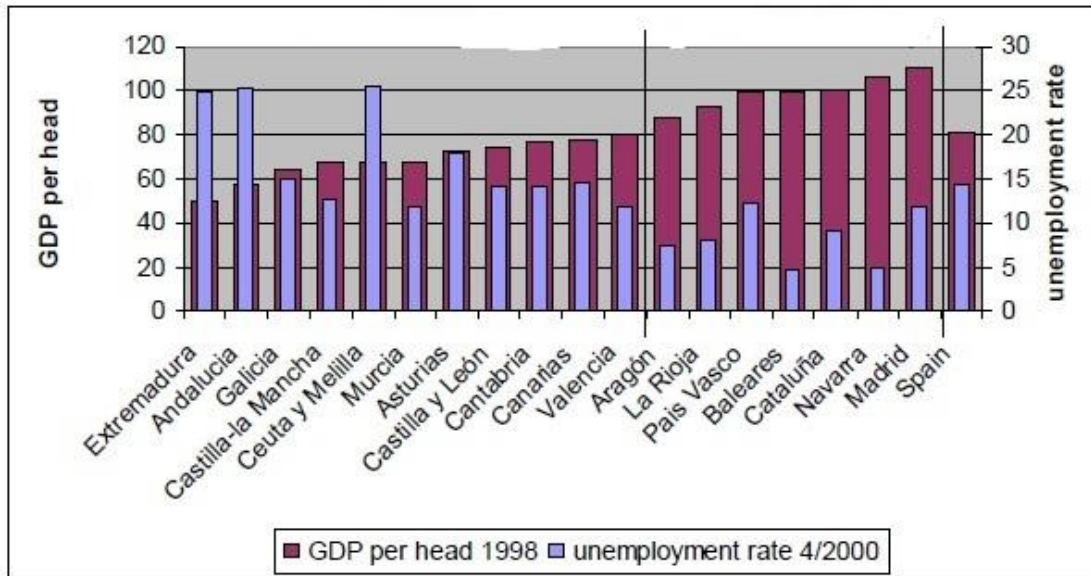
Τα έτη 1994 και 2000, το ποσοστό ανεργίας μειώθηκε κατά περισσότερο από 10 ποσοστιαίες μονάδες στις βόρειες και ανατολικές περιοχές, ενώ στις 11 πιο φτωχές περιοχές η μείωση ήταν μικρότερη, τα ποσοστά της ανεργίας κυμάνθηκαν από 4,7% στην Lérida / Καταλονίας έως 30,2% στο Κάντιθ / Ανδαλουσίας. Μάλιστα, ως έκφραση της έλλειψης εργατικού δυναμικού σε συγκεκριμένους τομείς, στη γεωργία και την κατασκευή, ορισμένες περιοχές είχαν ζητήσει αύξηση στον αριθμό των αδειών εργασίας που χορηγούνται σε αλλοδαπούς (π.χ. Γαλικία και Murcia). (Davies, Hallet 2001)

Στην Ισπανία, το 2001, περίπου το 65% του πληθυσμού ηλικίας 25 έως 59 ετών κατείχε μόνο την υποχρεωτική εκπαίδευση. Οι άνθρωποι αυτής της ηλικιακής ομάδας με ανώτερη εκπαίδευση είναι περισσότερο συγκεντρωμένοι στις βόρειες περιοχές και στη Μαδρίτη. Επίσης, δεδομένου του γεγονότος ότι τα επίπεδα εκπαίδευσης και η ανεργία τείνουν να συσχετιστούν αρνητικά, η ανθεκτικότητα της ανεργίας με την πάροδο του χρόνου είναι υψηλότερη στις περιφέρειες όπου η εξειδίκευση του εργατικού δυναμικού είναι χαμηλή (Davies and Hallet 2001).

Διάγραμμα 1.4.1. Ποσοστό ανεργίας ανά περιφέρεια το 1994 και το 2000. Πηγή: Eurostat - Davies, Hallet 2001

Διάγραμμα 1.4.2. Κατά κεφαλήν ΑΕΠ το 1998 και ποσοστό ανεργίας ανά περιφέρεια το 2000. Πηγή: Eurostat – Davies and Hallet 2001

Κεφάλαιο 2: Η πρόσφατες εξελίξεις των χωρών μελέτης σε σχέση με την αγορά εργασίας

2.1 Γενικά

Οι χώρες της Μεσογείου, αντιμετωπίζουν μεγαλύτερο πρόβλημα συγκριτικά με τις χώρες της κεντρικής Ευρώπης, κυρίως λόγω της εγγενούς διαφορετικής ανάπτυξης των περιφερειών που αποτυπώνεται με την οικονομική κρίση. Η διαφορετική προικοδότηση με πόρους, οι παραδοσιακές δομές που ακολουθούνται περισσότερο στις χώρες της Μεσογείου όπως δομές που σχετίζονται με την οικονομία (μικρομεσαίες βιοτεχνίες, κυριαρχία του αγροτικού τομέα, άτυπες εργασιακές σχέσεις, δραστηριότητες έντασης εργασίας), η πολιτισμική οργάνωση, η κοινωνική οργάνωση (οικογενειοκρατικές σχέσεις), κ.α. επιφέρουν διαφορετική ανάπτυξη (Κουρλιουρος 2011)

Τα σημερινά ποσοστά ανεργίας των νέων είναι σε ανησυχητικά υψηλό επίπεδο. Ακόμη και πριν από την οικονομική κρίση του 2008, οι χώρες αυτές είχαν ήδη υψηλότερα επίπεδα ανεργίας σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ΕΕ. Κατά τη διάρκεια και μετά την κρίση, η ανεργία των νέων αυξήθηκε έντονα, ειδικά στην Ελλάδα και την Ισπανία (Eichhorst and Neder 2014)

Τα χαρακτηριστικά των περιφερειών, οικονομικά, ιστορικά και κοινωνικά, θα μπορούσαν να εξηγήσουν το κατεστημένο της αγοράς εργασίας, τις ιδιαιτερότητες αλλά και να κατανοήσει κανείς στη συνέχεια το πρόβλημα της νεανικής ανεργίας.

2.2 Άτυπη εργασία

Συνήθως τα στατιστικά στοιχεία που αφορούν στην εργασία δεν υπολογίζουν στις έρευνες εργαζόμενους και πρακτικές που είναι αρκετά διαδεδομένες στην Ελλάδα αλλά και στην υπόλοιπη νότια Ευρώπη. Δηλαδή τα στατιστικά στοιχεία για παράδειγμα περιλαμβάνουν το μέγεθος μιας τοπικής αγοράς εργασίας αλλά το μέγεθος αυτό εξαρτάται από εθνικές ή τοπικές πρακτικές που περιλαμβάνουν ή αποκλείουν κάποια άτομα. Για παράδειγμα στην αγορά εργασίας υπάρχουν διάφορες μορφές εργασιακών σχέσεων όπως η κανονικότητα των συμβάσεων εργασίας, οι

προοπτικές εξέλιξης, οι κανονισμοί υγιεινής και ασφάλειας στους τόπους εργασίας αλλά και οι μορφές υπεργολαβιών, εργασίας με το κομμάτι στο σπίτι, πολλαπλής μερικής ή εποχιακής απασχόλησης, μορφές που αποτελούν αποτέλεσμα των παγκόσμιων πρακτικών σε συνδυασμό με τις τοπικές συνθήκες που επιτρέπουν την υλοποίησή τους ή τις κάνουν αποδεκτές. (Βαίου και Χατζημιχάλης, 1997)

Οι άτυπες μορφές εργασίας αποτελούν καθοριστικό παράγοντα στη διαμόρφωση τοπικών ευέλικτων χαρακτηριστικών που συμβάλουν στην τοπική ανάπτυξη στις χώρες της νότιας Ευρώπης, Ισπανία, Πορτογαλία, Ιταλία και Ελλάδα. Η μεγάλη διάχυση τους στις περισσότερες νοτιοευρωπαϊκές περιφέρειες μπορεί να θέσει σε αμφισβήτηση διάφορες αναλύσεις που στηρίζονται μόνο σε επίσημα στατιστικά και μακροοικονομικά στοιχεία. (Βαίου και Χατζημιχάλης, 1997)

Εξαιτίας των διαφοροποιημένων τρόπων ένταξης κάθε περιοχής στο διεθνή καταμερισμό της εργασίας διαμορφώνονται και οι ανάλογες συνθήκες για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων που σχετίζονται με την άτυπη εργασία. Για παράδειγμα, περιοχές που παραδοσιακά χαρακτηρίζονται από εποχιακή ζήτηση εργασίας (φρούτα στην Κεντρική Μακεδονία, Ανδαλουσία, Βαλένσια) είναι περισσότερο επιρρεπείς στις άτυπες μορφές εργασίας σε σχέση με άλλες όπου κυριαρχούν σταθερές μισθωτές σχέσεις απασχόλησης. Επίσης στις περιοχές των πόλεων όπου τα γυναικεία εργατικά χέρια συνδυάζονται με επίσημα στοιχεία που δείχνουν χαμηλό δείκτη συμμετοχής των γυναικών και χαμηλά εισοδήματα, είναι περισσότερο διαδεδομένη η άτυπη βιομηχανική εργασία "με το κομμάτι" στο σπίτι σε σχέση με άλλες περιοχές με αντίθετα χαρακτηριστικά. Η ζήτηση της άτυπης εργασίας που προέρχεται κυρίως από παραδοσιακές δραστηριότητες, διαμορφώνεται σε περιοχές με χαρακτηριστικά περιθωριακής οικογενειακής γεωργίας, μικρεμπόριο και υπηρεσίες, απομακρυσμένες περιοχές οι οποίες έχουν χάσει πληθυσμό ή περιθωριακές περιοχές των πόλεων. Τέτοιου είδους περιοχές είναι το Mezzogiorno στην Ιταλία, η Ήπειρος, η Νότια Πελοπόννησος, κάποια νησιά, η Γαλικία και οι ορεινές περιοχές της Ισπανίας και Πορτογαλίας. (Βαίου και Χατζημιχάλης, 1997)

Χαρακτηριστικά θα μπορούσε να αναφερθεί ότι σύμφωνα με έρευνα των Χατζημιχάλη και Βαίου (1997), για το έτος 1991, οι άτυπες δραστηριότητες ως ποσοστό του ΑΕΠ ήταν για την Ισπανία 17,2%, για την Ελλάδα 24,4%, και για την Ιταλία 23,6%. Η αύξηση της παραοικονομίας οδήγησε στην αύξηση των πρακτικών της άτυπης εργασίας από το 1960 ως το 1990, με σημαντική έκρηξη του φαινομένου στη Νότια Ευρώπη το 1970 και το 1980. Διάφοροι παράγοντες που ευνόησαν το

φαινόμενο της άτυπης εργασίας στη νότια Ευρώπη και οι οποίοι συγκρότησαν ένα διαφορετικό πρότυπο ανάπτυξης, διαφορετικό από την υπόλοιπη Ευρώπη ήταν τα μεγέθη και η διάρθρωση του εργατικού δυναμικού (χαμηλά ποσοστά ενεργού πληθυσμού, υψηλά ποσοστά αυτοαπασχόλησης), υψηλά επίπεδα ανεργίας και υποαπασχόλησης, φορολογικά βάρη και φορολογικό ήθος, κόστος εργασίας, διαρθρωτικά χαρακτηριστικά επιχειρήσεων, μείωση της εξωτερικής μετανάστευσης και παλιννόστηση (αναζωογόνηση υπαίθρου), τάσεις αποκέντρωσης και δημιουργία "ενδιάμεσων περιοχών" στις πόλεις, μετανάστες από χώρες του Τρίτου κόσμου, από πρώην σοσιαλιστικές χώρες και από πρώην αποικίες. (Βαίου και Χατζημιχάλης, 1997)

2.3 Γυναικεία & μη τυπική εργασία

Σε περιοχές της νότιας Ευρώπης όπου κυριαρχεί η οικογενειακή γεωργία όπως περιοχές μικρών ιδιοκτησιών στην Ισπανία, οι ορεινές περιοχές στην Ελλάδα, ο Πορτογαλικός Βορράς, ο αγρότης ήταν συνήθως άντρας και η σύζυγος του δούλευε άτυπα ως βοηθός. Επίσης, τα παιδιά και τα νεαρά άτομα της οικογένειας δούλευαν προσφέροντας απλήρωτη οικογενειακή εργασία. Η εργασία τέτοιου είδους μη αμειβομένη και μη καταγραφόμενη επεκτείνεται και σε τομείς όπως το λιανικό εμπόριο, τη βιοτεχνία, και τον τουρισμό. (Βαίου, Χατζημιχάλης 1997)

Στις αστικές περιοχές εργασίες όπως η φύλαξη παιδιών, καθαρίσματα και catering, βοήθεια στην οικιακή εργασία, γραμματειακή υποστήριξη σε μικρά γραφεία ή το σπίτι, αποτελούν επίσης μια περιοχή άτυπων δραστηριοτήτων των γυναικών. Οι μικροεπισκευές και συντηρήσεις καταμερίζονται συνήθως στο αντρικό φύλλο, ενώ στις ευκαιριακές εργασίες στις υπηρεσίες, το λιανικό εμπόριο και τον τουρισμό, εργάζονται άτομα νεαρής ηλικίας. Στις πόλεις και τις τουριστικές περιοχές οι βαριές χειρονακτικές εργασίες, συχνά με χαμηλές αποδοχές εκτελούνται από ξένους μετανάστες. (Βαίου και Χατζημιχάλης, 1997)

Οι τακτικές αναδιάρθρωσης των επιχειρήσεων δημιουργούν καταμερισμό της εργασίας κατά φύλλο και ηλικία και στον τομέα των άτυπων δραστηριοτήτων. Οι

άντρες είναι κυρίως διευθυντές των μικροεπιχειρήσεων που συνδέονται με δίκτυα υπεργολαβιών στη Βόρεια και Κεντρική Ιταλία, τη Βόρεια Ελλάδα και στην Καταλονία. Οι εργαζόμενες στο σπίτι είναι σχεδόν αποκλειστικά γυναίκες σε κλάδους όπως κλωστοϋφαντουργία, ένδυση, υπόδηση, κατασκευή παιχνιδιών κλπ. Οι γυναίκες που δουλεύουν στο σπίτι είναι συνήθως έγγαμες με μικρά παιδιά και συχνά αποτελεί τη μόνη δυνατότητα πρόσβασης στην αμειβόμενη εργασία αλλά και στην κοινωνικοποίηση αν και είναι στοιχειώδης. Για παράδειγμα στη Νάπολη υπήρχε μεγάλος αριθμός γυναικών και νεαρών κοριτσιών που πλήττονται από "παράλυση από τη κόλλα" που αποτελεί δείκτη της παρουσίας τους στη βιοτεχνία των υποδημάτων αλλά και τις συνθήκες ασφάλειας και υγιεινής στην εργασία τους.

Στη μη αμειβόμενη εργασία όπως είναι η γεωργία, η οικιακή εργασία και η εργασία σε οικογενειακή επιχείρηση, οι γυναίκες αποτελούν την πλειοψηφία. (Βαίου και Χατζημιχάλης, 1997)

Στις μεσογειακές χώρες τα λεγόμενα "οικονομικά της οικογένειας" δημιουργούν ένα συγκεκριμένο περιβάλλον πολιτικών. Στην Ελλάδα όπως και σε άλλα μέρη της Μεσογείου το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας, το προσανατολισμένο στην οικογένεια μεροληπτικό σύστημα παραγωγής, υπονόμισαν κατά κάποιο τρόπο τη νομοθεσία για το φύλο. Μεγάλα τμήματα της οικονομίας δε συμμορφώνονται ως προς την νομοθεσία, όπως οικογενειακές επιχειρήσεις, εταιρείες του ιδιωτικού τομέα "χαλαρές" ως προς τη νομοθεσία, άτυπη οικονομία. Στον αντίποδα, μόνο ο δημόσιος τομέας ενήργησε ως «παράδεισος» για τη γυναικεία εργασία", ενώ η υπόλοιπη οικονομία παρέμεινε περισσότερο ή λιγότερο εχθρική ως προς την απασχόληση των γυναικών. (Λυμπεράκη 2010)

2.3.1 Γυναικεία εργασία στην Ελλάδα

Στη βιομηχανία και τη γεωργία, οι γυναίκες κέρδιζαν πολύ λιγότερα από τους άντρες και μόνο οι μεγαλύτερες επιχειρήσεις, ελεγχόμενες από το κράτος, πλήρωναν για ασφάλιση και σχεδόν καμία γυναίκα δεν διέθετε τα χαρακτηριστικά του «βασικού εργαζόμενου». Η πλειοψηφία τους εργάστηκε ανεπίσημα, χωρίς συμβάσεις, ιδίως σε μικρές επιχειρήσεις (έως 70% του συνόλου των επιχειρήσεων) γυναίκες στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη). Η πλειοψηφία των οικιακών βοηθών ήταν γυναίκες που συνδυάζουν εργασία στο σπίτι με αγροτικές και οικιακές εργασίες, ενώτο 97% αυτών που εργάζονται εποχιακά στις επιχειρήσεις τροφίμων και ποτών

της δυτικής κεντρικής Μακεδονίας ήταν επίσης γυναίκες. Σε μη μισθωτές εργασίες (γεωργία, οικιακά καθήκοντα, απασχόληση σε οικογενειακές επιχειρήσεις) οι γυναίκες αποτελούσαν το 76% της «οικογενειακής και μη αμειβόμενης βοήθειας».

Επίσης, Πομάκοι από τις ορεινές περιοχές της Θράκης προσλαμβάνονται για φτηνή εποχιακή εργασία, όπως και τσιγγάνοι συγκεντρώνουν φρούτα, με πολύ χαμηλούς ημερήσιους μισθούς. Γυναίκες από την μουσουλμανική κοινότητα της Θράκης, μαζί με τις ελληνίδες που δεν ήταν μουσουλμάνες, δούλευαν στα μανιτάρια σχηματίζοντας λίστες εργασίας και άνδρες από τις μουσουλμανικές κοινότητες προσλαμβάνονται για βρώμικες και επικίνδυνες εργασίες. Έτσι οι εθνικές διακρίσεις και το φύλο χρησιμεύουν για την περιθωριοποίηση τμημάτων του εργατικού δυναμικού, ενώ άλλοι («βασικοί εργαζόμενοι») διατηρούν προνομιούχες θέσεις. (Βαίου και Χατζημιχάλης, 1997)

Πιο πρόσφατα, οι αμοιβές για τις γυναίκες είναι 50% υψηλότερες στο δημόσιο τομέα σε σύγκριση με μικρού μεγέθους εταιρείες του ιδιωτικού τομέα αλλά και οι συνθήκες που επικρατούν, είναι σαφώς καλύτερες σε σύγκριση με τον ιδιωτικό τομέα. Επίσης, ο ιδιωτικός τομέας αντιστάθηκε στην νομοθεσία για την ισόρροπη εκπροσώπηση των φύλων, ενώ η δέσμευση της κυβέρνησης να το επιβάλει ήταν ελλιπής. Οι εργοδότες δεν ενστερνιστήκαν την ισότητα μεταξύ των φύλων καθώς το κράτος αρκέστηκε απλώς στην έκφραση της επιθυμίας να επωμιστούν οι εργοδότες το κόστος για την προστασία της μητρότητας και την ισότητας. Τέλος, οι γυναίκες - κυρίως, οι εργαζόμενες στο δημόσιο τομέα επωφελήθηκαν από μια σειρά ειδικών κανονισμών και "προνομιών" που τις οδήγησε στην έξοδο από την εργασία λόγω πρόωρης συνταξιοδότησης ή την παραίτηση από θέσεις ευθύνης παραιτούμενες από τη δημιουργία καριέρας. (Λυμπεράκη 2010)

2.3.2 Γυναικεία εργασία στην Κύπρο

Στο νησί της Κύπρου, οι γυναίκες έχουν επωμιστεί τις οικογενειακές υποχρεώσεις, τη μητρότητα, την παιδική μέριμνα και την τροφοδοσία στο σπίτι. Το γεγονός αυτό δίνει διαφορετικά χαρακτηριστικά στο γυναικείο εργατικό δυναμικό καθώς θεωρείται ότι η παραγωγικότητα τους μειώνεται καθώς εργάζονται λιγότερα χρόνια και ασχολούνται και με άλλες υποχρεώσεις. Έτσι, αφού υπάρχει προκατάληψη στον τομέα της ζήτησης με αποτέλεσμα τους χαμηλότερους μισθούς, η παραγωγικότητα

και το ανθρώπινο κεφάλαιο θα μειώνεται, πέφτοντας συνεχώς σε φαύλο κύκλο. Επίσης, τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις συντηρούνταν καθώς οι γυναίκες για τους παραπάνω λόγους, επιθυμούσαν την εργασία σε θέσεις που δε λαμβάνεται η εμπειρία ως ανταμοιβή ούτε μεγάλη και δαπανηρή περίοδος εκπαίδευσης. (House, 1984)

Στην ελληνοκυπριακή μεριά, την περίοδο των αρχών της δεκαετίας του 1990, οι γυναίκες αμείβονταν με μισθό 60% του ποσού της αμοιβής των ανδρών, επίσης οι γυναίκες που εργάζονται στη διεύθυνση, διαχείριση και management, ήταν πολύ λίγες αλλά περισσότερες σε χαμηλόμισθες δουλειές, δείχνοντας ότι το κενό που υπήρχε μεταξύ των δύο φύλλων ήταν θέμα εργασιακών ευκαιριών. (Christoforides and Pashardes, 2000)

Στο Βόρειο κατειλημμένο κομμάτι του νησιού, αν και υπάρχει θεωρητικά ισότητα μεταξύ των φύλλων, οι ανισότητες είναι πολύ μεγάλες. Σύμφωνα με έρευνες, το 2001 μόνο το 28% του εργατικού δυναμικού ήταν γυναίκες. Οι γυναίκες κατέχουν θέσεις εργασίας, οι οποίες γίνονται αποδεκτές ως "γυναικείες θέσεις εργασίας", και βρίσκονται σε δουλειές χαμηλής παραγωγικότητας, χαμηλής αμοιβής και χαμηλότερης κατάταξης. Αν και το ποσοστό της αυτοαπασχόλησης είναι 27,5%, οι γυναίκες αντιπροσωπεύουν μόνο το 4,6% (Lisaniler and Bhatti, 2005).

Το 2001, το ποσοστό ανεργίας των γυναικών στο Βόρειο τμήμα ήταν 3 φορές υψηλότερο σε σχέση με τους άντρες. Οι νέες γυναίκες αντιμετωπίζουν συνήθως το πρόβλημα της ανεργίας περισσότερο από ό, τι οι άνδρες και οφείλεται σε φραγμούς που δημιουργούνται από το κοινωνικό περιβάλλον και τις αντιλήψεις. Για παράδειγμα, η αποχώρηση των γυναικών από την εργασία όταν παντρεύονται ή έχουν παιδιά δείχνει ότι η νεανική ανεργία των γυναικών ήταν 2,9 φορές υψηλότερο από την ανδρική (Lisaniler and Bhatti, 2005).

Επίσης, υπάρχει ένα αόρατο φράγμα, που εμποδίζει τις γυναίκες να κατέχουν θέσεις σε ανώτερα διευθυντικά και διοικητικά στελέχη στη Βόρεια Κύπρο. Χρησιμοποιείται η δικαιολογία από τους εργοδότες ότι υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να εγκαταλείψουν και να εισέλθουν ξανά στην αγορά εργασίας και αποτελεί λόγο μη προώθησης των γυναικών σε διοικητικές θέσεις. Στο δημόσιο και στο ιδιωτικό τομέα οι γυναίκες κατείχαν υψηλές θέσεις μόνο στο 20% του συνόλου. Οι λόγοι που ευθύνονται για τη μικρή συμμετοχή των γυναικών στην εργασία, είναι το επίπεδο εκπαίδευσης των γυναικών, οι οικογενειακές υποχρεώσεις και η υπάρχουσα νοοτροπία (πατριαρχική δομή της κοινωνίας) (Lisaniler and Bhatti, 2005).

2.3.3 Γυναικεία εργασία στην Ιταλία

Η Ιταλία χαρακτηρίζεται επίσης από αξιοσημείωτες διαφορές μεταξύ των φύλων. Το 2008 σύμφωνα με στοιχεία της Στατιστικής Υπηρεσίας της Ιταλίας, τα ποσοστά της γυναικείας απασχόλησης είχαν αυξηθεί (από 46,8% σε 47,5% σε ένα χρόνο), αλλά τα στοιχεία δεν καταδεικνύουν μια ομοιογενή τάση σε ολόκληρη τη χώρα καθώς το ποσοστό στο Βορρά έφτανε το 57,8%, ενώ στο Νότο το ποσοστό ήταν 31,8%. (Giuffrida, Lang 2008)

Πίνακας 2.3.1. Ποσοστό απασχόλησης, ανά φύλλο και γεωγραφική περιοχή. Έτος 2007. Πηγή: Istat, Labour force survey 2007 - Giuffrida, Lang 2008

Geographical area	Percentage		
	M/F	Males	Females
Italy	58.7	70.7	46.6
North	66.7	76.3	56.8
North-west	66.0	75.4	56.4
North-east	67.6	77.5	57.5
Centre	62.3	73.0	51.8
South	46.5	62.2	31.1

Επιπλέον, το χάσμα μεταξύ των φύλων στην απασχόληση ήταν μεγαλύτερο από 20%. Όσον αφορά στην εργασία μερικής απασχόλησης, το ποσοστό των απασχολουμένων γυναικών που εργάζονταν το 2007 με μερική απασχόληση ήταν εξαπλάσιο από το ποσοστό των ανδρών (Giuffrida and Lang, 2008).

Αν και η προσφυγή σε ευέλικτες ρυθμίσεις εργασίας μπορεί να αντικατοπτρίζει τις προσωπικές προτιμήσεις και μπορεί να βοηθήσει τις γυναίκες να επανενταχθούν και να παραμείνουν στην αγορά εργασίας (καθώς και να αυξήσουν την παραγωγικότητα, ικανοποίηση και φήμη των εργοδοτών), το γεγονός όμως ότι περισσότερες γυναίκες κάνουν χρήση αυτού του καθεστώτος σε σχέση με τους άντρες, δημιουργεί μια ανισορροπία μεταξύ των φύλων η οποία έχει αρνητικό αντίκτυπο στη θέση των γυναικών στο χώρο εργασίας και την οικονομική ανεξαρτησία τους. Αυτού του είδους η εργασία, έχει διάφορα μειονεκτήματα όπως ότι συνδέεται με χαμηλότερους μισθούς σε σχέση με σύμβαση πλήρους απασχόλησης, χαμηλότερες πιθανότητες προώθησης και ανέλιξης και χαμηλότερες επενδύσεις στην κατάρτιση.

Επιπλέον, η συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας ποικίλλει έντονα με την αύξηση των μελών της οικογένειας. Σύμφωνα με την Έρευνα εργατικού δυναμικού της Eurostat για το 2005 και τη έκθεση του 2008 των Giuffrida and Lang, στην Ιταλία 6 από τις 10 γυναίκες χωρίς παιδιά απασχολούνταν, ενώ μόνο 3 στις 10 γυναίκες με περισσότερα από ένα παιδί ηλικίας 0-14 ετών εξακολουθούσαν να εργάζονται έξω από το σπίτι (35,6%). (Giuffrida and Lang, 2008)

Σύμφωνα με τα στερεότυπα που εξακολουθούν να υπάρχουν και συνδέονται με την κατανομή των ρόλων στο σπίτι, έρευνα της Eurostat για το 2006, οι Ιταλίδες εξακολουθούσαν να εκτελούν τις περισσότερες εργασίες που σχετίζονται με την οικογενειακή φροντίδα (5,20 ώρες την ημέρα) ενώ οι άνδρες συνέβαλλαν στη φροντίδα των παιδιών και των οικιακών εργασιών για λιγότερο από δύο ώρες την ημέρα (1,35 ώρες). Τα παραπάνω στοιχεία δείχνουν ότι οι γυναίκες δεν κατορθώνουν να εξισορροπήσουν τις οικογενειακές ευθύνες με την επαγγελματική ζωή και ότι οι περισσότερες από αυτές έχουν παραιτηθεί από τη φιλοδοξία τους να είναι και εργαζόμενες και να φροντίζουν την οικογένειά τους.

Οι αιτίες του αποκλεισμού των γυναικών από την απασχόληση είναι η έλλειψη αναγνώρισης στην κοινωνία του θεμελιώδους ρόλου που μπορούν να διαδραματίσουν οι γυναίκες σε θέματα οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, η αδυναμία του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας, η ανισομερής κατανομή των οικογενειακών ευθυνών μεταξύ των εταίρων, η εμμονή των στερεότυπων κοινωνικών ρόλων για τις γυναίκες και τους άνδρες, η έλλειψη εκπαίδευσης και κατάρτισης για γυναίκες που επιστρέφουν στην εργασία μετά από διακοπή λόγω οικογενειακών υποχρεώσεων, και η έλλειψη προθυμίας από την πλευρά των εργοδοτών για την αναδιοργάνωση της εργασίας και των ωρών σε ένα πιο ευέλικτο τρόπο, με στόχο τον συνδυασμό της εργασίας και της ιδιωτικής ζωής των υπαλλήλων τους (Giuffrida and Lang, 2008).

2.3.4 Γυναικεία εργασία Ισπανία

Η δομή των νοικοκυριών στην Ισπανία ακολουθεί ένα σχετικά παραδοσιακό οικογενειακό μοντέλο με ποσοστό 30% το 2011 ενώ άλλες μεγάλες ευρωπαϊκές χώρες έχουν μικρότερο ποσοστό ζευγαριών με παιδιά (Γαλλία, 25%, Ηνωμένο Βασίλειο, 22%, Γερμανία, 20%). Επίσης, ο αριθμός των μονογονεϊκών νοικοκυριών με μητέρες και τα νοικοκυριά με ένα άτομο είναι μικρός σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα (4,5% και 23% αντίστοιχα; έναντι περίπου 5% και 33% στις περισσότερες

ξένες χώρες), γεγονός που δείχνει την ύπαρξη ενός σχετικά παραδοσιακού οικογενειακού μοντέλου στην χώρα. (Conde-Ruiz, 2016)

Οι γυναίκες έχουν υψηλότερο μέσο όρο όσων αφορά στο εκπαιδευτικό επίπεδο, ενώ οι άνδρες έχουν μεγαλύτερη εμπειρία, ωστόσο η υπερ - εκπαίδευση των γυναικών τις επηρεάζει ασύμμετρα. Τα άτομα ηλικίας 45-55 ετών παρουσιάζουν σχετικά ομοιόμορφο επίπεδο εκπαίδευσης, ενώ οι άνδρες τείνουν να είναι πιο μορφωμένοι σε μεγαλύτερες ηλικίες. Το εκπαιδευτικό χάσμα αυξάνεται με την ηλικία καθώς για τα άτομα ηλικίας 25-29 ετών, το ποσοστό των γυναικών με ολοκληρωμένες τριτοβάθμιες σπουδές είναι 13% υψηλότερο από αυτό των ανδρών, ενώ η αντίστοιχη διαφορά για τα άτομα χωρίς ανώτερες δευτεροβάθμιες σπουδές είναι 12%.

Τα τελευταία 15 χρόνια, η χώρα γνώρισε μία από τις μεγαλύτερες μειώσεις στο θέμα της ανισότητας των φύλων με τη διαφορά απασχόλησης μεταξύ των φύλων να είναι 30% το 1995, ενώ το ποσοστό το 2016 ήταν 10,7%, ωστόσο υπάρχουν ενδείξεις για αυξανόμενη επίδραση της λεγόμενης "γυάλινης οροφής" (αύξηση του χάσματος μεταξύ των φύλων σε όλη την κατανομή των μισθών) τα τελευταία χρόνια στην Ισπανία με ενδεχόμενους παράγοντες την κακή ισορροπία μεταξύ εργασίας και οικογένειας, τη μεγαλύτερη ακαδημαϊκή αναντιστοιχία για τις γυναίκες, τα κοινωνικά στερεότυπα κλπ. Στον ιδιωτικό τομέα, οι γυναίκες καταλαμβάνουν μόνο περίπου το 10% των ανώτατων διοικητικών θέσεων. (Conde-Ruiz 2016)

2.4 Η άνιση οικονομική ανάπτυξη

Η γεωγραφική και κοινωνική διαφοροποίηση τόπων, παραγωγικών δραστηριοτήτων, συνθηκών εργασίας αλλά και καθημερινής ζωής δημιουργούν νέες ανισότητες. Οι ανισότητες αυτές είναι αποτέλεσμα αλλά και προϋπόθεση της άνισης καπιταλιστικής ανάπτυξης όπου η εργασία παίζει το σημαντικότερο ρόλο καθώς παρουσιάζει μια σταθερότητα σε σχέση με το κεφάλαιο δημιουργώντας ταυτόχρονα δυνατότητες αλλά και περιορισμούς (Βαίου και Χατζημιχάλης, 1997).

2.4.1 Η άνιση οικονομική ανάπτυξη στην Ελλάδα

Η κακή απόδοση της Ελλάδας στα θέματα της οικονομίας αποδίδεται σε διάφορους παράγοντες κυρίως όμως στη σύνθεση των τομέων, στην παρακμή της μεταποίησης και στο μικρό μέγεθος των εταιρειών.

Η ελληνική οικονομία χαρακτηρίζεται από υψηλό μερίδιο της γεωργίας και χαμηλό - μειούμενο μερίδιο της βιομηχανίας στο ΑΕΠ, γεγονός που διακρίνει την Ελλάδα σε σχέση με τις άλλες χώρες του ευρωπαϊκού Νότου. Η μεταποίηση δεν είναι μόνο σε παρακμή, αλλά επίσης είναι συγκεντρωμένη σε παραδοσιακούς τομείς έντασης εργασίας και ελαφριάς βιομηχανίας, όπως τα τρόφιμα, τα κλωστοϋφαντουργικά προϊόντα και τα είδη ένδυσης που λόγω του χαμηλού κόστους εργασίας σε άλλες χώρες μεταπορίζονται εκεί (Ioannides and Petrakos, 2000). Έτσι η Ελλάδα βρίσκεται σε μειονεκτική θέση στις αγορές σύγχρονων βιομηχανιών, ενώ το κόστος εργασίας είναι υψηλότερο σε άλλες χώρες με αγορές έντασης εργασίας. Η ελληνική μεταποιητική βιομηχανία κυριαρχείται από πολύ μικρές μονάδες παραγωγής. Πάνω από το 93% των βιομηχανικών επιχειρήσεων είναι πολύ μικρές με λιγότερους από 10 υπαλλήλους. Οι μικρότερες επιχειρήσεις με παραδοσιακή οργάνωση βρίσκονται σε μειονεκτική θέση στην εκμετάλλευση οικονομιών κλίμακας και, ως εκ τούτου, να μειονεκτούν σε σχέση με τη διεθνή ανταγωνιστικότητα. (Ioannides and Petrakos, 2000)

Με βάση το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, οι εσωτερικές ανισότητες διευρύνθηκαν με την πάροδο του χρόνου, με αποτέλεσμα την ενοποίηση του κέντρου περιφέρειας, που χαρακτηρίζεται από την αύξηση του μεγέθους της πρωτεύουσας (Αττική) και τη διεύρυνση του χάσματος μεταξύ αυτής της περιοχής και της υπόλοιπης χώρας. Μολονότι τα περιοριστικά μακροοικονομικά μέτρα που υιοθετήθηκαν από τα μέσα της δεκαετίας του '80 πιθανώς επηρέασαν την κατανομή των πόρων και την οικονομική δραστηριότητα, καθώς και η περιφερειακή πολιτική, που έχει υλοποιηθεί μέσω των κοινοτικών πλαισίων στήριξης ήταν ανεπαρκής για την αντιστροφή των ανωτέρω τάσεων. (Caraveli, Tsionas 2012)

Σύμφωνα με τον πίνακα, οι περιοχές με τη μικρότερη ανεργία ήταν η Κρήτη, το Νότιο Αιγαίο και τα Επτάνησα, με κοινό στοιχείο τον τουρισμό που αναφέρεται ως η κύρια δραστηριότητα της τοπικής οικονομίας. Οι περιοχές με την υψηλότερη ανεργία περιλαμβάνουν την Αττική (την περιοχή των Αθηνών) η οποία είναι η μεγαλύτερη και πιο ανεπτυγμένη περιοχή της χώρας, την ηπειρωτική Ελλάδα (μια περιοχή δίπλα στην Αττική που έχει υποφέρει από τη βιομηχανική παρακμή), η Ήπειρος (μια

σχετικά καθυστερημένη, απομακρυσμένη και οικονομικά στάσιμη περιοχή) και τη Δυτική Μακεδονία (περιοχή κοντά στα σύνορα που πλήττεται σε μεγάλο βαθμό από τη βιομηχανική παρακμή. Οι περιφέρειες που είναι πιθανό να παρουσιάζουν υψηλότερα ποσοστά ανεργίας είναι εκείνες με υψηλή γεωργική παραγωγή και υψηλά ποσοστά απασχόλησης σε ευάλωτους τομείς της βιομηχανίας. (Ioannides and Petrakos, 2000)

Με εξαίρεση την Αττική, Κεντρική Μακεδονία (συμπεριλαμβανομένης της Θεσσαλονίκης) και το Νότιο Αιγαίο, όλες οι άλλες περιοχές έχουν υψηλά ποσοστά της απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα, ενώ η περιφέρεια με την υψηλότερη απασχόληση στον δευτερογενή τομέα είναι η Δυτική Μακεδονία (περιοχή με μεγάλη συγκέντρωση ενεργειακής παραγωγής), η Κεντρική Μακεδονία (συμπεριλαμβανομένης της Θεσσαλονίκης, η Στερεά Ελλάδα (περιοχή κοντά στην Αττική) και η Αττική. Οι περιφέρειες με τα υψηλότερα μερίδια στον τριτογενή τομέα είναι οι δύο μητροπολιτικές περιοχές (που ειδικεύονται στις υπηρεσίες) και τα νησιά (που ειδικεύονται στον τουρισμό) (Ioannides and Petrakos 2000).

Πίνακας 2.4.1. Κατά κεφαλήν Ακαθάριστο περιφερειακό προϊόν (GRP) ανά περιφέρεια στην Ελλάδα για την περίοδο 1988-1996. Πηγή: Ioannides, Petrakos 2000

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
East Macedonia, Thrace	52	53	52	53	55	57	59	60	61
Central Macedonia	58	58	57	58	61	64	65	66	67
West Macedonia	63	63	61	61	59	60	60	61	62
Thessaly	54	57	54	56	56	58	60	61	63
Ipeiros	43	42	39	40	41	43	43	43	44
Ionian Islands	55	54	52	53	55	59	60	61	62
West Greece	48	50	48	50	51	55	56	57	58
Continental Greece	72	72	68	68	64	66	65	65	65
Peloponnese	58	57	55	56	56	57	58	58	58
Attiki	61	62	61	62	66	72	73	75	77
North Aegean	44	41	41	43	45	48	49	50	52
South Aegean	68	67	65	66	68	73	74	75	75
Crete	57	64	61	62	64	68	71	72	72
Greece	58	59	57	58	60	64	65	66	68
Objective 1 Regions	63	64	64	65	65	68	69	69	69
EU15	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Πίνακας 2.4.2. Ποσοστό ανεργίας ανά περιφέρεια στην Ελλάδα, 1988-1997. Πηγή: Ioannides, Petrakos 2000

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
East Macedonia, Thrace	9.0	6.7	5.1	4.8	6.9	6.6	7.4	9.2	9.6	8.3
Central Macedonia	6.8	6.6	5.7	5.5	6.4	7.9	8.2	9.1	8.9	9.2
West Macedonia	6.0	5.7	9.0	7.2	7.4	9.8	9.1	13.2	16.3	13.8
Thessaly	6.9	6.5	7.0	6.2	7.3	7.2	6.9	7.6	7.6	7.5
Ipeiros	5.0	4.0	2.8	8.8	7.4	7.6	8.0	7.2	11.2	10.5
Ionian Islands	3.4	2.8	3.1	3.5	2.5	3.8	3.4	5.3	5.5	6.2
West Greece	7.2	7.2	6.9	7.8	8.6	9.4	10.5	8.2	8.6	7.9
Continental Greece	6.9	5.9	5.8	6.3	10.8	9.5	10.6	9.2	10.3	12.0
Peloponnese	5.8	4.8	5.2	5.0	7.3	5.8	6.3	6.0	6.4	7.5
Attiki	10.0	8.5	7.9	8.9	9.7	11.1	11.1	11.0	11.9	11.6
North Aegean	5.4	5.9	4.2	7.9	4.8	4.3	7.0	4.9	7.1	7.1
South Aegean	5.2	4.4	4.3	3.2	3.5	4.5	3.5	4.8	4.9	4.3
Crete	3.5	2.4	2.2	3.6	3.3	3.5	3.8	4.1	3.4	4.3
Greece	7.7	6.7	6.3	6.9	7.8	8.6	8.8	9.1	9.7	9.6
EU15	9.0	8.3	7.7	8.2	9.2	10.7	11.2	10.7	10.8	10.7
Objective 1 Regions	15.6	14.5	13.5	13.3	13.9	16.3	17.6	17.5	17.7	17.2

Πιο πρόσφατα, ο Πίνακας 2.4.1 δείχνει την ανωτερότητα της περιοχής της Αττικής ακολουθούμενη από το Νότιο Αιγαίο όσον αφορά το κατά κεφαλήν ΑΕΠ και ο Πίνακας 2.4.2 δείχνει τη συγκέντρωση της οικονομικής δραστηριότητας στην Αττική και την Κεντρική Μακεδονία (την περιοχή της συμπρωτεύουσας). Οι δυναμικοί τομείς, που αντιπροσωπεύουν την επιχειρηματική δραστηριότητα, συγκεντρώνονται σε μεγάλο βαθμό στην Αττική (34,4% του δευτερογενούς και το 55% της τριτογενούς δραστηριότητας στο σύνολο της ακαθάριστης αξίας βρισκόταν στην πρωτεύουσα περιοχή), ακολουθούμενη από την Κεντρική Μακεδονία (η οποία φιλοξενεί το 17% και το 12,7% των ίδιων τομέων, αντίστοιχα). Ως αποτέλεσμα, το ήμισυ του ΑΕΠ της χώρας παράγεται στην Αττική και 14% στην Κεντρική Μακεδονία. (Caraveli and Tsionas 2012)

Πίνακας 2.4.3. Κατά κεφαλήν ΑΕΠ στις ελληνικές περιφέρειες το 2008. Πηγή: (Caraveli, Tsionas 2012)

Region	Per capita GDP (country = 100)
Attica	137.67
South Aegean	103.76
Mainland Greece (Sterea Ellada)	90.95
Crete	90.26
Peloponnesus	82.14
Western Macedonia	82.12
Ionian islands	79.05
Central Macedonia	78.06
Thessaly	73.88
Epirus	73.18
Northern Aegean	72.19
Eastern Macedonia & Thrace	67.22
Western Greece	64.43

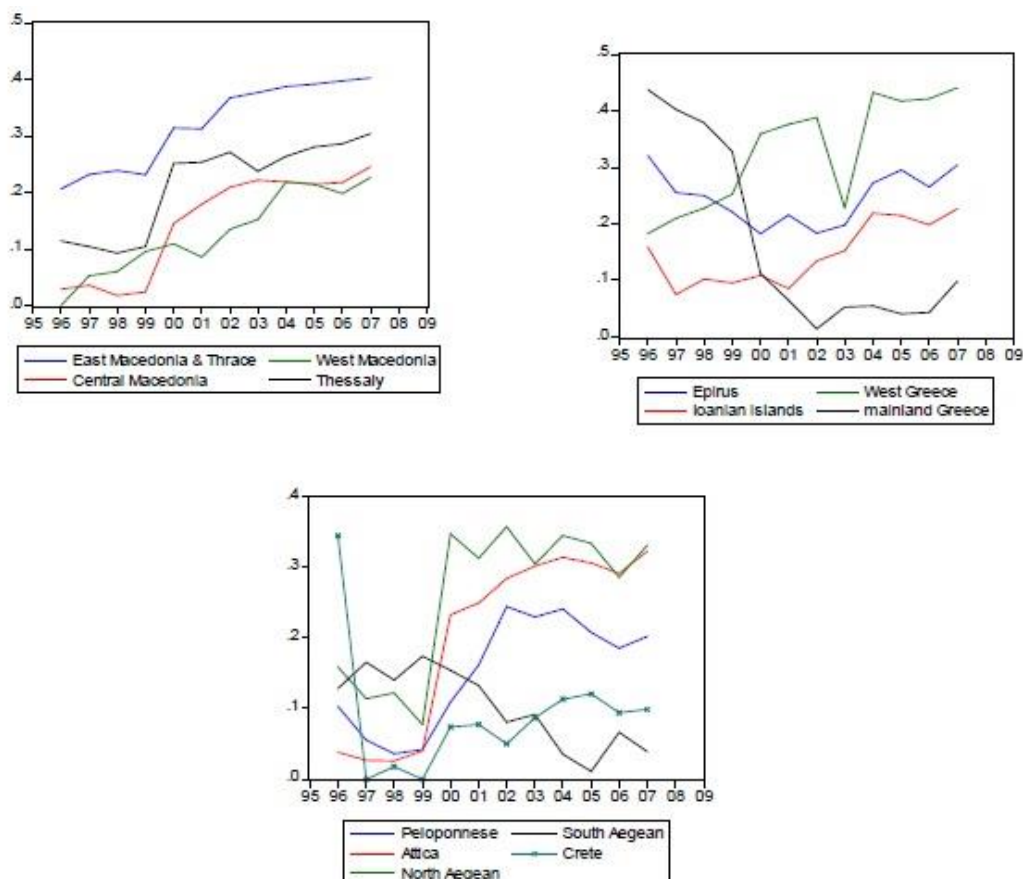
Πίνακας 2.4.4. Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία ανά περιφέρεια και τομέα παραγωγής-2008 (%της ακαθάριστης προστιθέμενης αξία της χώρας) Πηγή: (Caraveli, Tsionas 2012)

Regions	Primary sector	Secondary sector	Tertiary sector
Eastern Macedonia & Thrace	8.4	4.5	3.3
Central Macedonia	20.3	17.0	12.7
Western Macedonia	4.0	4.4	1.6
Thessaly	11.9	6.3	4.2
Epirus	4.7	2.4	2.2
Ionian islands	1.6	1.3	1.7
Western Greece	11.2	5.1	3.8
Mainland Greece (Sterea Ellada)	9.6	10.0	2.9
Peloponnesus	9.4	7.5	3.4
Attica	4.9	34.4	55.0
North Aegean	2.2	1.1	1.3
South Aegean	2.0	2.3	3.0
Crete	9.8	3.9	4.9
Country total	3.7	19.0	77.3

Το σχήμα 2.4.1 δείχνει την αυξανόμενη τάση των ανισοτήτων όλων των περιφερειών σε σχέση με τον εθνικό μέσο όρο. Η ηπειρωτική Ελλάδα και το νότιο Αιγαίο φαίνεται να είναι η εξαίρεση, καθώς η απόκλιση από τον μέσο όρο μειώνεται έως το 2002, αλλά αυξάνεται στη συνέχεια. Επίσης, η Δυτική Ελλάδα είναι μια άλλη περιοχή που παρουσιάζει καμπή στην απόκλιση το 2003, αλλά γενική έχει ανοδική τάση σε σχέση

με το μέσο όρο. Η αυξητική τάση στην Αττική δείχνει τη συνεχή αύξησή της σε σχέση με την υπόλοιπη χώρα. (Caraveli, Tsionas 2012)

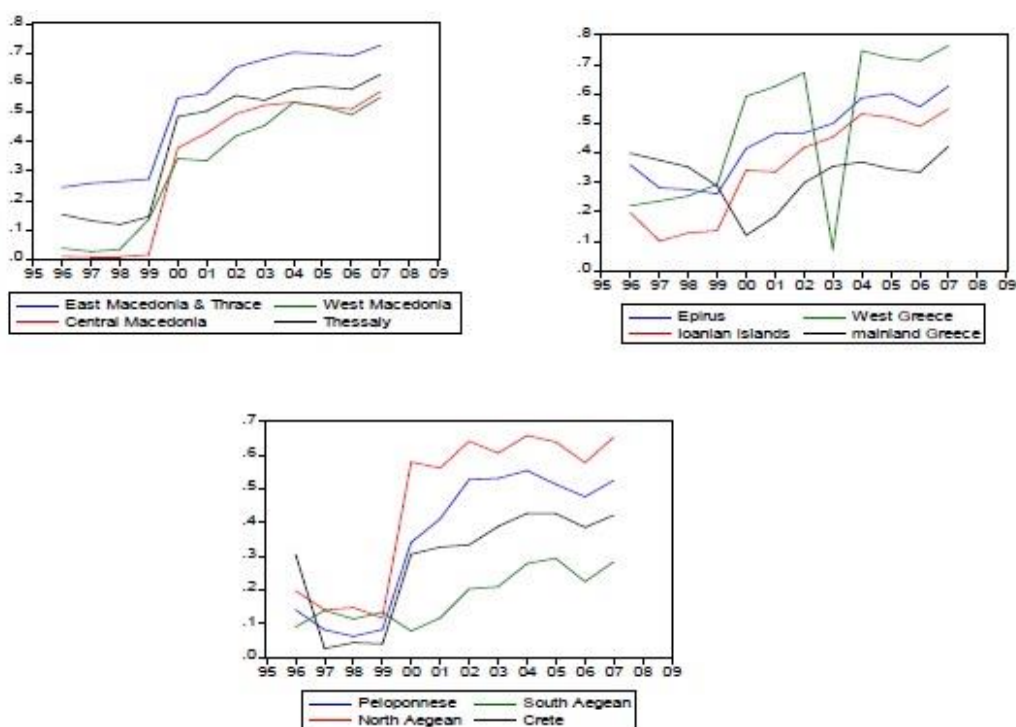
Σχήμα 2.4.1. Περιφερειακές ανισότητες στην Ελλάδα (σχετικά με το εθνικό κατά κεφαλήν GDP) Πηγή: (Caraveli and Tsionas, 2012)

Ομοίως, στο Σχήμα 2.4.2, όλες οι περιοχές φαίνεται να αποκλίνουν από την Αττική, με εξαίρεση τη Δυτική και την ηπειρωτική Ελλάδα, που δείχνουν σημάδια σύγκλισης σε ορισμένες περιόδους (2003 και 2000 αντίστοιχα) αλλά απόκλιση αργότερα. Η αντιστροφή αυτής της τάσης προς την απόκλιση είναι λόγω της αναθεώρησης του ΑΕΠ μετά το 2003, η οποία αναβάθμισε τις περιφέρειες που είχαν έντονο προσανατολισμό προς τον τριτοβάθμιο τομέα (κυρίως στην Αττική και το Νότιο Αιγαίο) - π.χ. τον τουρισμό, το εμπόριο, τη δημόσια διοίκηση, το real estate, σε βάρος των ορεινών και των εσωτερικών νομών της ηπειρωτικής Ελλάδας. Αυτές είναι περιοχές που εξακολουθούν να χαρακτηρίζονται από ισχυρή εξάρτηση του

πρωτογενούς τομέα, σχετικά μικρή παρουσία του τριτογενούς τομέα και έλλειψη σημαντικών αστικών κέντρων. Η πολωμένη δομή της ανάπτυξης είχε σαν αποτέλεσμα την περαιτέρω ενοποίηση, με την ενίσχυση της μεγαλύτερης αστικής συγκέντρωσης στη χώρα, τη μητροπολιτική περιοχή της Αθήνας (Caraveli and Tsionas 2012).

Σχήμα 2. Περιφερειακές ανισότητες στην Ελλάδα (σχετικά με το κατά κεφαλήν GDP της Αττικής) Πηγή: (Caraveli, Tsionas 2012)

Οι αυξανόμενες ανισότητες των ελληνικών περιφερειών είχαν ως αποτέλεσμα την απόκλιση από το μέσο όρο της ΕΕ, ως προς το πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ της ΕΕ των 27, την περίοδο 1996-2007. Μόνο οι περιοχές της Αττικής και του Νοτίου Αιγαίου αυξήθηκαν (η Αττική από το 87% το 1996 σε 128% το 2007 και το Νότιο Αιγαίο από 94% σε 96%) ενώ το μερίδιο της ηπειρωτικής Ελλάδας μειώθηκε δραματικά από 129% σε 84%. (Caraveli, Tsionas 2012)

2.4.2 Η άνιση οικονομική ανάπτυξη στην Ιταλία

Οι παράγοντες που καθόρισαν το χάσμα Βορρά -Νότου στην Ιταλία είναι η άνιση οικονομική ανάπτυξη, τα προσόντα του εργατικού δυναμικού, η έλλειψη ανταπόκρισης των μισθών στις περιφερειακές οικονομικές συνθήκες, και η ανεπαρκής κινητικότητα των εργαζομένων (Davies and Hallet 2001).

Ο χαμηλός ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης στο Νότο, σημαίνει ότι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ του εκεί, σε σχέση με το Κέντρο-Βορρά, έχει αλλάξει ελάχιστα από το 1970 και ενδέχεται εν μέρει να οφείλεται στο χαμηλό επίπεδο ανθρώπινου κεφαλαίου. Ωστόσο, τα ποσοστά ανεργίας ήταν σημαντικά υψηλότερα σε όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης στο Νότο, κυρίως στις νεότερες ηλικιακές ομάδες, γεγονός που υποδηλώνει ότι υπάρχουν σημαντικά προβλήματα που σχετίζονται με την αρχική είσοδο στην αγορά εργασίας, και επίσης μπορεί να δείχνει ότι οι περισσότεροι ειδικευμένοι νέοι στο Νότο μπορεί να προσπαθούν να βρουν συγκεκριμένα είδη εργασίας. Η αύξηση των ποσοστών ανεργίας στη δεκαετία του 1970 και του '90 συνδέεται επίσης με την έλλειψη ανταπόκρισης στις μισθολογικές διαφορές των περιφερειακών οικονομικών συνθηκών, καθώς και στη μείωση των επιπέδων κινητικότητας του εργατικού δυναμικού από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 (Davies and Hallet 2001).

Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ στο Νότο ήταν περίπου τα δύο τρίτα του ιταλικού μέσου όρου με ελάχιστες διακυμάνσεις από τις αρχές της δεκαετίας του 1970. Το χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης του ΑΕΠ και της παραγωγικότητας τις τελευταίες δεκαετίες αποτελούσαν βασική αιτία για τα υψηλά επίπεδα ανεργίας στο Νότο. (Davies and Hallet 2001)

Η μόνη περίοδος του δεύτερου μισού του 20ου αιώνα, που ο νότος κατάφερε να συγκλίνει προς το επίπεδο του Κέντρου-Βορρά ήταν στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ ήταν η δεκαετία του 1960 και οι αρχές της δεκαετίας του 1970, λόγω εν μέρει της εξάπλωσης των επιδράσεων της ανάπτυξης του Κέντρου-Βορρά και εν μέρει λόγω της πιο αργής αύξησης του πληθυσμού στο Νότο, ίσως λόγω της σχετικά έντονης μετανάστευσης για εργασία. Ο ρυθμός αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ παρέμεινε ελαφρώς υψηλότερος στο Νότο από το Κέντρο- Βορρά, την υπόλοιπη δεκαετία του 1970, αλλά μειώθηκε τη δεκαετία του 1980 - 1990. Η πληθυσμιακή ανάπτυξη ωστόσο, υπήρξε ταχύτερη στο Νότο από τις αρχές της δεκαετίας του '70, εξαιτίας της μείωσης της κινητικότητας του εργατικού δυναμικού.

Υπάρχουν αρκετοί λόγοι για την αργή ανάπτυξη του Νότου, όπως η γεωγραφική περιφεριακότητα, που οδηγεί σε μικρότερη πρόσβαση στην αγορά αλλά και ο φυσικοί παράγοντες της περιοχής. Η έλλειψη επαρκούς ανθρώπινου και φυσικού κεφαλαίου

οφείλεται εν μέρει στην επικέντρωση της αύξησης της κατανάλωσης των νοικοκυριών και του δημόσιου τομέα, αντί στην επένδυση στο ανθρώπινο και φυσικό κεφάλαιο που είναι απαραίτητο για την μακροπρόθεσμη ανάπτυξη. Το θεσμικό πλαίσιο της Νότιας Ιταλίας παρήγαγε επίσης ορισμένα αντικίνητρα για τις ιδιωτικές επενδύσεις, όπως η έλλειψη ασφάλειας της ιδιοκτησίας και η επικράτηση της εγκληματικότητας, οι λιγότερο αποτελεσματικές δημόσιες υπηρεσίες της περιφέρειας (συμπεριλαμβανομένων των μεταφορών, ενέργειας και ύδρευσης) και του εθνικού συστήματος διαπραγμάτευσης των μισθών που αυξάνει το κόστος εργασίας ανά μονάδα, στο Νότο σε μη ανταγωνιστικά επίπεδα. (Davies, Hallet 2001)

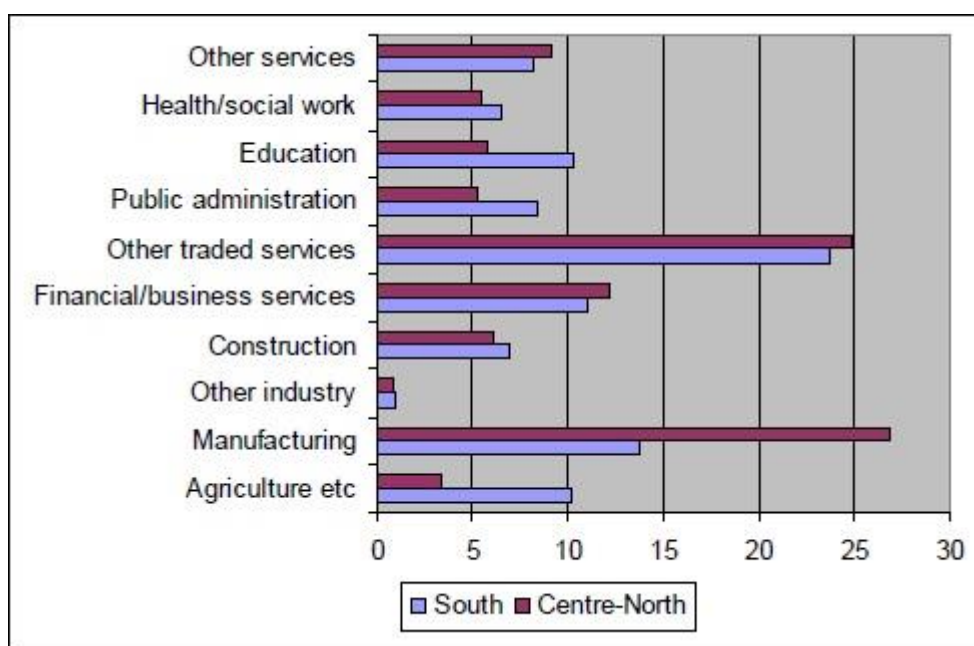
2.4.1.1 Τα προσόντα του εργατικού δυναμικού - δομές της απασχόλησης

Το χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης του Νότου, σε σχέση με το Κέντρο-Βορρά, μπορεί συνέβαλε στην επιβράδυνση της οικονομικής ανάπτυξης της περιοχής. Ωστόσο, η ανεργία στο Νότο δεν οφείλεται απλώς στην έλλειψη δεξιοτήτων, καθώς τα ποσοστά ανεργίας είναι υψηλά μεταξύ των ατόμων με ισχυρά προσόντα, κυρίως σε νεαρότερες ηλικιακές ομάδες. Το γεγονός αυτό μπορεί εν μέρει να οφείλεται στην έλλειψη ευκαιριών απασχόλησης στο Νότο, για εργαζόμενους με περισσότερα προσόντα (Davies and Hallet 2001). Αν και το χάσμα στα επίπεδα εκπαίδευσης περιορίστηκε μεταξύ του Νότου και του Κέντρου-Βορρά, ο Νότος εξακολουθεί να υστερεί. Η υστέρηση σε επίπεδα ανθρώπινου κεφαλαίου είναι πιθανό να συνέβαλε στο βραδύτερο ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης στο Νότο για αρκετές δεκαετίες με το χάσμα να είναι ακόμη πιο σοβαρό δεδομένου ότι οι δαπάνες για την εκπαίδευση στην Ιταλία σε συνδυασμό με το GNP (Ακαθάριστο Εθνικό Εισόδημα) και τις συνολικές δαπάνες ήταν από τις χαμηλότερες στην ΕΕ. Συνεπώς, οι ισχυρότερες επενδύσεις στο ανθρώπινο κεφάλαιο θα μπορούσαν να ενισχύσουν τις προοπτικές για οικονομική ανάπτυξη και δημιουργία θέσεων απασχόλησης. Ωστόσο, τα χαμηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης του Νότου δεν παρέχουν επαρκή εξήγηση της έντονης περιφερειακής διασποράς της ανεργίας, κυρίως επειδή η αναμενόμενη συσχέτιση μεταξύ χαμηλών επιπέδων δεξιοτήτων και υψηλότερων ποσοστών ανεργίας αφορά μόνο σε άτομα ηλικίας άνω των 35 ετών, ενώ δεν υπήρχε παρόμοια συσχέτιση στις νέες ηλικιακές ομάδες, με ποσοστό ανεργίας περίπου 30% σε όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης (ενώ στην περιοχή Κέντρου-Βορρά, η ανεργία είναι

υψηλότερη μεταξύ των νέων ατόμων χωρίς προσόντα και ατόμων με πανεπιστημιακό πτυχίο) (Davies, Hallet 2001).

Διάγραμμα 2.4.1. Ποσοστό εργασίας σε διάφορους τομείς σε σχέση με το Βορρά και το Νότο, 1998 Πηγή: Davies S., Hallet M 2001. European commission Directorate-general for economic and financial affairs 2001 - Eurostat

Επίσης υπήρχε έλλειψη ευκαιριών απασχόλησης για τους πιο εξειδικευμένους και μορφωμένους εργαζόμενους στο Νότο και ορισμένοι νέοι κυρίως απόφοιτοι πανεπιστημίων, «βρίσκονται σε αναμονή» για μόνιμες θέσεις εργασίας, στο δημόσιο τομέα. Αυτή η τάση αναμονής για μόνιμες θέσεις εργασίας είναι ιδιαίτερα κοινή στο Νότο λόγω της τομεακής δομής της απασχόλησης της περιοχής, η οποία κυριαρχείται από δημόσιες υπηρεσίες, τη γεωργία και τις κατασκευές που εξαρτώνται από τις δημόσιες επιδοτήσεις. Έτσι, οι περισσότεροι από τους πιο εξειδικευμένους εργαζόμενους στο Νότο απασχολούνταν στο δημόσιο τομέα και, ενδεχομένως, σε υπηρεσίες του εμπορίου (αν και το μερίδιο της απασχόλησης στον χρηματοοικονομικό τομέα και τον τομέα των υπηρεσιών ήταν μικρότερο στο Νότο από ό, τι στο Κέντρο-Βορρά). Μεγάλες διαφορές μεταξύ των δύο περιοχών της Ιταλίας ήταν στον αγροτικό τομέα και στον τομέα της μεταποίησης, καθώς το 1998, η γεωργία αντιπροσώπευε το 10,2% της απασχόλησης στο Νότο και μόνο το 3,4% στο

Κέντρο-Βορρά, ενώ η μεταποίηση αντιπροσώπευε μόνο το 13,7% της απασχόλησης στο Νότο, αλλά 26,8% στο Κέντρο-Βορρά. (Davies, Hallet 2001)

Το μερίδιο της απασχόλησης στη γεωργία στο Νότο είχε μειωθεί έντονα μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '90, από περίπου το ένα τρίτο το 1970 (όταν αυτό ήταν αντιστοιχούσε περίπου στο 13% της απασχόλησης στο Κέντρο-Βορρά) και είναι πιθανό ότι οι εργαζόμενοι στον τομέα αυτό θα αντιμετώπιζαν δυσκολίες στην εξεύρεση εναλλακτικών λύσεων για εργασία. Η μείωση της απασχόλησης στη βιομηχανία στο Νότο ήταν μικρότερη επειδή η βιομηχανική παραγωγή παρέμεινε περιορισμένη ακόμη και τη δεκαετία του 1970 (όταν η βιομηχανία απασχολούσε περίπου το 26% της απασχόλησης και η μεταποίηση λιγότερο από 15%) σε αντίθεση με το 43% της απασχόλησης στη βιομηχανία στο Κέντρο-Βορρά το 1970, συμπεριλαμβανομένου του 33% στον τομέα της μεταποίησης. Συνεπώς, όχι μόνο στο Νότο έγιναν διαρθρωτικές αλλαγές στη σύνθεση της απασχόλησης τα χρόνια μετά το 1970, αλλά μετατράπηκε από μια γεωργική οικονομία μικρής κλίμακας σε μια οικονομία που εξαρτάται η απασχόληση από τον τομέα των υπηρεσιών και χρηματοδοτείται σε μεγάλο βαθμό από δημόσιες επιδοτήσεις (Davies and Hallet 2001).

2.4.1.2 Έλλειψη ανταπόκρισης των μισθών στις περιφερειακές οικονομικές συνθήκες

Το επίπεδο των μισθών έχει συγκλίνει μεταξύ του Νότου και του Κέντρου-Βορρά από τα τέλη της δεκαετίας του 1960, παρά τις σημαντικές περιφερειακές διαφορές στην παραγωγικότητα της εργασίας. Η επακόλουθη αύξηση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος συνέβαλε στην αύξηση της ανεργίας στο Νότο, αν και το κράτος προσπάθησε να μειώσει το μειονέκτημα του Νότου μέσω επιδοτήσεων για τις εισφορές της κοινωνικής ασφάλισης. Η σύγκλιση των μισθών στις περιφέρειες, σε συνδυασμό με το χαμηλότερο κόστος ζωής στο Νότο, αποτέλεσαν επίσης βασικό παράγοντα στη μείωση της κινητικότητας των εργαζομένων από τις νότιες στις βόρειες περιοχές. Η διαφορά των μισθών μεταξύ Νότου και Κέντρου - Βορρά άλλαξε σημαντικά μεταξύ 1960 και 1980, μετά την εισαγωγή νέας νομοθεσίας. Ενώ οι μισθοί το 1960 στον Νότο ήταν περίπου το ήμισυ του επιπέδου Κέντρου-Βορρά, αυξήθηκε σε περίπου 90% στις αρχές της δεκαετίας του 1980, και αυτή η αναλογία παρέμεινε σχετικά αμετάβλητη. Αυτή η μεταβολή εμπόδισε την ανάπτυξη της

μεταποίησης στο Νότο συμβάλλοντας στη μείωση της απασχόλησης, καθώς οι εταιρείες είτε έκλεισαν, είτε κάνανε αναδιαρθρώσεις επενδύοντας σε κεφάλαια για να μπορέσουν να μειώσουν την απασχόληση. Παρόλο που υπήρχε κάποιος βαθμός περιφερειακής διαφοροποίησης των μισθών, οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στις κλαδικές διαφορές μεταξύ του Νότου και του Κέντρου-Βορρά. Ωστόσο, η περιφερειακή διαφορά των μισθών παραγωγής δεν είναι επαρκής για να αντισταθμίσει τις μεγάλες διαφορές στην παραγωγικότητα μεταξύ των περιοχών, οι οποίες διευρύνθηκαν τη δεκαετία του 1960 και του 1990 επειδή η παραγωγικότητα αυξήθηκε λιγότερο γρήγορα στο Νότο παρά στην περιοχή Κέντρου-Βορρά. Το μοναδιαίο κόστος εργασίας στο Νότο σύγκλινε προς τον ιταλικό μέσο όρο το 1998, στον τομέα της μεταποίησης. Ωστόσο, αυτή η σύγκλιση των επιπέδων του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος επιτεύχθηκε με σημαντικές κρατικές επιδοτήσεις για την απασχόληση, κυρίως όσον αφορά τη μείωση των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης. Παρ' όλα αυτά, υποστηρίζεται ότι ακόμη και με αυτές τις επιδοτήσεις, οι επιπτώσεις της εξισορρόπησης των μισθών είχε αρνητικές επιπτώσεις στην απασχόληση στο Νότο. Το σχετικά υψηλό επίπεδο του μισθού παραγωγής στο Νότο μπορεί να συνεισφέρει στην ανάπτυξη της άτυπης οικονομίας, καθώς οι επιχειρήσεις επιδιώκουν να παραμείνουν ανταγωνιστικές υποτιμώντας τα επίπεδα των μισθών. Η άτυπη οικονομία αντιπροσώπευε το ένα τρίτο της συνολικής απασχόλησης στο Νότο και πάνω από το 40% της βιομηχανικής απασχόλησης (έναντι περίπου 20% στο σύνολο της Ιταλίας). Είναι έτσι πιθανό ότι ένα ποσοστό των ατόμων που είναι εγγεγραμμένα ως άνεργα να απασχολούνται στην πραγματικότητα άτυπα. Η κλίμακα της άτυπης οικονομίας μπορεί εν μέρει να οφείλεται σε εθνικούς παράγοντες, όπως η αυστηρή προστασία της απασχόλησης μέσω της νομοθεσίας, και η σχετικά υψηλή φορολογική επιβάρυνση της εργασίας, ωστόσο υποστηρίζεται ότι, ο επιπολασμός της άτυπης οικονομίας στον Νότο υποδεικνύει ότι στη συγκεκριμένη περιοχή υπάρχουν παράγοντες επίσης σημαντικοί, όπως η έλλειψη ανταπόκρισης στις μισθολογικές εξελίξεις στις τοπικές οικονομικές συνθήκες (Davies and Hallet, 2001).

2.4.3 Άνιση οικονομικά ανάπτυξη στην Ισπανία

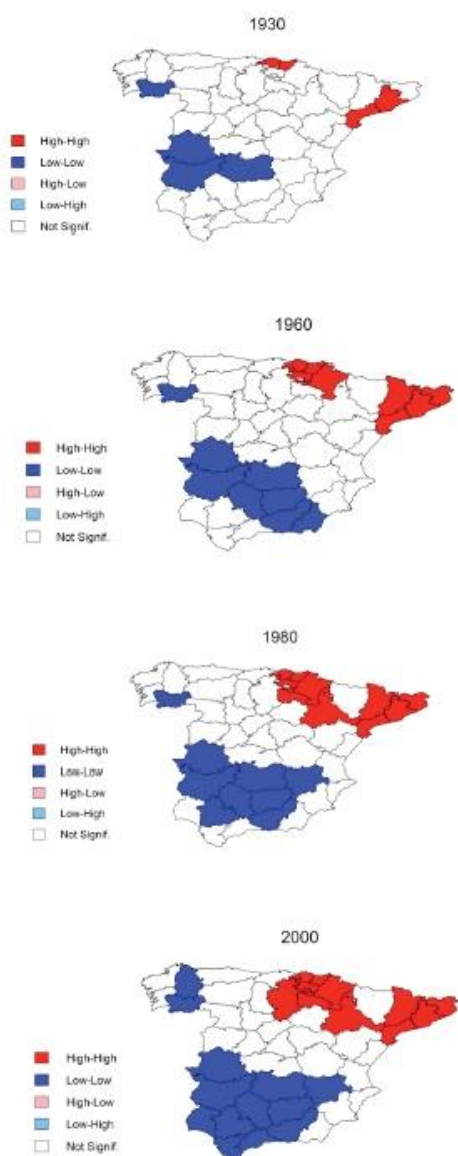
Ιστορικά, οι ανισότητες είχαν αυξηθεί μεταξύ 1860 και 1900 στην Ισπανία, αν και μειώθηκαν ελαφρώς κατά την επόμενη δεκαετία, και σε σχέση με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ στο σύνολο των ισπανικών περιφερειών έφτασαν στο μέγιστο το 1920 και

κατόπιν μειώθηκαν. Η σύγκλιση των περιφερειακών ανισοτήτων επιτεύχθηκε από το 1955 έως τη δεκαετία του '70, με ιδιαίτερα πτωτική τάση από το 1960 έως το 1980, αλλά τις τελευταίες δεκαετίες οι περιφερειακές ανισότητες σε σχέση με τα εισοδήματα φαίνεται να έχουν περισσότερο σταθεροποιηθεί. Το γεγονός αυτό ίσως να οφείλεται στο ότι οι δραστηριότητες υψηλής παραγωγικότητας εξαπλώνονται από τις πλουσιότερες επαρχίες σε παρακείμενες ή κοντινές περιοχές κατά το δεύτερο μισό του 20ου αιώνα (Tirado, Díez-Minguela and Martínez-Galarraga, 2015).

Το 2000, ο χάρτης δείχνει ότι οι πιο πλούσιες περιοχές είναι οι βόρειες και ανατολικές, ενώ οι νότιες επαρχίες μαζί με την Orense και Lugo στα βορειοδυτικά είναι οι φτωχότερες, υποδηλώνοντας τη δημιουργία δύο μεγάλων πόλων εντός της Ισπανίας (Tirado, Díez-Minguela and Martínez-Galarraga, 2015).

Η ισπανική βιομηχανία έχει συγκεντρωθεί στη Βαρκελώνη και γύρω από την Καταλονία, τη βόρεια περιοχή της Αστούριας (Asturias) και τις βασκικές επαρχίες, τη Μαδρίτη και σε μικρότερο βαθμό στις νοτιοδυτικές πλούσιες σε ορυκτά περιοχές.

Χάρτης 2.4.1. Χωρική ομαδοποίηση. Χάρτες με τοπικούς δείκτες χωρικής συσχέτισης, 1930-2010. Πηγή: (Tirado, Díez-Minguela, Martínez-Galarraga, 2015)

Η οικονομική άνοδος στα βορειοανατολικά της Ιβηρικής Χερσονήσου μπορεί να είναι σημάδι της κρίσιμης και αυξανόμενης σημασίας της εγγύτητας στις ευρωπαϊκές αγορές που δημιουργεί περιφερειακή οικονομική ανάπτυξη. Η παρουσία οικονομικών δραστηριοτήτων που χαρακτηρίζονται από την εμφάνιση οικονομικών κλίμακας καθίστανται ως καταλύτες για την ενίσχυση της περιφερειακής ανάπτυξης. Από το

1860 ως το 2010, παρατηρείται ότι το κέντρο βάρους κινήθηκε από τα νοτιοδυτικά προς τα βορειοανατολικά (όπως και η παγκόσμια οικονομία έχει σημειώσει αυτήν τη μετατόπιση) με ενίσχυση της κατεύθυνσης από τη δεκαετία του 1970 και την ένταξη της Ισπανίας στην ΕΕ. Τα τελευταία χρόνια η σχετική φτώχεια των νότιων και δυτικών περιφερειών έχει αυξηθεί και η χωρική πόλωση με βάση το εισόδημα στις αρχές του 21ου αιώνα είναι πολύ σημαντική. Η πρόοδος στην πολιτική και οικονομική ολοκλήρωση της Ευρώπης απαιτεί τον σχεδιασμό πολιτικών εδαφικής συνοχής με στόχο την αντιστάθμιση των βασικών στοιχείων της οικονομικών περιφερειακών ανισοτήτων (Tirado, Díez-Minguela and Martínez-Galarraga, 2015).

2.5 Πρόσφατες εξελίξεις στην αγορά εργασίας

Η οικονομική κρίση πρώτα εμφανίστηκε στις ΗΠΑ το 2006 και στη συνέχεια εξαπλώθηκε σε πολλές Ευρωπαϊκές χώρες οι οποίες αντιμετώπισαν όχι μια οικονομική κρίση αλλά μια κυρίαρχη κρίση χρέους. (Karafolas, Alexandrakis 2014)

Η κρίση εξαπλώθηκε γρήγορα από την Ελλάδα στην Ιρλανδία και την Πορτογαλία το δεύτερο εξάμηνο του 2010, και στη συνέχεια στην Ιταλία και την Ισπανία το 2011, ενώ η κρίση στην Κύπρο ξεκίνησε το 2012, με κύρια συνέπεια για την περιφέρεια της Ευρώπης τη διαδικασία αναγκαστικής οικονομικής προσαρμογής. (Matthijs 2014)

Η άνοδος των συνολικών δεικτών του χρέους σε σχέση με το ΑΕΠ και η συνεχιζόμενη συρρίκνωση της οικονομικής δραστηριότητας στις χώρες της Μεσογείου έχει μεταφραστεί σε σταθερά αυξανόμενα επίπεδα ανεργίας. Το καλοκαίρι του 2013, η Ελλάδα ήταν πρώτη με ποσοστό ανεργίας 27%, η Ισπανία με 26,9%, και η Ιταλία 12,5%, ενώ την ίδια στιγμή, το ποσοστό ανεργίας της Γερμανίας μειώθηκε σε ιστορικά χαμηλό επίπεδο 5,5% το Σεπτέμβριο του 2013. (Matthijs 2014)

Ωστόσο, το πολύ σοβαρό πρόβλημα στις οικονομίες της νότιας Ευρώπης είναι η εξέλιξη της ανεργίας για τους νέους. Η ανεργία των νέων στην Ισπανία υπερτριπλασιάστηκε από ένα ήδη υψηλό επίπεδο 18,2% το 2007 σε 55,9% το καλοκαίρι του 2013. Στην Ελλάδα σχεδόν τριπλασιάστηκε από το 22,9% το 2007 σε 57,3% το 2013, ενώ στην Ιταλία διπλασιάστηκε από 20,3% το 2007 σε 40,1% το 2013, σε αντίθεση με τη Γερμανία, όπου η ανεργία των νέων μειώθηκε από ένα ήδη χαμηλό ποσοστό 11,7% το 2007 σε μόλις 7,7% το καλοκαίρι του 2013. Κατάσταση η οποία όχι μόνο δημιουργεί μια χαμένη γενιά στην Ευρώπη αλλά πολλές. (Matthijs 2014)

2.5.1 Η ανεργία στην Ελλάδα

Η ανεργία στην Ελλάδα από 9,5% το 2009 αυξήθηκε ραγδαία σημειώνοντας ποσοστά της τάξης του 27,5% το 2013, (Karafolas, Alexandrakis 2014) Ειδικότερα, η ανεργία των νέων είχε φτάσει σε επίπεδα ρεκόρ, με 43,6% το 2012, ενώ το ποσοστό μακροχρόνιας ανεργίας αυξήθηκε επίσης εντυπωσιακά. Παράλληλα με την ανεργία, το ποσοστό του πληθυσμού που κινδυνεύει από φτώχεια ή σοβαρής στέρησης υπολογίστηκε σε 31,0% το 2011. (Karantinos 2013)

Η ανεργία των νέων στην Ελλάδα συνέχισε την ανοδική πορεία της και το 2012, έφτασε στο διπλάσιο ποσοστό από αυτό των ενηλίκων, ενώ και η μακροχρόνια ανεργία αυξήθηκε σημαντικά. (Karantinos 2013)

Οι γυναίκες παρουσίαζαν υψηλότερα ποσοστά ανεργίας σε σχέση με τους άνδρες και όσον αφορά στην ηλικία, το μεγαλύτερο ποσοστό ανεργίας έπληττε τους νέους (15-24 ετών) και παρουσίαζαν υψηλά επίπεδα ποσοστών ανεργίας (59,0% για τα δύο φύλα), ενώ η ανεργία στις νέες γυναίκες ήταν ιδιαίτερα υψηλή (άνω του 65%).

Σε σχέση με την εκπαίδευση, υψηλότερα ποσοστά ανεργίας παρατηρούνται σε όσους δεν έχουν επαρκή σχολική εκπαίδευση, ενώ νέοι με μεταπτυχιακούς τίτλους και πανεπιστημιακά διπλώματα παρουσίαζαν χαμηλότερα ποσοστά ανεργίας. Οι νεοεισερχόμενοι στην αγορά εργασίας αντιπροσωπεύουν το 23,0% του συνόλου, ενώ οι μακροχρόνια άνεργοι αποτελούν την πλειοψηφία των ανέργων. (Karantinos 2013)

Ο τομέας της μεταποίησης και της κατασκευής έχει υποστεί τη μεγαλύτερη συρρίκνωση στην απασχόληση, μαζί με τον τομέα της φιλοξενίας (ξενοδοχεία και εστιατόρια) και του λιανικού εμπορίου. Έτσι, η μείωση των θέσεων εργασίας οδήγησε τις υπηρεσίες και τη γεωργία στην κατοχή μεγαλύτερου μεριδίου στη συνολική απασχόληση, σε βάρος των μεταποιητικών δραστηριοτήτων. (Karantinos 2013)

Σε περιοχές με τα μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας, οι περισσότερες παρουσίαζαν ειδίκευση στον τομέα της βιομηχανίας, ενώ περιοχές με τη μικρότερη ανεργία ήταν τουριστικές περιοχές καθώς επίσης και οι αγροτικές δε φαίνεται να επηρεάστηκαν πολύ σοβαρά από την ανεργία. (Karafolas, Alexandrakis 2014)

2.5.2 Η ανεργία στην Κύπρο

Μετά την τραπεζική κρίση 2012-2013 και την επακόλουθη οικονομική κατάρρευση της Κύπρου, η ανεργία σημείωσε πολύ υψηλές τιμές 13,9% έως 17,5%, δημιουργώντας καταστροφικές ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις στους άνεργους, συμπεριλαμβανομένης της σοβαρής ψυχικής υγείας, κατάχρηση ουσιών, διαπροσωπική βία, εγκληματικότητα κλπ. (Georgiades 2015),

Μετά την ανεξαρτησία του από τη Βρετανική Αποικιοκρατία το 1960, και παρά τις καταστροφικές συνέπειες της τουρκικής κατοχής της βόρειας Κύπρου το 1974, η κυπριακή οικονομία είχε μεγαλώσει εντυπωσιακά στο βαθμό που πολλοί τη χαρακτήριζαν ως ένα «οικονομικό θαύμα» μέχρι το 2009, όταν ξεκίνησε η βαθιά ύφεση. Το 2013 έγινε η πέμπτη χώρα της ΕΕ που έπρεπε να "διασωθεί" από τους ευρωπαίους πιστωτές. Τα μέτρα λιτότητας που θεσπίστηκαν για τη δημοσιονομική εξυγίανση στόχευαν κυρίως σε υψηλά εισοδήματα στο δημόσιο τομέα, ενώ οι μισθοί στον ιδιωτικό τομέα μειώθηκαν λόγω της ύφεσης. (Georgiades 2015)

Η εργατική τάξη πριν από την ύφεση είχε καταφέρει να αυξήσει το βιοτικό επίπεδο, με αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας μεγάλης μεσαίας τάξης με πολύ λίγες εξαιρέσεις φτώχειας και έλλειψης στέγης. Η ισχυρή ανάπτυξη της οικονομίας την περίοδο 2000-2009 δημιούργησε μια ανερχόμενη αγορά εργασίας που συνδέθηκε με υψηλούς μισθούς και υψηλή απασχόληση. Πρόσφατα, ωστόσο, η φτώχεια αυξήθηκε καθώς η ανεργία ανέβηκε στα ύψη τα τελευταία χρόνια και αποτελεί τη μεγαλύτερη κοινωνική πρόκληση για τη χώρα. Σύμφωνα με τη Eurostat, η ανεργία στους άντρες έφτασε το 17,1% το 2014, ενώ η γυναικεία ανεργία ήταν 15,1% . Επίσης, σύμφωνα με έρευνα (Georgiades 2015), η εκπαίδευση δεν αποτελεί απαραίτητα προστατευτικός παράγοντας για την ανεργία στην Κύπρο. Μια εξήγηση για την υπόθεση αυτή, θα μπορούσε να είναι η απουσία αξιοκρατίας στις πρακτικές απασχόλησης στην χώρα και ή το γεγονός ότι τα πιο μορφωμένα άτομα μπορούν να έχουν υψηλότερες μισθολογικές προσδοκίες. Επίσης, παρατηρήθηκε πολύ σημαντική θετική συσχέτιση μεταξύ της διάρκειας της ανεργίας και της ηλικίας. Οι νέοι άνθρωποι είναι πιο πιθανό να μεταναστεύσουν σε άλλες χώρες και να αναζητήσουν απασχόληση. Η πολύμηνη ανεργία δημιουργεί ισχυρή πρόθεση μετανάστευσης και αυτοκτονικό ιδεασμό και είναι αρνητικά συσχετισμένη με το κοινωνικοοικονομικό καθεστώς ίσως υποδηλώνοντας ότι περισσότερα εύπορα άτομα μπορεί να έχουν ισχυρές συνδέσεις στην κοινωνία που οδηγούν σε νέες ευκαιρίες απασχόλησης. (Georgiades 2015)

Τέλος, σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία, οι εγγεγραμμένοι άνεργοι μειώνονται, κυρίως στους τομείς του εμπορίου, των κατασκευών, των υπηρεσιών real estate και υπηρεσιών εστίασης, της δημόσιας διοίκησης, της μεταποίησης, των χρηματοπιστωτικών και ασφαλιστικών δραστηριοτήτων και των νεοεισερχόμενων στην αγορά εργασίας. Αν και το ποσοστό ανεργίας ανήλθε στο 16,3%, κατά την

οικονομική ύφεση το 2014, πρόσφατα μειώθηκε κάτω από το 10% και συνεχίζει να μειώνεται μειώθηκε σε όλους τους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας και αυτό αντικατοπτρίζει την πολύ πρόσφατη οικονομική ανάκαμψη της Κύπρου. (Cyprus Daily 2018)

2.5.3 Η ανεργία στην Ιταλία

Στην Ιταλία, το 2015, η ανεργία ξεκίνησε καθοδική πορεία, ωστόσο η μείωση αυτή σημειώνει πρόσφατα κάμψη. Πιο αναλυτικά, το 2015 η Ιταλία εισήγαγε κίνητρα για πρόσληψη και σημαντικές μεταρρυθμίσεις στην εργασία και την απασχόληση με αποτέλεσμα τη μείωση του ποσοστού ανεργίας σε 11,5% τον Αύγουστο του 2015, από το ανώτατο όριο του Νοεμβρίου του 2014 που ήταν 13,1%. (Romei 2016 - Financial Times)

Το ποσοστό απασχόλησης αυξήθηκε το 2015, καθώς οι εργαζόμενοι που αναζητούσαν εργασία και οι οικονομικά αδρανείς (συμπεριλαμβανομένων όσων σπουδάζουν ή φροντίζουν την οικογένεια) βρήκαν εργασία. Αλλά αυτή η τάση μειώθηκε το 2016. Σύμφωνα με την Τράπεζα της Ιταλίας και την εφημερίδα Financial Times, οι εργατικές μεταρρυθμίσεις και τα διάφορα κίνητρα που εφαρμόστηκαν προκάλεσαν την αύξηση της απασχόλησης και εκτιμάται ότι "περίπου 40% των νέων συνολικών συμβάσεων μόνιμης απασχόλησης σημειώθηκαν λόγω των κινήτρων, ενώ το 5% μπορεί να αποδοθεί στους νέους κανονισμούς".

Ωστόσο, απαιτείται πολύ μεγαλύτερη οικονομική ανάπτυξη για να μειωθεί η ανεργία καθώς σημαντικοί παράγοντες έχουν αντίκτυπο στη μακροπρόθεσμη απόδοση της απασχόλησης, όπως η υποτονική οικονομική ανάπτυξη, οι φρούδες ελπίδες, το χάσμα μεταξύ των περιφερειών, η διάκριση ανδρών γυναικών, αλλά και η νεανική ανεργία αποτελούν σημαντικά προβλήματα της απασχόλησης και της ανάπτυξης.

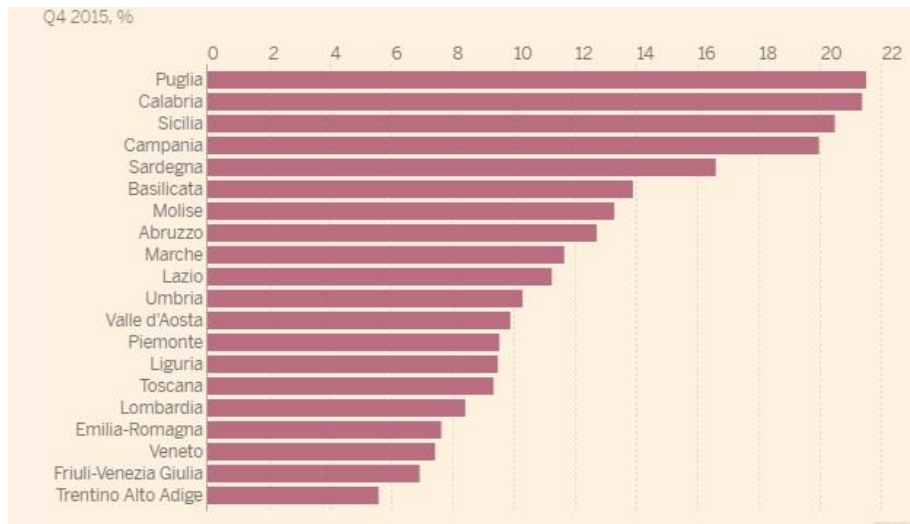
Η παρατεταμένη ιταλική οικονομική κρίση έπληξε περισσότερο τους νέους και εκείνους που κατοικούσαν στη νότια Ιταλία και η διακοπή της ανάκαμψης της απασχόλησης κάνει τις ελπίδες για εξίσωση και ανάπτυξη να ξεθωριάζουν, με την ανεργία στο Νότο να είναι πολύ μεγαλύτερη από ότι στο Βορρά. Περισσότερο από ένας στους πέντε είναι άνεργος στις νότιες περιοχές της Απούλια, της Καλαβρίας και

της Σικελίας, σε σύγκριση με τις βόρειες περιοχές όπως Βένετο, Τρεντίνο και Friuli, όπου ένας στους 10 είναι άνεργος. (Romei 2016 - Financial Times)

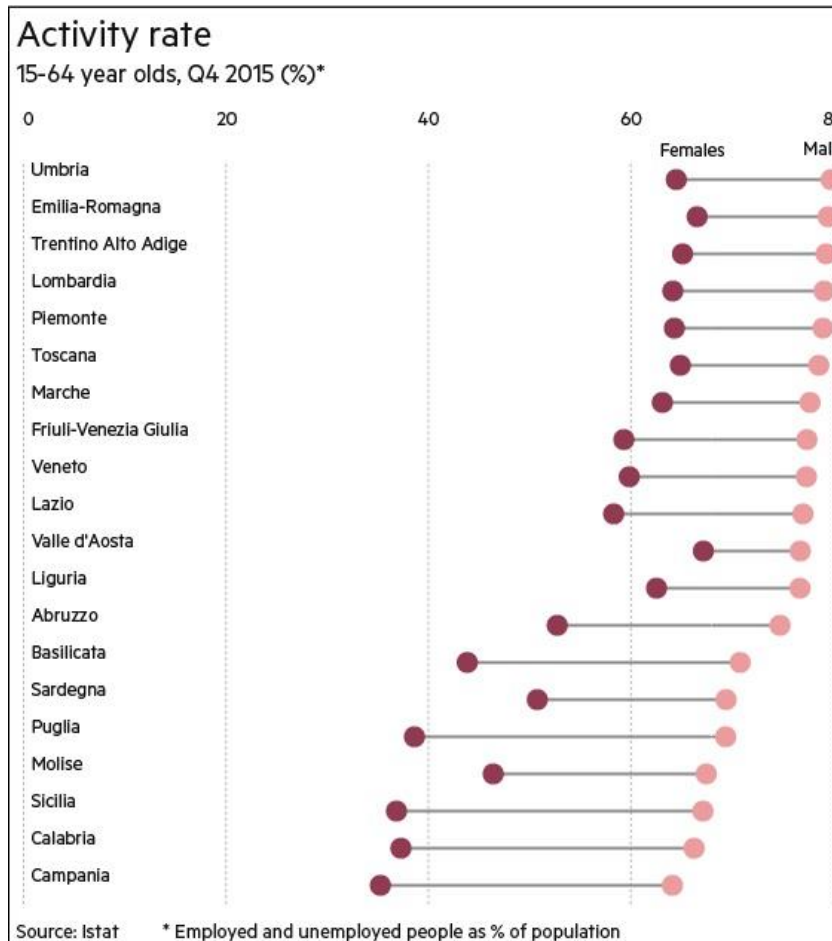
Επίσης, το χάσμα μεταξύ των φύλων είναι σημαντικός παράγοντας της απασχόλησης και αν επικεντρωθεί κανείς στο χάσμα των φύλων στην αγορά εργασίας, οι περιφερειακές διαφορές γίνονται ακόμη πιο δραματικές. Οι νότιες περιφέρειες σύμφωνα και με το διάγραμμα, παρουσιάζουν πολύ χαμηλότερα ποσοστά απασχόλησης στις γυναίκες αλλά και πολύ μεγαλύτερα κενά μεταξύ των φύλων. Λιγότερο από το 40% των γυναικών στις νότιες περιοχές αποτελούν μέρος του εργατικού δυναμικού, ένα χαμηλό ποσοστό που δεν παρατηρείται αλλού στη Δυτική Ευρώπη. (Romei 2016 - Financial Times)

Τέλος, οι νέοι αντιμετωπίζουν επίσης μια αρκετά δυσμενή αγορά εργασίας, με την απασχόληση να συγκεντρώνεται μεταξύ των εργαζομένων μεγαλύτερης ηλικίας, κυρίως λόγω της παράτασης της ηλικίας συνταξιοδότησης και ενώ ο αριθμός των θέσεων εργασίας μεταξύ των ατόμων ηλικίας άνω των 55 ετών αυξήθηκε, η απασχόληση για τους εργαζόμενους κάτω των 55 ετών έχει συρρικνωθεί από το 2009. Περίπου 37% των ατόμων ηλικίας 20 έως 24 σε όλη την Ιταλία ήταν άνεργοι το 2016, 50 % στο Νότο ενώ κατέχει το δεύτερο υψηλότερο μερίδιο των NEETs στην Ευρώπη μετά την Ελλάδα. (Romei 2016 - Financial Times)

Διάγραμμα 2.5.1 Ποσοστό Ανεργίας στις ιταλικές περιφέρειες. Πηγή: Financial Times 2016

Διάγραμμα 2.5.2 Απασχόληση στις ιταλικές περιφέρειες ανά φύλλο. Πηγή: Financial Times 2016

2.5.4 Η ανεργία στην Ισπανία

Μία από τις πιο σημαντικές προκλήσεις της ισπανικής αγοράς εργασίας είναι η μείωση της νεανικής ανεργίας, όπως και η ισορροπία στην εργασιακή διττότητα αλλά και οι μακροχρόνια άνεργοι.

2.5.4.1 Ανεργία των νέων

Η ανεργία των νέων στην Ισπανία αποτελεί ένα πολύ σημαντικό διαρθρωτικό πρόβλημα για την αγορά εργασίας, που επηρεάζει περισσότερο από ένα εκατομμύριο νέους μεταξύ 16 και 24 ετών και που αναφέρονται ως «η χαμένη γενιά». Το ποσοστό εξακολουθεί να βρίσκεται πάνω από το 50% (2015), παρά το γεγονός ότι μειώθηκε ελαφρά εξαιτίας της οικονομικής ανάκαμψης. Η αποτυχία της απορρόφησης των νέων στην αγορά εργασίας οφείλεται κυρίως στο εκπαιδευτικό σύστημα, την ελαστικότητα της παραγωγικής δομής της ισπανικής οικονομίας (Bacaria, Coll and Sánchez-Montijano, 2015)

Το παρωχημένο εκπαιδευτικό σύστημα δε συνάδει με την υφιστάμενη ζήτηση της αγοράς. Το υψηλό ποσοστό αποτυχίας στο σχολείο, ένα από τα περισσότερο ανησυχητικά στην Ευρώπη (το 60% των ανέργων νέων δεν έχει ολοκληρώσει το γυμνάσιο), είναι το αποτέλεσμα ενός σχολικού συστήματος που επικεντρώνεται μόνο στα αποτελέσματα και όχι στα κίνητρα και τη δημιουργική μάθηση. Το εκπαιδευτικό σύστημα είναι πολωμένο μεταξύ ενός πλαισίου υψηλής κατάρτισης για τους νέους, και νέων ανθρώπων με πολύ λίγη εμπειρία από την εκπαίδευση. Στην Ισπανία, μόνο το 33,3% των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης κατέχει προσόντα από επαγγελματική εκπαίδευση, σε αντίθεση με την Ολλανδία (77,5%) ή τη Γερμανία (45%). Υπάρχει επίσης ανάγκη ενισχυθεί η σχέση μεταξύ του εκπαιδευτικού συστήματος και των επιχειρήσεων (σε επίπεδο επαγγελματικής κατάρτισης και πανεπιστημίου), καθώς είναι μια από τις κύριες προκλήσεις για τη μείωση της νεανικής ανεργίας.

Η ελαστικότητα της παραγωγικής δομής της ισπανικής οικονομίας, η οποία κατά την οικονομική κρίση επικεντρώθηκε σε τομείς όπως η κατασκευή που προσέφερε ελάχιστη προστιθέμενη αξία, έχει σοβαρό αντίκτυπο στην καταστροφή εκατομμυρίων θέσεων εργασίας για τους νέους. (Bacaria, Coll, Sánchez-Montijano 2015)

Ο έντονος κατακερματισμός αποτελεί πολύ σημαντικό και διαρθρωτικό πρόβλημα που χαρακτηρίζει την ισπανική αγορά εργασίας. Οι μακροπρόθεσμα συμβασιούχοι

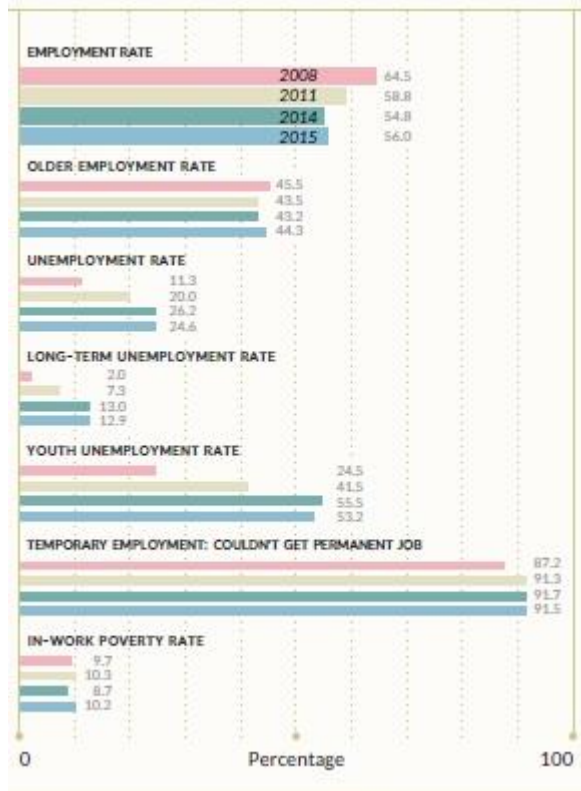
υπάλληλοι απολαμβάνουν την ασφάλεια της εργασίας και σημαντικά κοινωνικά οφέλη, συνυπάρχουν με τους βραχυπρόθεσμα συμβασιούχους υπαλλήλους που έχουν περιορισμένη κοινωνική ασφάλιση και υψηλή εποχικότητα. Η ομάδα των βραχυπρόθεσμα συμβασιούχων υπαλλήλων ολοένα αυξάνεται και περιλαμβάνει νεαρά άτομα κυρίως, άτομα με λιγότερη κατάρτιση και γυναίκες. Στις δουλειές αυτές οι συνθήκες εργασίας επιδεινώνονται και τροφοδοτούν την εργασιακή ανασφάλεια και επισφάλεια (το 35% των εργαζομένων συνολικά έχουν προσωρινή σύμβαση χωρίς κοινωνική προστασία). (Bacaria, Coll and Sánchez-Montijano, 2015) Η προσωρινή απασχόληση αυξήθηκε κατά 24,6% το 2014, παρά την εργασιακή μεταρρύθμιση, καθώς επηρεάζεται από την οικονομική αβεβαιότητα και την παραγωγική δομή της χώρας, που αντικατοπτρίζεται στο γεγονός ότι περισσότερο από το μισό των προσωρινών αυτών συμβάσεων διαρκούν λιγότερο από τρεις μήνες. Αν και η εργασιακή μεταρρύθμιση περιλαμβάνει κίνητρα για τους εργοδότες, ωστόσο οι παγωμένοι μισθοί ως στρατηγική εσωτερικής υποτίμησης και ανάπτυξης της ανταγωνιστικότητας, με την υψηλή εποχικότητα που χαρακτηρίζει την παραγωγική δομή έχουν επιδεινώσει την ασφάλεια και την κοινωνική συνοχή. Η εργασιακή αυτή διττότητα ανοίγει ένα κοινωνικό χάσμα που επιδεινώνει την ανισότητα και αυξάνει το ρυθμό των φτωχών εργαζομένων, η οποία έχει επιδεινωθεί στη φάση της οικονομικής ανάκαμψης και της δημιουργίας θέσεων απασχόλησης. (Bacaria, Coll, Sánchez-Montijano 2015)

2.5.4.2 Μακροχρόνια ανεργία

Η μακροχρόνια ανεργία επηρεάζεται από τη σοβαρότητα και τη διάρκεια της κρίσης. Το ποσοστό του ενεργού πληθυσμού που λαμβάνει επιδόματα μακροχρόνιας ανεργίας είναι πρακτικά αμετάβλητο και παραμένει περίπου 13% με το μισό των ανέργων να είναι εκτός εργασίας για περίοδο 12 μηνών και ο αριθμός των ανέργων για περισσότερο ήταν 2,4 εκατομμύρια, ή το 35% όλων όσων δεν εργάζονται (2015) Οι άνεργοι δεν έχουν πολλές ευκαιρίες για εργασία καθώς η απαρχαιωμένη κατάρτιση και η αγορά εργασίας που έχει περιορισμένη ικανότητα ανακύκλωσης και επανεισαγωγής των μακροπρόθεσμα ανέργων. Το πρόβλημα αφορά κυρίως ανθρώπους πάνω από την ηλικία των 50 ετών, όπου το ποσοστό ανεργίας είναι 15 ποσοστιαίες μονάδες πάνω από το μέσο όρο και αυξάνεται. Η μακροχρόνια ανεργία έχει άμεσο αντίκτυπο στη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό, μετά τα δύο

χρόνια η φτώχεια και το επίπεδο κινδύνου και αποκλεισμού για τις οικογένειες αυξάνεται. (Bacaria, Coll, Sánchez-Montijano 2015)

Διάγραμμα 1. Η αγορά εργασίας στην Ισπανία. Πηγή: Bacaria, Coll, Sánchez-Montijano 2015

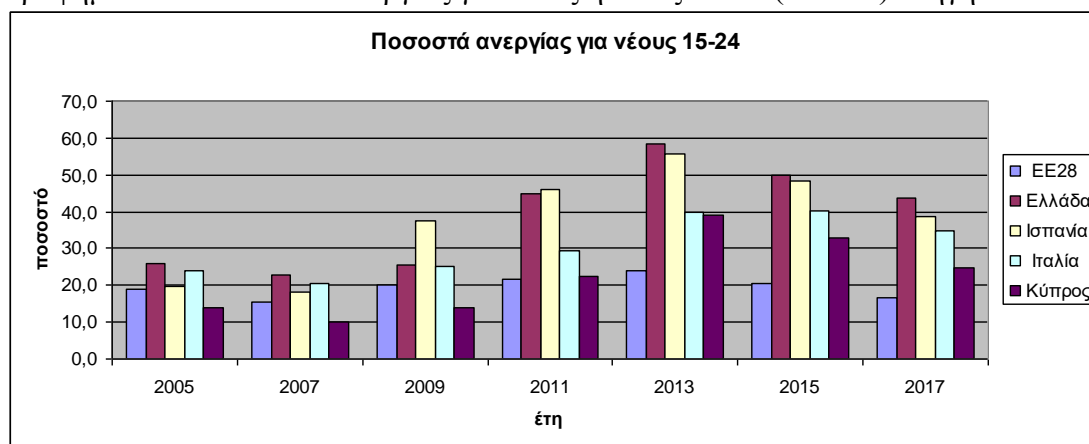

2.6 Ποσοτικά συμπεράσματα για την αγορά εργασίας και τη νεανική ανεργία

Από τα δεδομένα της Eurostat και τα γραφήματα που ακολουθούν, είναι εμφανές το πρόβλημα της νεανικής ανεργίας καθώς τα ποσοστά που παρουσιάζει είναι πολύ μεγαλύτερα από τα ποσοστά των ανέργων ηλικίας πάνω από 25 ετών. Από τις χώρες μελέτης, η Ελλάδα και η Ισπανία ξεπερνούν κατά πολύ το μέσο όρο της νεανικής ανεργίας της Ευρώπης των 28, η Ιταλία ακολουθεί, ενώ η Κύπρος παρουσίασε υψηλά ποσοστά το 2013 λόγω της οικονομικής κρίσης της το 2012, αλλά ήδη δείχνει εμφανή σημάδια ανάκαμψης με τη μείωση του ποσοστού των ανέργων.

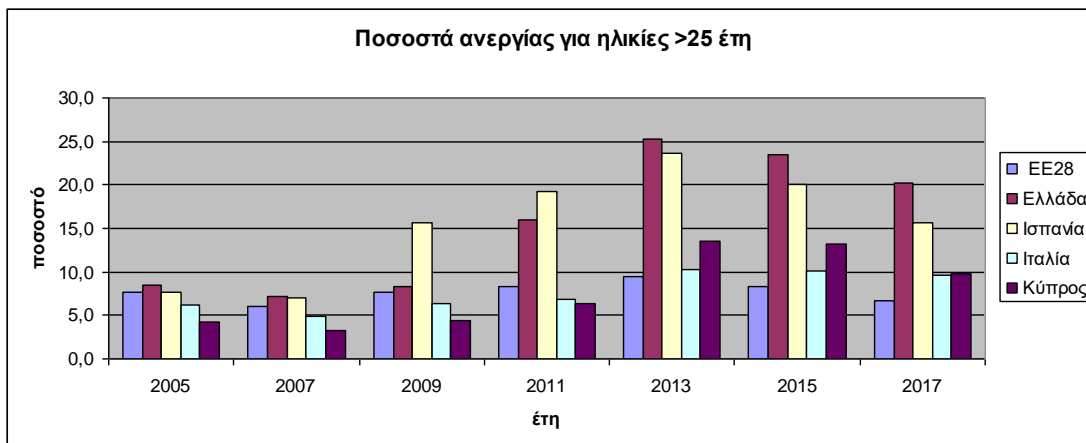
Σε σχέση με τη διαφορά ανάμεσα στα δύο φύλα, στην Ελλάδα εμφανίζεται το μεγάλο χάσμα καθώς το ποσοστό των νέων ανδρών που είναι άνεργοι σε σχέση με τις γυναίκες μπορεί να φτάσει και 10 ποσοστιαίες μονάδες, ενώ στην Ιταλία η διαφορά αυτή είναι μικρότερη. Αντίθετα στην Ισπανία και την Κύπρο το ποσοστό ανεργίας των νέων γυναικών είναι μικρότερο, με αξιοσημείωτη διαφορά στην Κύπρο.

Γράφημα 2.5.1. Ποσοστά ανεργίας για νέους ηλικίας 15-24 (σύνολο). Πηγή: Eurostat

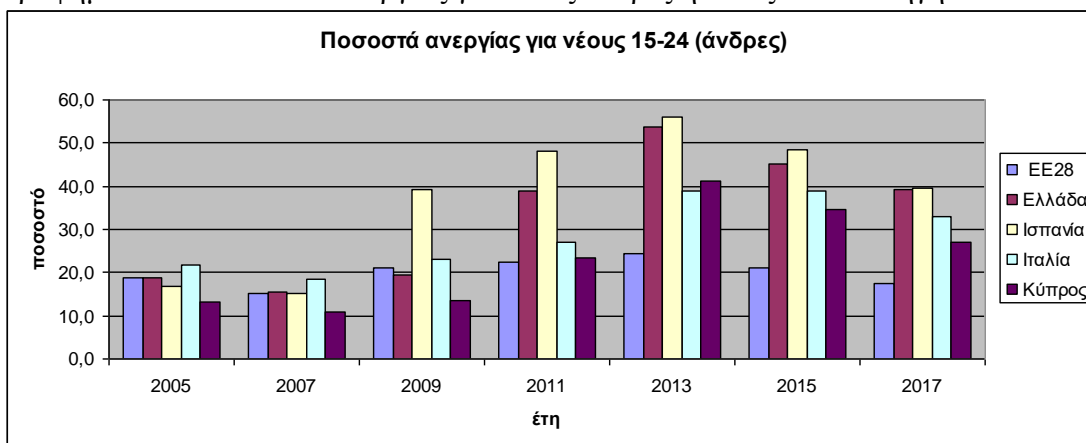

Γράφημα 2.5.2. Ποσοστά ανεργίας για ανθρώπους πάνω από τα 25 έτη. Πηγή: Eurostat

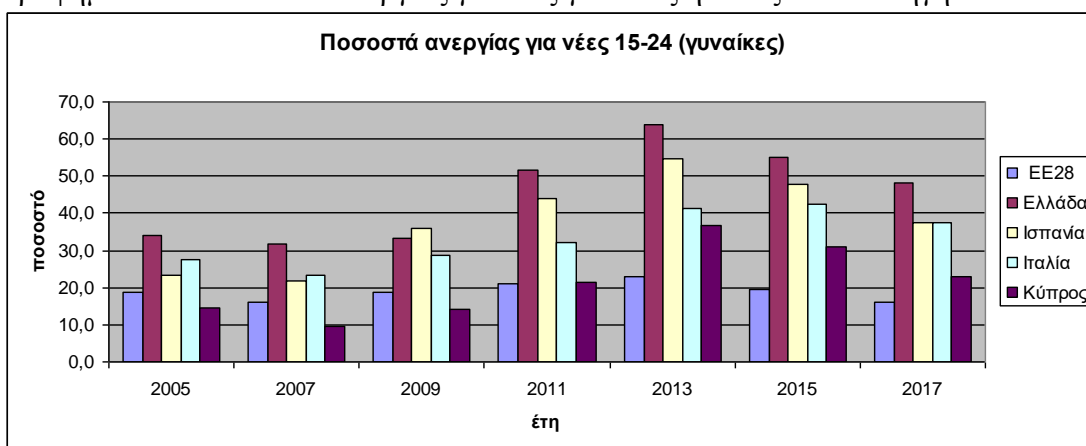

Γράφημα 2.5.3. Ποσοστά ανεργίας για νέους άνδρες ηλικίας 15-24. Πηγή: Eurostat

Γράφημα 2.5.4. Ποσοστά ανεργίας για νέες γυναίκες ηλικίας 15-24. Πηγή: Eurostat

Κεφάλαιο 3: NEETs

Οι κοινωνικοοικονομικές μεταρρυθμίσεις που εφαρμόστηκαν σταδιακά κατά τις τελευταίες δεκαετίες και επιταχύνθηκαν εν μέσω της πρόσφατης ύφεσης που έπληξε σοβαρά την Ευρώπη και την υφήλιο, είχαν σημαντικές συνέπειες για την οικονομία, την παραγωγή και την κοινωνία. Οι νέες μορφές εργασίας που αναδύονται και η αύξηση της ανεργίας των νέων είναι κάποια από τα κύρια χαρακτηριστικά των σύγχρονων αγορών εργασίας. Οι νέοι επηρεάστηκαν περισσότερο από την οικονομική κρίση, σε σύγκριση με τις μεγαλύτερες ηλικίες (Bruno et al., 2014), και αντιμετώπισαν σημαντικά προβλήματα εισόδου στην αγορά εργασίας ή και διατήρησης των θέσεων αυτών, ενώ ταυτόχρονα, υπόκεινται σε κλιμακούμενη ευελιξία και επισφάλεια. Η σημαντική αύξηση της ανεργίας των νέων και της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου σε ορισμένες κοινωνικο-χωρικές οντότητες, προκάλεσαν την πολιτική συνειδητοποίηση για δράση και υποστήριξη των ευάλωτων νέων. Το 2005, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρατήρησε υψηλά ποσοστά πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου, κι έθεσε στόχο τη σημαντική μείωσή της (European Commission 2005a & European Commission 2005b). Επιπλέον, το γεγονός ότι η ανεργία των νέων έφθασε το 2013 στην υψηλότερη τιμή της από την ίδρυση της ΕΕ (Eurofound 2016) ανάγκασε σχετικούς φορείς και ερευνητές να αναλύσουν και να παρακολουθήσουν καλύτερα την «απουσία» των νέων από κοινωνικές δομές, προκειμένου να προωθήσουν πολιτικές που μπορούν περιορίσουν την ευπάθεια των νέων.

Στο πλαίσιο της παραπάνω κοινωνικοπολιτικής αλλαγής, το ακρωνύμιο «NEET» έχει χρησιμοποιηθεί ευρέως για να προσδιορίσει όλους εκείνους τους νέους ανθρώπους που «δεν είναι στην απασχόληση, την εκπαίδευση ή την κατάρτιση». Ο όρος εισήχθη το 1999 από το Ηνωμένο Βασίλειο, ως θεωρητική έννοια αλλά και ως εμπειρική κατηγορία που συλλαμβάνει καταλληλότερα την περιθωριοποίηση της νεολαίας σε σχέση με τη νεανική ανεργία, ενώ περιλαμβάνει και τον ανενεργό πληθυσμό (Bell and Thurlby-Campbell, 2017). Επιπλέον, η ανθρωπογεωγραφία των NEETs χαρακτηρίζεται από σημαντική ετερογένεια και πρέπει να αναλυθεί εκτενώς ώστε να παραχθούν αποτελεσματικές προσεγγίσεις για τη μείωση του φαινομένου, τον κοινωνικό αποκλεισμό που αυτό μπορεί να προκαλέσει και την ενίσχυση μιας πιο δίκαιης κοινωνίας για όλους.

Όσον αφορά στις πολιτικές, η στρατηγική «Ευρώπη 2020» είναι μια παρέμβαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την προώθηση της ανάπτυξης της οικονομίας με όρους υψηλής απασχόλησης που παρέχει κοινωνική συνοχή (European Commission 2010). Οι πολιτικές που θα καθιερωθούν, θα πρέπει να στοχεύουν στη βελτίωση της εκπαίδευσης ή της κατάρτισης, στη μείωση της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου και στην απασχολησιμότητα, παρέχοντας καθοδήγηση στους νέους και βοηθώντας τις πιο ευάλωτες ομάδες, όπως τους μακροχρόνια άνεργους ή τους αποθαρρυσμένους εργαζόμενους (Alfieri et al., 2015). Τέλος, για την παραγωγή επαρκών πολιτικών είναι σημαντική η διαλεκτική στο θέμα του “agency” ή του “structure”, δηλαδή της δράσης του υποκειμένου και της επιρροής που προκαλεί το κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον. Ως εκ τούτου, θα πρέπει να διερευνάται το, αν η αυτοδιάθεση αποτελεί βασικό παράγοντα για τον κοινωνικό αποκλεισμό και την περιθωριοποίηση ή είναι θέμα τελικά της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής δομής ή είναι η συνεισφορά και των δυο.

3.1 NEETs ορισμός και υπόβαθρο

Το έναυσμα για τη μελέτη των NEET δόθηκε το 1988, όταν το καθεστώς των κοινωνικών υπηρεσιών στο Ηνωμένο Βασίλειο άλλαξε, περιορίζοντας τα δικαιώματα των ατόμων ηλικίας κάτω των 25 ετών και αφήνοντας τους περισσότερους νέους κάτω των 18 ετών χωρίς πρόσβαση σε επιδόματα ανεργίας (Furlong, 2006). οι αλλαγές αυτές δεν αναγνώριζαν ως άνεργους τους νέους χωρίς εργασία, με αποτέλεσμα, οι ερευνητές και η κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου να προσπαθήσουν να βρουν νέους τρόπους εκτίμησης της ευπάθειας των νέων στην αγορά εργασίας. Το 1994 άρχισε να χρησιμοποιείται ο όρος "Status A" (Istance et al., 1994) ο οποίος στη συνέχεια άλλαξε σε "Status Zer0" και χαρακτήριζε τους ανθρώπους που δεν ενέπιπταν σε καμία από τις κύριες κατηγορίες: εργασία, εκπαίδευση ή κατάρτιση (Furlong, 2006, Vancea and Utzet 2018). Ακολούθως, για πολιτικούς λόγους και για την αποσαφήνιση μιας διαφορούμενης κατάστασης στο Ηνωμένο Βασίλειο, ο όρος εισήχθη επίσημα μέχρι τα τέλη του 1990, προκειμένου να δημιουργηθεί ένας δείκτης για νέους ηλικίας 16-18 ετών που δεν συμμετείχαν στην εκπαίδευση, ούτε στην κατάρτιση μήτε στην απασχόληση (Furlong, 2006, Eurofound, 2012:19, Drakaki et al., 2013, Eurofound, 2012:19). Συγκεκριμένα, το 1999, στην κυβερνητική έκθεση "Bridging the Gap" σκοπός ήταν να μελετηθεί η ηλικιακή ομάδα 16-18, ώστε να εκτιμηθούν οι διαστάσεις και οι παράγοντες που συμβάλλουν στην ευπάθεια και στην ανομοιογένεια των νέων προκειμένου να σχεδιάσουν παρεμβατικές πολιτικές (Social Exclusion Unit, 1999: 6-9, Papadakis et al 2013:215). Το 2008, στο πλαίσιο της συνεδρίασης της Μόνιμης Επιτροπής επί των Δεικτών και Στόχων στην Εκπαίδευση και την Κατάρτιση (SGIB) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στο Bled της Σλοβενίας, ο όρος διευρύνθηκε για να συμπεριλάβει νέους ηλικίας 15-24 ετών και αργότερα άτομα ηλικίας 15-29 ετών (Papadakis et al 2013: 17, Drakaki et al., 2014, Eurofound, 2016:1, Vancea and Utzet 2018). Οι ισχυρές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης και της επακόλουθης ύφεσης που πλήττει σοβαρά τη νεολαία καθώς και το γεγονός ότι αυτή είναι η ηλικιακή ομάδα που σχετίζεται με τη μετάβαση από την τριτοβάθμια εκπαίδευση στην αγορά εργασίας, οδήγησαν στη διεύρυνση των ηλικιών σπουδών (Salva – Mut et al. 2018). Σήμερα, το εύρος ηλικίας έχει διευρυνθεί από 15 έως 34 ετών εξαιτίας των κοινωνικών αλλαγών και ιδιαίτερα λόγω των

αλλαγών σε σχέση με τη μετάβαση από την εφηβεία στην πρόιμη ενηλικίωση (Eurostat, 2017, Simões, 2018).

3.1.1 Ορισμός

Ο όρος NEETs αναφέρεται στους νέους που δεν απασχολούνται, δεν εκπαιδεύονται ή δεν καταρτίζονται και υπολογίζεται από "το μερίδιο των NEETs διαιρούμενο με τον συνολικό αριθμό των νέων στην συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα, κατά φύλο" (OECD 2018), Eurostat 2019:). Σημειώνεται ότι οι NEETs δεν είναι μόνο οι νέοι, αλλά συμπεριλαμβάνουν όλους τους ανθρώπους που δεν απασχολούνται, δεν εκπαιδεύονται ή δεν καταρτίζονται, ωστόσο είναι ένας ευρέως χρησιμοποιούμενος μετρήσιμος δείκτης για την ευπάθεια των νέων.

Αφορά σε άτομα που εμπίπτουν στις δύο ακόλουθες προϋποθέσεις (Eurostat 2019)

- "δεν απασχολούνται" (για παράδειγμα άνεργοι ή ανενεργοί σύμφωνα με τον ορισμό του ILO) ή

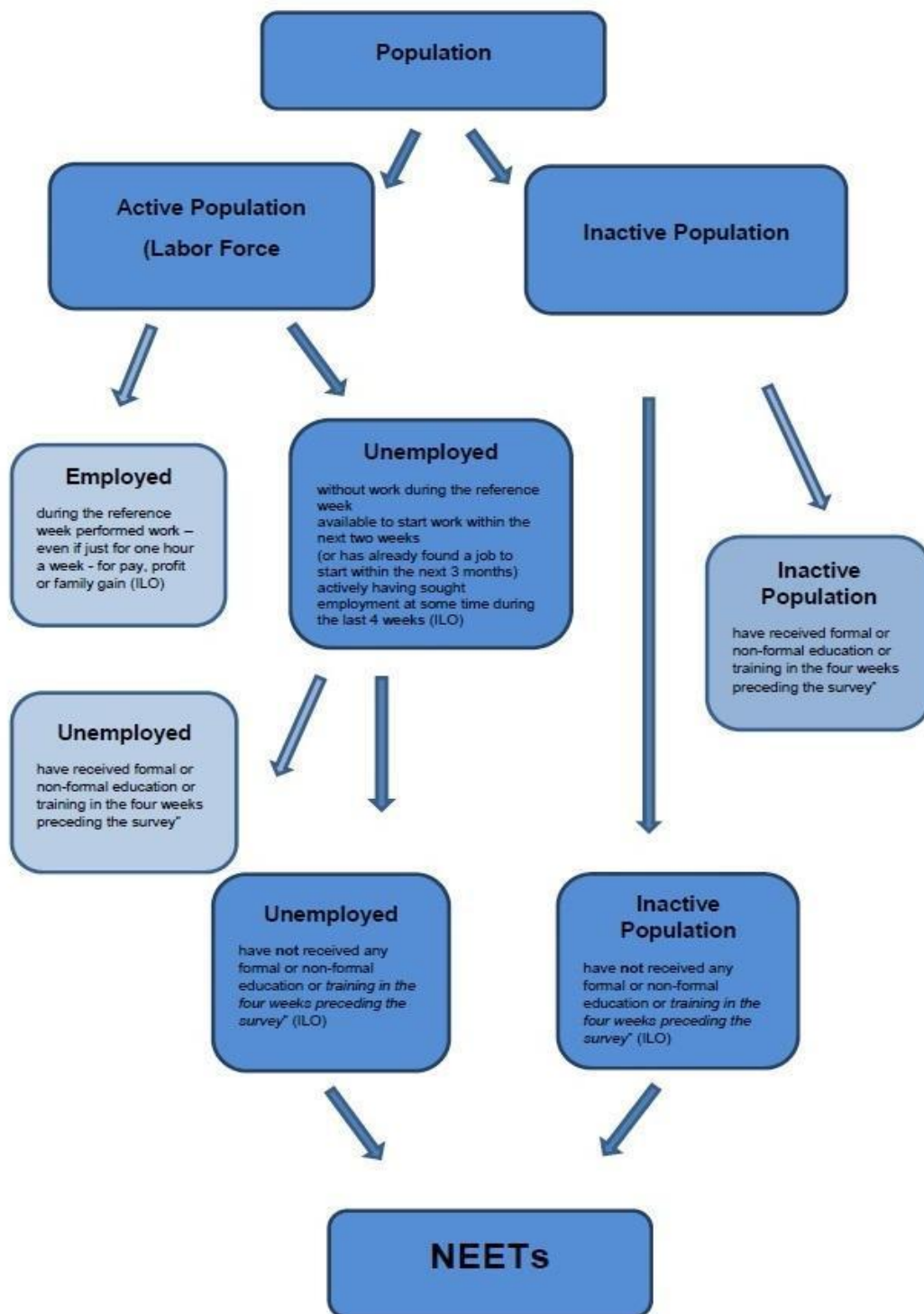
- "δεν έχουν λάβει καμία τυπική ή ανεπίσημη εκπαίδευση ή κατάρτιση κατά τις τέσσερις εβδομάδες που προηγούνται της έρευνας".

Σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές του ILO, όπως αναφέρεται στην Eurostat, "ένας άνεργος είναι άτομο ηλικίας 15 έως 74 ετών (στην Ιταλία, την Ισπανία, το Ηνωμένο Βασίλειο, την Ισλανδία, τη Νορβηγία: 16 έως 74 ετών), χωρίς εργασία κατά την εβδομάδα αναφοράς, διαθέσιμος να ξεκινήσει εργασία μέσα στις επόμενες δύο εβδομάδες (ή έχει ήδη βρει εργασία για να ξεκινήσει μέσα στους επόμενους τρεις μήνες), έχοντας αναζητήσει ενεργά απασχόληση κάποια στιγμή κατά τις τελευταίες τέσσερις εβδομάδες. Το ποσοστό ανεργίας είναι ο αριθμός των ανέργων ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού".

Επιπλέον, το ποσοστό ανεργίας των νέων είναι "ο αριθμός των ανέργων ηλικίας 15-24 ετών εκφρασμένος ως ποσοστό του νεανικού εργατικού δυναμικού. Οι άνεργοι είναι εκείνοι που αναφέρουν ότι είναι χωρίς εργασία, ότι είναι διαθέσιμοι για εργασία και ότι έχουν κάνει ενεργά βήματα για να βρουν εργασία τις τελευταίες τέσσερις εβδομάδες" (OECD, 2019). Ωστόσο, σύμφωνα με τον ορισμό του ΟΟΣΑ, αναφέρεται επίσης ότι "όταν η ανεργία είναι υψηλή, μερικοί άνθρωποι αποθαρρύνονται και σταματούν να αναζητούν εργασία, με αποτέλεσμα να αποκλείονται από το εργατικό δυναμικό". Έτσι, το ποσοστό ανεργίας μπορεί να μειωθεί ή να σταματήσει να αυξάνεται παρά το γεγονός ότι δεν έχει σημειωθεί βελτίωση στην αγορά εργασίας (ΟΟΣΑ, 2019).

Ένα άτομο είναι οικονομικά ανενεργό, αν αυτός ή αυτή δεν ανήκει στο εργατικό δυναμικό. "Το εργατικό δυναμικό είναι το άθροισμα των απασχολούμενων και των ανέργων ατόμων. Αυτές οι δύο πληθυσμιακές ομάδες μαζί αντιπροσωπεύουν την

τρέχουσα προσφορά εργασίας για την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών που πραγματοποιούνται σε μια χώρα μέσω συναλλαγών αγοράς έναντι ανταμοιβής" (ILO 2019). Έτσι, οι οικονομικά αδρανείς είναι οι άνθρωποι που δεν περιλαμβάνονται στο εργατικό δυναμικό (ούτε εργαζόμενοι ούτε άνεργοι). Ο ανενεργός πληθυσμός μπορεί να περιλαμβάνει τα παιδιά προσχολικής ή σχολικής ηλικίας, τους σπουδαστές, τους συνταξιούχους και τις νοικοκυρές ή τους οικιακούς, δηλαδή άτομα που δεν εργάζονται καθόλου και δεν είναι διαθέσιμα ή αναζητούν εργασία, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που ενδέχεται να είναι σε ηλικία εργασίας (Eurostat, 2019). Ως εκ τούτου, σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ, οι νέοι στην εκπαίδευση περιλαμβάνουν εκείνους που φοιτούν πλήρως ή μερικώς, αλλά αποκλείονται οι νέοι στην άτυπη εκπαίδευση και σε βραχυχρόνιες εκπαιδευτικές δραστηριότητες. Οι απασχολούμενοι είναι αυτοί που βρίσκονται σε μισθωτή εργασία τουλάχιστον μία ώρα κατά την εβδομάδα αναφοράς της έρευνας ή απουσιάζουν προσωρινά από την εργασία αυτή.

Σχήμα 2.1.1: Οι κοινωνικοοικονομικές ομάδες του πληθυσμού των NEET

Πηγή: Σχεδιασμένο από το συντάκτη βάσει των σχετικών ορισμών που παρέχονται από τη Διεθνή Οργάνωση Εργασίας (ILO, 2019) σχετικά με το εργατικό δυναμικό, την απασχόληση και την ανεργία, και από τον ΟΟΣΑ (OECD, 2019) σχετικά με το

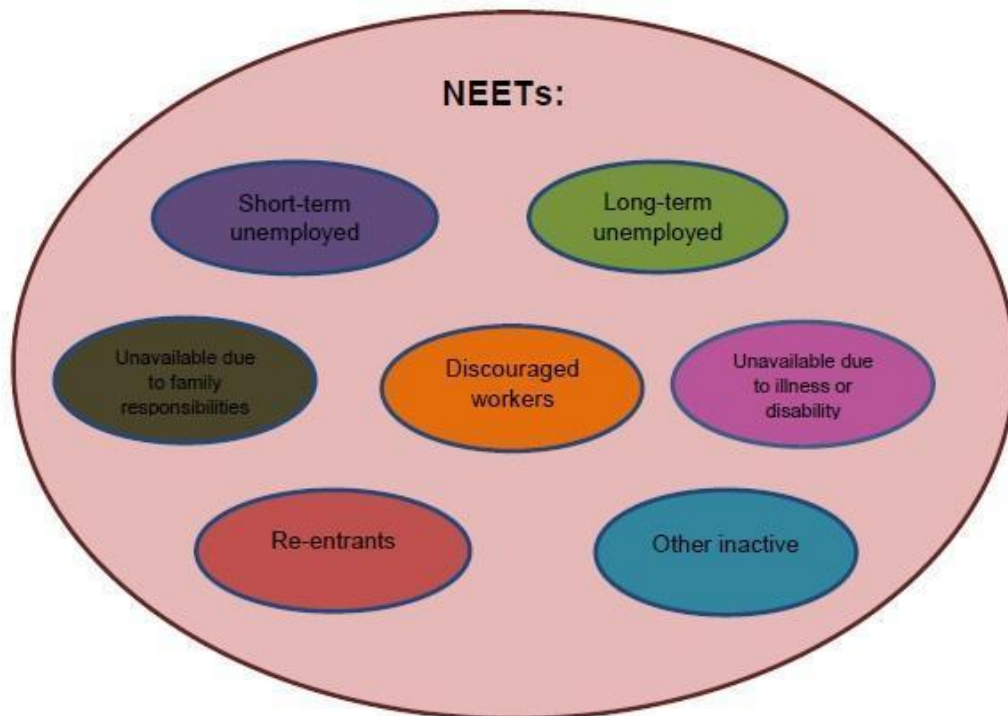
ποσοστό ανεργίας και της μη απασχολούμενης, εκπαιδευόμενης ή καταρτιζόμενης νεολαίας (NEET)

3.1.2 Υποομάδες NEETs

Η ομάδα των NEETs χαρακτηρίζεται από μεγάλη ετερογένεια (Furlong, 2006, Eurofound, 2016:32, Salva-Mut et al., 2018), γεγονός που αποτελεί πολύ σημαντικό ζήτημα στην χάραξη πολιτικής (Drakaki et al. 2014). Σύμφωνα με το Eurofound 2016, διαχωρίζονται σε 7 υποκατηγορίες:

- **Επανεισερχόμενοι:** αναφέρεται στους νέους που σύντομα θα επανέλθουν στην απασχόληση, στην εκπαίδευση ή στην κατάρτιση. Είναι άνθρωποι που έχουν ήδη συμμετάσχει σε κοινωνικές δομές (εκπαίδευση ή κατάρτιση).
- **Βραχυχρόνια άνεργοι:** περιλαμβάνει όλους τους νέους που είναι άνεργοι, αναζητούν εργασία, είναι διαθέσιμοι να ξεκινήσουν εντός δύο εβδομάδων και είναι άνεργοι για λιγότερο από ένα χρόνο. Το επίπεδο ευπάθειας αναμένεται να είναι μέτριο.
- **Μακροχρόνια άνεργοι:** περιλαμβάνει όλους τους νέους που είναι άνεργοι, αναζητούν εργασία, είναι διαθέσιμοι να ξεκινήσουν εντός δύο εβδομάδων και είναι άνεργοι για περισσότερο από ένα χρόνο. Είναι πιθανό οι άνθρωποι που περιλαμβάνονται στην εν λόγω υποομάδα να αντιμετωπίσουν τον κοινωνικό αποκλεισμό.
- **Μη διαθέσιμοι λόγω ασθένειας ή αναπηρίας:** αναφέρεται σε όλους τους νέους που δεν αναζητούν εργασία ή δεν είναι διαθέσιμοι να ξεκινήσουν εργασία εντός δύο εβδομάδων λόγω ασθένειας ή αναπηρίας. Θεωρείται ότι η ασθένεια ή η αναπηρία είναι συνθήκες που δεν επιτρέπουν στους ανθρώπους να συμμετέχουν στην αμειβόμενη εργασία.
- **Μη διαθέσιμοι λόγω οικογενειακών ευθυνών:** Σε αυτήν την υποκατηγορία περιλαμβάνονται άτομα που δεν αναζητούν εργασία ή δεν είναι διαθέσιμα να ξεκινήσουν εργασία επειδή φροντίζουν παιδιά ή ενήλικες ή έχουν άλλες, λιγότερο συγκεκριμένες, οικογενειακές ευθύνες. Περιλαμβάνει επίσης άτομα που ενδέχεται να αντιμετωπίσουν ευπάθεια λόγω του ότι δεν είναι σε θέση να πληρώσουν για φροντίδα παιδιών ή ενηλίκων ώστε να μπορέσουν να εισέλθουν στην αγορά εργασίας, καθώς και άτομα που έχουν εγκαταλείψει οικειοθελώς την αγορά εργασίας προκειμένου να αναλάβουν τις οικογενειακές τους ευθύνες.

- Αποθαρρυνόμενοι εργαζόμενοι: αναφέρεται σε άτομα που διατρέχουν υψηλό κίνδυνο ευπάθειας και κοινωνικού αποκλεισμού και περιλαμβάνει όλους τους νέους που έχουν σταματήσει να αναζητούν εργασία επειδή πιστεύουν ότι δεν υπάρχουν ευκαιρίες απασχόλησης για αυτούς.
- Άλλοι αδρανείς: Σε αυτήν την υποομάδα περιλαμβάνονται οι NEET που δεν ταξινομούνται σε καμία από τις παραπάνω υποομάδες. Είναι μια πολύ ετερογενής ομάδα που περιλαμβάνει τους πιο ευάλωτους ανθρώπους έως τους πιο προνομιούχους. Υπάρχουν άνθρωποι που βρίσκονται εκτός των κοινωνικών δομών αναζητώντας συγκεκριμένες ευκαιρίες ή άτομα που ζουν με έναν εναλλακτικό τρόπο, όπως οι καλλιτέχνες, που απουσιάζουν από την αγορά εργασίας ή την εκπαίδευση.

Σχήμα: 1

Υποομάδες των NEETs

Πηγή: Σχεδιασμένο από το συντάκτη βάσει Eurofound 2016:33

3.1.3 Ανεργία των νέων

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η ανεργία των νέων είναι "ο αριθμός των ανέργων ηλικίας 15-24 ετών εκφρασμένος ως ποσοστό του νεανικού εργατικού δυναμικού. Άνεργοι είναι εκείνοι που αναφέρουν ότι είναι χωρίς εργασία, ότι είναι διαθέσιμοι για εργασία και ότι έχουν κάνει ενέργειες για να βρουν εργασία τις τελευταίες τέσσερις εβδομάδες" (OECD,2019). Μερικοί μελετητές υποστηρίζουν τον κυκλικό χαρακτήρα της ανεργίας των νέων (Clark and Summers 1978; O'Higgins 1997 as cited in Artner 2013) και μερικοί άλλοι υποστηρίζουν ότι το πρόβλημα μπορεί να είναι δομικό και να επηρεάζεται από παράγοντες όπως οι μισθοί, η εκπαίδευση, η εμπειρία κλπ (Freeman and Wise 1980; Rice 1986; Ghellab 1998; Korenman and Neumark 2000; Carmeci and Mauro 2003; Caroleo and Pastore 2007, as cited in Artner 2013). Ο O'Higgins 2001, υποστήριξε τον κυκλικό χαρακτήρα της ανεργίας των νέων και τόνισε ότι η έλλειψη προσόντων της νέας γενιάς δεν είναι μόνο ο λόγος για την ανεργία. Ισχυρίστηκε ότι υπεύθυνη για τη νεανική ανεργία είναι η αποτυχία της κοινωνίας να δημιουργήσει αρκετές θέσεις εργασίας για τη νεολαία και να αναπτύξει μια "στρατηγική περισσότερο προσανατολισμένη στη ζήτηση και βασισμένη στην κοινωνική εταιρική σχέση, συμπεριλαμβάνοντας τις οργανώσεις των εργαζομένων και των εργοδοτών για την αντιμετώπιση του προβλήματος" (Artner, 2013:184).

Τα ποσοστά ανεργίας των νέων έχουν αυξηθεί θεαματικά μετά το 2008, όμως αυτό δεν είναι ένα πρόσφατο φαινόμενο. Για παράδειγμα, στην Ισπανία, το ποσοστό ανεργίας των νέων ήταν σχεδόν 40%, και ήταν το υψηλότερο στην ΕΕ15 από την ένταξη της χώρας στην ΕΕ, από το 1986, μέχρι το 1998. Τότε, η Ελλάδα και η Ιταλία και στη συνέχεια τα νέα μέλη της Ανατολικής Ευρώπης ξεπέρασαν την Ισπανία, μέχρι την πρόσφατη ύφεση (Artner, 2013). Ωστόσο, ίσως το πρόβλημα της ανεργίας μπορεί να μην είναι τόσο σοβαρό όσο φαίνεται. Τα έτη της οικονομικής κρίσης, συγκεκριμένα το 2012, η ανεργία των νέων στην Ισπανία, την Ελλάδα, την Ιταλία, την Πορτογαλία και την Ιρλανδία δεν ήταν υψηλότερη από ό, τι στα τέλη της δεκαετίας του 1990 ή κάποια χρόνια πριν, στη δεκαετία του 1980 (Artner, 2013).

3.1.3.1 Ανεργία των νέων και/ή νέοι NEETs

Αρχικά, θα γίνει μια διάκριση μεταξύ NEETs και νεανικής ανεργίας, ώστε να γίνει κατανοητός ο λόγος για τον οποίο το φαινόμενο των NEETs είναι κρισιμότερο σε σχέση με τη νεανική ανεργία.

Σύμφωνα με τον ορισμό, ο λόγος NEETs είναι:

$$\text{young NEETs} = \frac{\text{young people not in employment, education or training}}{\text{total number of young people in the specific age group, by gender}}$$

Η ανεργία των νέων ορίζεται ως "ο αριθμός των ανέργων ηλικίας 15-24 ετών εκφρασμένος ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού της νεολαίας. Οι άνεργοι είναι εκείνοι που αναφέρουν ότι είναι χωρίς εργασία, είναι διαθέσιμοι για εργασία και έχουν προχωρήσει σε ενέργειες για να βρουν εργασία τις τελευταίες τέσσερις εβδομάδες" (OECD 2019).

Έτσι, ο λόγος του είναι:

$$\text{youth unemployment} = \frac{\text{unemployed 15 - 24}}{\text{youth labour force}}$$

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η κατηγορία των NEETs περιλαμβάνει τους άνεργους και τους ανενεργούς και θεωρείται καλύτερος δείκτης του βαθμού κοινωνικού αποκλεισμού και της περιθωριοποίησης των νέων. Παρόλα αυτά, οι νέοι άνεργοι δεν είναι απλώς μια υποκατηγορία των NEETs. Οι άνεργοι μπορεί να είναι άνθρωποι που εμπλέκονται σε προγράμματα εκπαίδευσης ή κατάρτισης (π.χ. πανεπιστημιακά προγράμματα, επίσημες μαθητείες κ.λπ.) και έτσι δεν συμπεριλαμβάνονται στους NEETs.

Σύμφωνα με (Bell and Thurlby-Campbell, 2017) ο αριθμός των NEETs είναι μεγαλύτερος από τον αριθμό των νέων ανέργων εξαιτίας του ανενεργού πληθυσμού που συμπεριλαμβάνει. Ωστόσο, ο λόγος των νέων NEETs μπορεί να είναι χαμηλότερος από το ποσοστό της ανεργίας των νέων, λόγω του μικρότερου παρονομαστή (το εργατικό δυναμικό (labor force) περιλαμβάνει τους

απασχολούμενους και τους ανέργους) που χρησιμοποιείται, σε σύγκριση με τον παρονομαστή των NEETs που αναφέρεται στον συνολικό αριθμό της συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας. Αν και, μερικές φορές το ποσοστό ανεργίας των νέων μπορεί να είναι υψηλό λόγω της ένταξης ατόμων που βρίσκονται στην εκπαίδευση αλλά έχουν σταματήσει τη δουλειά τους ή αναζητούν, μειώνοντας κατ'αυτόν τον τρόπο τον παρονομαστή και αυξάνοντας τον λόγο.

3.1.2 Νεοι NEETs στον Μεσογειακό Ευρωπαϊκό Νότο

Η εξάπλωση του φαινομένου των NEETs συμβάλλει στην *“σημαντική απόλεια ανθρώπινου δυναμικού και παραγωγικής ικανότητας, που μπορεί να απειλήσει τις προοπτικές σταθερής και δίκαιης οικονομικής ανάπτυξης”* (Eurofound 2012, Alegre et al., 2015). Το φαινόμενο των NEETs, παρά τις οικονομικές συνέπειες, προκαλεί το γεγονός ότι *“παραμένουν μη παραγωγικοί”* και *“χάνουν την ευκαιρία βελτίωσης του ανθρώπινου κεφάλαιου”* (Quintano et al. 2018). Επίσης, σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ, η κατάσταση των NEETs παράγει μελλοντική μακροχρόνια ανεργία, απομόνωση, χαμηλή αμοιβή και ευέλικτη απασχόληση, παραβατική συμπεριφορά, οικογενειακή αστάθεια κλπ. και μπορεί να οδηγήσει σε προβλήματα ψυχικής υγείας (Balan 2015, Quintano et al. 2018).

Η σημαντική αύξηση του φαινομένου τα τελευταία χρόνια σχετίζεται με την αύξηση των ποσοστών ανεργίας. Πράγματι, κατά τη διάρκεια της κρίσης, οι νέοι είναι πιο ευάλωτοι στην εξεύρεση εργασίας απ' ό,τι οι μεγαλύτεροι, ενώ δεν έχουν επαγγελματική εμπειρία και έχουν *“ευέλικτες”* συμβάσεις (Marelli and Signorelli 2015). Οι χώρες της Νότιας Ευρώπης, οι οποίες ως επί το πλείστον υπέστησαν τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης, παρουσίασαν σημαντικά υψηλά ποσοστά NEET σε σύγκριση με το 2009 (Papadakis 2015). Στην πραγματικότητα, σύμφωνα με την Eurostat, η Ιταλία και η Κύπρος έχουν το υψηλότερο ποσοστό NEET, (19,1%) και (15,6%) αντίστοιχα, για το πρώτο τρίμηνο του 2018 σε νέους ηλικίας 15-24 ετών. Ωστόσο, ταυτοχρόνα με την αύξηση των NEETs, σημειώθηκε αύξηση των ατόμων ηλικίας 20-34 ετών, τα οποία συμμετείχαν σε προγράμματα εκπαίδευσης ή κατάρτισης (αποκλειστικά ή σε συνδυασμό με εργασία). Αυτό το *“παράδοξο”* συμβαίνει πιθανώς λόγω της μείωσης των θέσεων εργασίας πλήρους απασχόλησης σε περιόδους οικονομικής ύφεσης και λόγω της επιθυμίας των νέων να αποκτήσουν περισσότερα και υψηλότερα προσόντα και δεξιότητες ώστε να αυξήσουν την

ανταγωνιστικότητά τους σε μια πολύ δύσκολη και απαιτητική αγορά εργασίας (Eurostat, 2019).

Σύμφωνα με το Eurofound 16, η Κύπρος, η Ελλάδα, η Ισπανία και άλλες χώρες της Μεσογείου, λόγω του ότι παρουσιάζουν πολλές ομοιότητες, πλαισιώνονται στην ίδια συστάδα. Αυτές οι χώρες επλήγησαν σοβαρά από την οικονομική κρίση ή έχουν την πιο δύσκολη και αργή μετάβαση από το σχολείο στην εργασία (Eurofound, 2014 όπως αναφέρεται στο Eurofound 16). Επιπλέον, η Ελλάδα, η Ιταλία και η Κύπρος ήταν μεταξύ των χωρών με τα υψηλότερα ποσοστά NEET, πάνω από 17%, ενώ και η Ισπανία είχε υψηλά ποσοστά NEETs, μεταξύ 14% -17%. Σημαντικοί παράγοντες για την κατανόηση του φαινομένου των NEETs είναι η υψηλή ανεργία των νέων, τα υψηλά επίπεδα πρόωρης εγκατάλειψης (Alegre et al., 2015), και η αποθάρρυνση της νεολαίας που συσχετίζεται με τον κοινωνικό αποκλεισμό (Ruesga-Benito, S., 2018). Προβλήματα όπως η παραβατική συμπεριφορά, τα χαμηλά επίπεδα απασχολησιμότητας, η φτώχεια και η χαμηλή αυτοπεποίθηση σχετίζονται με την κατάσταση των NEET (Papadakis, et al., 2015). Ωστόσο, υπάρχουν άνθρωποι που θεωρούνται NEET οι οποίοι είναι πλούσιοι και επιθυμούν να έχουν ένα "κενό" "gap" στην επαγγελματική ή εκπαιδευτική διαδρομή τους (MacDonald 2011:431).

Οι αιτίες της ευπάθειας, όσον αφορά τη συμμετοχή στην εκπαίδευση ή την αγορά εργασίας, είναι το φύλο, η εθνικότητα και τα κοινωνικοοικονομικά θέματα που σχετίζονται με τα νοικοκυριά (Macmillan, 2014, Zuccotti and O'Reilly, 2018), το χαμηλό οικογενειακό εκπαιδευτικό και οικονομικό επίπεδο, η οικογενειακή αστάθεια, καθώς και ανεργία των γονέων (Vancea and Utzet 2018), συνεπώς, για να να χαρτογραφηθεί αυτό το πολύπλοκο φαινόμενο στις περιοχές μελέτης, θα αναλυθεί παρακάτω μια περιγραφή αξιολογών στοιχείων:

3.1.2.1 Ανεργία

Το ποσοστό των γυναικών NEETs ηλικίας 20-34 ετών, που ήταν οικονομικά ανενεργό, ήταν υψηλότερο από αυτό των ανδρών, στην ίδια ηλικιακή ομάδα, οι οποίοι είχαν ως κύριο χαρακτηριστικό την ανεργία. Η φυλλετική αυτή διαφορά μπορεί να οφείλεται λόγω των οικογενειακών δομών και της ευθύνης της γυναίκας για φροντίδα των παιδιών ή άλλων μελών της οικογένειας. (Eurostat, 2019). Επιπλέον, υπάρχει έντονη τάση των νέων να εγκαταλείπουν την αγορά εργασίας,

όταν υπάρχει σημαντική έλλειψη θέσεων εργασίας, ενώ οι νέοι που βρίσκονται ήδη εκτός αγοράς εργασίας έχουν λιγότερα κίνητρα για την εύρεση εργασίας (Quintini et al., 2007). Επίσης, λόγοι της ανενεργίας και της αποθάρυνσης από την αγορά εργασίας είναι οι χαμηλοί και άνισοι μισθοί, τα χαμηλά επίπεδα εκπαίδευσης και τα εκτεταμένα και ανεπαρκή προγράμματα ένταξης στην αγορά εργασίας (Vancea and Utzet 2018).

3.1.2.2 Εκπαιδευτικό επίπεδο

Σύμφωνα με την Eurostat, 2019, άτομα με ενδιάμεσο επίπεδο εκπαίδευσης έχουν μεγαλύτερη πιθανότητα να αντιμετωπίσουν το ενδεχόμενο να καταστούν NEET, σε αντίθεση με άτομα που έχουν υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης. Γενικά, στην ΕΕ τα ποσοστά NEETs είναι υψηλότερα σε άτομα με ενδιάμεσο επίπεδο εκπαίδευσης, ενώ υψηλότερα ποσοστά NEET με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης καταγράφηκαν σε μόνο επτά χώρες. Αξίζει να αναφερθεί ότι η Κύπρος έχει το υψηλότερο ποσοστό NEET όσον αφορά τα άτομα με υψηλό μορφωτικό επίπεδο.

3.1.2.3 Βαθμός αστικοποίησης

Ένα σημαντικό θέμα που δεν τονίζεται συχνά είναι η σχέση μεταξύ των NEET και της υπαίθρου. Παρά το γεγονός ότι υπήρξαν πολλές αναφορές σχετικά με την ετερογένεια των NEETs, η διάκριση σχετικά με τον τόπο διαμονής των NEETs - διαχωρισμένη σε αγροτικές, προαστιακές ή αστικές περιοχές, δεν είναι τόσο διαδεδομένη (Simões, 2018). Σύμφωνα με την ανάλυση της Eurostat, οι νέοι που ζουν σε αστικές περιοχές διαθέτουν μεγαλύτερες δυνατότητες απασχόλησης ή εκπαίδευσης από τους κατοίκους των αγροτικών περιοχών.

Για παράδειγμα, η Ελλάδα είναι μεταξύ των χωρών με το μεγαλύτερο χάσμα μεταξύ πόλεων και αγροτικών περιοχών, όσον αφορά στα ποσοστά των NEETs. Επιπλέον, το ποσοστό των NEETs σε ημι-αγροτικές - ημι-αστικές περιοχές (π.χ. κωμοπόλεις και προάστια) βρίσκεται μεταξύ των ποσοστών των αστικών και των αγροτικών χώρων (Eurostat 2019).

Ωστόσο, δεν υπάρχει οριστικό συμπέρασμα σχετικά με τον βαθμό αστικοποίησης και το ποσοστό των NEETs στις χώρες της ΕΕ. Αν και στις αγροτικές περιοχές αναφέρθηκαν τα υψηλότερα ποσοστά των NEETs, στην Κύπρο, τη Γαλλία, την Τσεχία, τη Γερμανία και το Λουξεμβούργο, καταγράφηκε το υψηλότερο ποσοστό

NEETs σε πόλεις και προάστια. Στις ανατολικές και βόρειες χώρες της ΕΕ τα χαμηλότερα ποσοστά NEET παρατηρήθηκαν στις πόλεις, αντίθετα στην Ιταλία, το Βέλγιο, το Ηνωμένο Βασίλειο, τη Σλοβενία, τη Μάλτα, την Αυστρία και την Ολλανδία τα χαμηλότερα ποσοστά NEET σημειώθηκαν σε αγροτικές περιοχές (Eurostat 2019). Τα παραπάνω θέματα είναι πιο προφανή σε απομακρυσμένες περιοχές - νησιά (Simões & Drumonde, 2016), που απειλούν την ανάπτυξη της νεολαίας και αυξάνουν την ευπάθεια (Simões, 2018).

Στις αγροτικές περιοχές, οι κύριες αιτίες για να καταστεί κάποιος NEET, είναι οι χαμηλές επιδόσεις στο σχολείο και το χαμηλότερο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο (Sadler et al., 2014). Οι χαμηλότερες επαγγελματικές δεξιότητες, οι μεγάλες πιθανότητες αντιμετώπισης μακροχρόνιας ανεργίας (Carcillo et al., 2015), οι περιορισμένες δεξιότητες και η μικρότερη πρόσβαση στις νέες τεχνολογίες αποτελούν τα κύρια χαρακτηριστικά των NEETs της υπαίθρου. (Simões, 2018). Επιπλέον, οι οικογένειες των NEETs είναι συχνά ευάλωτες κοινωνικοοικονομικά και ο βαθμός εξάρτησης των NEETs της υπαίθρου από την οικογένεια, επίσης επηρεάζει αυτή την κατάσταση (Simões et al., 2017).

3.1.2.4 Εθνοτικές μειονότητες και μετανάστευση

Σύμφωνα με το Eurofound 16, είναι δύσκολο να συλλεχθούν δεδομένα σχετικά με τους μετανάστες, ωστόσο, το 2013, στην ΕΕ, το 11% των NEETs ηλικίας 15-24 ετών ήταν μη ημεδαποί πολίτες, ενώ το ποσοστό των NEET γυναικών μεταναστριών ήταν υψηλότερο από τις αντίστοιχες μη μετανάστριες. Επίσης, οι μετανάστες που είναι NEETs έχουν χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης απ' ό,τι οι ημεδαποί. Ωστόσο, η μελέτη των Zuccotti και O'Reilly, 2018, έδειξε ότι για τους περισσότερους μετανάστες δεύτερης γενιάς στο Ηνωμένο Βασίλειο, παρατηρήθηκαν καλά ποσοστά συμμετοχής στην εκπαίδευση και είναι πιθανότερο να εισέλθουν στο πανεπιστήμιο σε σχέση με τους λευκούς Βρετανούς συμμαθητές τους. Συγκεκριμένα, αυτό που συνεπάγεται από αυτήν την έρευνα είναι ότι δεν είναι δεδομένη η υπόθεση ότι ανήκοντας σε μια εθνική μειονότητα ή έχοντας υπόβαθρο με άνεργος γονείς, μπορεί να οδηγήσει αυτόματα στην απουσία από τις κοινωνικές δομές, καθώς για ορισμένες ομάδες εθνικών μειονοτήτων που έχουν άνεργους γονείς, κάτι τέτοιο δεν είναι δεδομένο, ίσως λόγω των οικογενειακών προσδοκιών (Zuccotti and O'Reilly, 2018).

Παρ' όλα αυτά, τα αποτελέσματα εξαρτώνται από τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά του χώρου που μελετάται (Oliver et al., 2014) και έτσι τα ευρήματα θα πρέπει να αναλύονται περαιτέρω για τις χώρες της νότιας Ευρώπης.

3.1.2.5 Ηλικιακές ομάδες

Οι συνηθισμένες ηλικιακές ομάδες μελέτης είναι 16 ή 18-24, 25-29 και μερικές φορές 30-34 ετών. Στην ηλικιακή ομάδα 18 έως 24 ετών, η πλειοψηφία των νέων έχει ήδη ολοκληρώσει τις σπουδές πλήρους απασχόλησης, από 25 έως 29, οι περισσότεροι νέοι ήδη απασχολούνται και είναι παντρεμένοι και από 30 έως 34 ερευνάται εάν υπάρχει κάποια μεταγενέστερη μετάβαση στην ενηλικίωση (Vancea and Utzet 2018). Αναλύοντας τις διαφορετικές ηλικιακές κατηγορίες υποδεικνύεται ότι το ποσοστό των NEETs αυξάνεται με την ηλικία (Eurofound 2016:15). Επομένως, είναι κρίσιμο να επικεντρωθεί κανείς στην ηλικιακή ομάδα των 25-29 ετών, η οποία θεωρείται ότι είναι μια πολύ σημαντική ηλικία για τη μελέτη της μετάβασης από την τριτοβάθμια εκπαίδευση στην αγορά εργασίας και η οποία επίσης επηρεάστηκε έντονα από την οικονομική κρίση (Salva-Mut et al., 2018).

Επιπλέον, οι λιγότερο μορφωμένοι νέοι αντιμετωπίζουν πολλές προκλήσεις όσον αφορά στην είσοδο στην αγορά εργασίας ή τη διατήρηση των θέσεων εργασίας, ενώ παράλληλα υπάρχει μεγάλη μείωση του αριθμού των θέσεων χαμηλής ειδίκευσης. Συγκεκριμένα, η ηλικιακή ομάδα 25-29 των νέων στην Ισπανία, με κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση είχε σημαντικά υψηλότερα ποσοστά ανεργίας (Alegre et al., 2015). Στις χώρες της ΕΕ του Μεσογειακού νότου, όπως η Ιταλία και η Ελλάδα θα πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη προσοχή στους νέους ηλικίας 15-29 ετών, το ένα τρίτο των οποίων είναι NEETs και πάνω από το 40% των NEETs στην ηλικιακή ομάδα 25-29 δεν έχουν εργασιακή εμπειρία και στις περισσότερες περιπτώσεις δεν βρίσκονται στο επίκεντρο της πολιτικής (Eurofound 2016).

3.1.2.6 Φύλο

Όσον αφορά στο φύλο, οι νεες γυναίκες είναι πιθανότερο να γίνουν NEET σε σχέση με τους συνομηλίκους τους άνδρες. Αυτή η διακριση οφείλεται στις κοινωνικές δομές / πεποιθήσεις που εμπλέκει τις γυναίκες με τις οικογενειακές ευθύνες σε σύγκριση με τον ρόλο του άνδρα ως «τροφοδότη» της οικογένειας. Επίσης, παρατηρείται συχνά ότι οι διαφορές μεταξύ των δύο φύλων μπορούν να οδηγήσουν τις γυναίκες σε

περιορισμένες επιλογές επαγγελμάτων, καθώς και η αγορά εργασίας μπορεί να δημιουργήσει ανισότητες αφού οι εργοδότες προτιμούν συχνά άντρες αντί γυναίκες. Επιπλέον, οι γυναίκες είναι πιθανότερο να αντιμετωπίσουν εργασιακή επισφάλεια και είναι δύσκολο να αφομοιωθούν όταν επιστρέφουν στην αγορά εργασίας μετά τον τοκετό (Eurostat, 2019)

Επιπλέον, η ίδια μελέτη επισημαίνει ότι, όπως προαναφέρθηκε, τα ποσοστά NEET αυξάνονται ανάλογα με την ηλικία. Αν και σε ορισμένες χώρες της ΕΕ τα ποσοστά των γυναικών NEET είναι χαμηλότερα από των ανδρών στις ηλικίες 20-24 ετών, ωστόσο σε όλες τις χώρες της ΕΕ τα ποσοστά των ανδρών NEET είναι χαμηλότερα στις ηλικίες 30-34 ετών. Το φαινόμενο αυτό συμβαίνει λόγω της αναβολής του τοκετού, των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες στην προσπάθεια συνδυασμού της σταδιοδρομίας με το ρόλο της μητέρας και του γεγονότος ότι ένα μεγάλο μέρος των ανδρών δεν διακόπτουν τη σταδιοδρομία τους για να δημιουργήσουν οικογένεια (Eurostat, 2019).

3.2 Οι NEETs στις χώρες μελέτης

Οι NEETs και τα χαρακτηριστικά τους θα πρέπει να παρακολουθούνται προκειμένου να δημιουργηθούν κατάλληλες και αποτελεσματικές πολιτικές. Μια περιγραφή των κύριων χαρακτηριστικών NEET ανά χώρα μελέτης παρουσιάζεται παρακάτω:

3.2.1 NEETs στην Ισπανία

Στην Ισπανία, η πρόσφατη οικονομική κρίση έπληξε σοβαρά τη νεολαία κάτω των 30 ετών, γεγονός που οδήγησε στο χαρακτηρισμό της ως «χαμένης» ή «αποκλεισμένης» γενιάς (Vancea and Utzet 2018). Η χώρα έχει υψηλά ποσοστά ατόμων που εγκαταλείπουν πρόωρα το σχολείο ηλικίας 18-24 ετών και έχουν ολοκληρώσει τη χαμηλότερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και δεν συμμετέχουν σε περαιτέρω εκπαίδευση ή κατάρτιση (Alegre et al. 2015). Ένα σημαντικό ποσοστό NEETs έχει

υψηλά ποσοστά τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η χώρα έχει το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό ανεργίας μεταξύ των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε σύγκριση με τις χώρες της ΕΕ (Vancea and Utzet 2018), αλλά πάνω από το 50% των NEETs έχουν χαμηλή μόρφωση (επίπεδα ISCED 0-2). Επιπλέον, σύμφωνα με τη μελέτη των Salva-Mut et al., οι ισπανοί NEETs χαρακτηρίζονται από ετερογένεια, αλλά για την ηλικιακή ομάδα 25-29 ετών υπάρχει ένα μεγάλο ποσοστό ατόμων με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο ενώ υπάρχει και μια μικρή υπεροχή των γυναικών.

Στην Ισπανία, είναι πιθανότερο μια γυναίκα να γίνει NEET καθώς μεγαλώνει, καθώς, το ποσοστό NEETs το 2016 για την ηλικιακή ομάδα 20-24 ετών ήταν υψηλότερο για τις γυναίκες (25,3%) από ό, τι για τους άνδρες (21,7%), ενώ το ποσοστό για την ηλικιακή ομάδα 30-34 ετών ήταν 18,3% για τους άνδρες και 26,7% για τις γυναίκες, σύμφωνα με τη μελέτη των Vancea and Utzet, 2018. Η μελέτη επιδεικνύει ότι το χάσμα μπορεί να εξηγηθεί από παράγοντες όπως ο ρόλος της γυναίκας όσον αφορά τις οικογενειακές ευθύνες, τον ρόλο του άνδρα στην κοινωνία, τη θετική πρόθεση των εργοδοτών να προσλάβουν νέους άνδρες αντί γυναίκες, οι δυσκολίες αφομοίωσης στο χώρο εργασίας που αντιμετωπίζουν οι νέες μητέρες, οι χαμηλόμισθες ή επισφαλείς θέσεις εργασίας για τις γυναίκες σε σύγκριση με τους άνδρες κ.λπ. (Eurostat 2017, Vancea and Utzet 2018). Επίσης, είναι πιθανό οι γυναίκες NEET να χαμηλώσουν τις προσδοκίες τους όσον αφορά τις συνθήκες εργασίας και τα κέρδη προκειμένου να εισέλθουν ή να επανενταχθούν στην αγορά εργασίας, οδηγώντας τις στην εργασιακή επισφάλεια (Vancea and Utzet 2018). Επιπλέον, οι NEET γυναίκες είναι πιο πιθανό να είναι ανενεργές (δεν αναζητούν ενεργά εργασία) ενώ για τους άνδρες NEET είναι πιθανότερο να είναι άνεργοι και το χάσμα αυτό διευρύνεται στην ηλικιακή ομάδα 30-34 ετών. Αυτή η διαφοροποίηση συμβαίνει λόγω των οικογενειακών δομών και των γονικών ρόλων που επιβάλλονται από την κοινωνία (Eurostat, 2017).

Τέλος, το εχθρικό οικονομικό περιβάλλον δεν επιτρέπει την ατομική χειραφέτηση, έτσι οι νέοι ζουν με τις οικογένειες των γονέων τους πέρα από την ηλικία των 30 ετών ενώ και το οικογενειακό περιβάλλον, όπως η εκπαίδευση, οι δεξιότητες, οι αξίες και οι συνήθειες μπορούν να επηρεάσουν τη ζωή των νέων όσον αφορά την εκπαίδευση, την οικογενειακή σταθερότητα κλπ (Vancea and Utzet, 2018).

Στη μελέτη των Salva-Mut et al., η υποκατηγορία των ανέργων που αναζητούν εργασία χαρακτηρίζεται από άτομα που έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, με μικρή υπεροχή των γυναικών, με μεταναστευτικό υπόβαθρο και συχνά αντιμετωπίζουν οικονομικά προβλήματα. Όσον αφορά την υποκατηγορία των ανθρώπων με

οικογενειακές ευθύνες, έχουν αυτοί - ή η οικογένεια γέννησής τους χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, οι περισσότεροι από αυτούς είναι γυναίκες, παντρεμένες με παιδιά. Η υποομάδα των αποσυνδεδεμένων - αποδεσμευμένων χαρακτηρίζεται από νέους που δεν αναζητούν απασχόληση και έχουν χαμηλότερο ποσοστό γυναικών και μεταναστών σε σχέση με τις άλλες υποκατηγορίες. Έχουν υπόβαθρο μεγαλύτερης συμμετοχής στην αγορά εργασίας και αντιμετωπίζουν αστάθεια στην εργασία. Υπάρχει επίσης ένα μεγάλο ποσοστό των νέων σε αυτήν την υποκατηγορία που έχουν προβλήματα εθισμού.

Συμπερασματικά, παράγοντες που αφορούν το εκπαιδευτικό επίπεδο της νεολαίας (χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης), τα χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας (έλλειψη θέσεων εργασίας χαμηλής ειδίκευσης), κοινωνικά ζητήματα (εκτεταμένη γονική υποστήριξη), θέματα διαχείρισης ή προσανατολισμού (ακατάλληλα προγράμματα για την αγορά εργασίας ή επαγγελματική καθοδήγηση για τους νέους), μπορούν να οδηγήσουν τους νεότερους NEETs σε έλλειψη κινήτρων για αναζήτηση εργασίας ή σε αναποφασιστικότητα ως προς την επιλογή της πορείας που θα ακολουθήσουν (Vancea and Utzet 2018).

3.2.2 NEETs στην Κύπρο

Είναι γεγονός ότι για την Κύπρο δεν υπάρχει επιστημονική έρευνα για το φαινόμενο των NEETs, επομένως η μόνη πηγή είναι (Eurofound 2016). Σύμφωνα με αυτό, στην Κύπρο το ποσοστό των νέων που είναι βραχυπρόθεσμα άνεργοι ή επανεισερχόμενοι στην αγορά εργασίας και στην εκπαίδευση είναι πάνω από το 45% των NEETs. Το ποσοστό των ανδρών είναι λίγο υψηλότερο από το ποσοστό των γυναικών, επιπλέον όσοι έχουν επίπεδο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αντιμετωπίζουν ευπάθεια, καθώς πάνω από το 30% των NEETs έχουν επίπεδο ανώτατης εκπαίδευσης (ISCED 5-8).

3.2.3 NEETs στην Ιταλία

Στο Eurofound 16 διαπιστώνεται ότι ένα μεγάλο ποσοστό των NEETs είναι μακροχρόνια άνεργοι, το μερίδιο των ανδρών NEETs είναι ελαφρώς υψηλότερο από αυτό των γυναικών και οι νέοι που έχουν μέτριο μορφωτικό επίπεδο αντιμετωπίζουν υψηλή πιθανότητα να είναι NEET (Eurofound 2016). Ωστόσο, η μελέτη των Alfieri et

al. το 2015, σε ηλικιακή ομάδα 19-29 ετών, έδειξε ότι το ποσοστό των γυναικών είναι ελαφρώς υψηλότερο από αυτό των ανδρών και ο Νότος, συμπεριλαμβανομένων και των νησιών αντιμετωπίζει μεγαλύτερα προβλήματα. Τα υψηλά ποσοστά που παρατηρούνται στη χώρα, εκτός από την οικονομική ύφεση, οφείλονται στη δύσκολη μετάβαση από την εκπαίδευση στην εργασία, πρόβλημα που εμφανίζονται και στην Ισπανία (Salvà-Mut et al., 2018) αλλά είναι και απόρροια της "παθητικής εξάρτησης" της ιταλικής νεολαίας από την οικογένεια τους που παρέχει ασφάλεια έναντι της ανεπάρκειας των πολιτικών πρόνοιας (Alfieri et al., 2015).

Σύμφωνα με την εργασία των Agnoli, Ballati, 2016, στην Ιταλία, δύο σημαντικά ζητήματα επισημαίνονται με την πάροδο του χρόνου στο πρόβλημα των NEETs, το χωρικό χάσμα και το χάσμα μεταξύ των φύλων.

Στο Mezzogiorno, τα ποσοστά των NEETs αυξάνονται εξαιρετικά με την πάροδο του χρόνου για τις ηλικιακές ομάδες 15-24 και 25-29, καθώς οι περιοχές του Κέντρου και του Βορρά καταφέρνουν να απορροφήσουν την ένταση του φαινομένου που επεκτάθηκε κατά τη διάρκεια των κρίσεων, λόγω της υπάρχουσας ανάπτυξης σε αυτές τις περιοχές (Agnoli, Ballati, 2016). Μολονότι, σύμφωνα με Quintano et al., το εκπαιδευτικό επίπεδο και ο τομέας σπουδών των κατοίκων του Νότου και των νησιών, δεν είναι ικανά να εμπλέξουν γυναίκες και μετανάστες στις κοινωνικές δομές. Το φαινόμενο αυτό συνδέεται με τις σοβαρές οικονομικές συνθήκες του Νότου, όπου εκφράζονται υψηλά ποσοστά ανεργίας των νέων και με τα στερεότυπα που συνδέονται με το φύλο και τη φυλή. Επίσης, η έλλειψη υπηρεσιών φροντίδας για τα ηλικιωμένα άτομα και τα παιδιά που κρατούν τη γυναίκα στο σπίτι και η άτυπη οικονομία που απασχολεί παράτυπους εργάτες, είναι σημαντικά ζητήματα που επιφέρουν το μεγέθυνση του προβλήματος στο Mezzogiorno (Quintano et al, 2018).

Το χάσμα μεταξύ των φύλων είναι πιο εμφανές στην ηλικιακή ομάδα 25-29, καθώς οι γυναίκες σε αυτήν την ηλικία συχνά επιφορτίζονται αποκλειστικά με τη φροντίδα της οικογένειας και είναι απλά οικονομικά ανενεργοί συντρόφοι. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια, για την ηλικιακή ομάδα 15-24, οι αναλογίες NEETs για τις γυναίκες είναι χαμηλότερες από τις αντίστοιχες των ανδρών, καθώς υπάρχει μεγαλύτερη γυναικεία συμμετοχή στο εκπαιδευτικό σύστημα από ό, τι παλαιότερα και το γεγονός ότι η κρίση έπληξε περισσότερο τα πιο τυπικά ανδρικά επαγγέλματα, στον κλάδο της βιομηχανίας και των κατασκευών, από ό, τι τον τριτογενή τομέα όπου συμμετέχουν περισσότερο οι γυναίκες (Agnoli and Ballati, 2016).

Το 2015, η χώρα κατέγραψε το υψηλότερο ποσοστό ανενεργών νέων, με μια αξιοσημείωτη υπεροχή των γυναικών. Οι ανενεργοί νέοι NEETs είναι περισσότεροι από το μισό του συνόλου και αποτελούν μια σημαντική προβληματική με σοβαρές κοινωνικές επεκτάσεις. (Quintano, et al., 2018). Αυτή η ανενεργεία μεταφράζεται σε κυρίως αποθαρρυσμένους εν δυνάμει εργαζόμενους, νέους ανθρώπους με αναπηρίες ή ανθρώπους που έχουν οικογενειακές ευθύνες, όμως, σε ορισμένες περιπτώσεις, η ανενεργεία σχετίζεται με την υπόγεια “underground” οικονομία (Quintano, et al., 2018). Ωστόσο, η κατάσταση αδράνειας μπορεί να υποτιμηθεί ή να υπερεκτιμηθεί. Μπορεί να υποτιμηθεί εξαιτίας του γεγονότος ότι οι άνθρωποι προσπαθούν να ορίσουν τον εαυτό τους ως "ανέργους" παρά ως "ανενεργούς", αλλά επίσης μπορεί να υπερεκτιμηθεί όταν εργάζονται οι άνθρωποι στην «υπόγεια» οικονομία (Quintano, et al., 2018).

Στη χώρα υπάρχει και το λεγόμενο «στίγμα χαμηλής εκπαίδευσης» που έχει επεκταθεί λόγω του κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος της Ιταλίας, με βασικούς άξονες την «ατελείωτη κρίση», την «εύθραυστη θέση της στην παγκόσμια οικονομία που βασίζεται στην καινοτομία» και την «αδιάκοπη παρακμή του ανθρώπινου κεφαλαίου» σε σύγκριση με άλλες βιομηχανικές χώρες (Tomassini, 2016). Έτσι, το εργατικό δυναμικό χαμηλής ειδίκευσης είναι μια πολύ κοινή κατάσταση στην Ιταλία και το οποίο επηρεάστηκε σοβαρά από την πρόσφατη οικονομική κρίση. Ωστόσο, υποστηρίζεται ότι, παρά την υπερπροσφορά των επαγγελματικών ιδρυμάτων, των επιχειρήσεων, των συνδικαλιστικών οργανώσεων, των πανεπιστημίων κ.λπ., και της δημοτικότητας της διά βίου μάθησης, τα προγράμματα έχουν άγνωστα ή μη αξιοσημείωτα οφέλη (Tomassini, 2016) ή δεν οδηγούν σε σταθερές θέσεις εργασίας. (Quintano, et al., 2018).

3.2.4 NEETs στην Ελλάδα

Η πλειοψηφία των NEETs στις ελληνικές περιφέρειες κατανέμεται στο Νότιο Αιγαίο, στη Στερεά Ελλάδα και στα Ιόνια Νησιά, σε αντίθεση με τη Δυτική Μακεδονία, την Ήπειρο, τη Θεσσαλία και την Αττική, όπου τα ποσοστά είναι χαμηλότερα από τον εθνικό μέσο όρο (GPO & KEADIK 2013: 10, Pandis and Zagkos 2013: 112). Η συγκέντρωση των NEETs στα νησιά είναι υψηλή λόγω της εποχικής και προσωρινής απασχόλησης που είναι συνηθισμένη στον τριτογενή τομέα που έχει αναπτυχθεί (π.χ. τουρισμός) (Papadakis et. al. 2015).

Το φύλο μπορεί να επηρεάσει την πιθανότητα κάποιου να καταστεί NEET, καθώς η αναλογία των γυναικών είναι υψηλότερη από το ποσοστό των ανδρών (GPO & KEADIK, 2013:12, Pandis & Zagkos, 2013: 111, Drakaki et al. 2014). Η πλειοψηφία των NEETs βρίσκεται μεταξύ των ηλικιών 20 και 24 και υπάρχει συσχέτιση με την αστικοποίηση, πράγμα που σημαίνει ότι τα ποσοστά των NEET στις αγροτικές περιοχές της χώρας είναι υψηλότερα από ό, τι στις αστικές περιοχές (GPO & KEADIK, 2013:12). Πράγματι, στην Ελλάδα καταγράφηκε μεγάλο χάσμα μεταξύ αγροτικών και αστικών περιοχών (Eurostat 2017). Ωστόσο, σε μερικές μελέτες, καθώς ο ελληνικός πληθυσμός είναι συγκεντρωμένος σε αστικές περιοχές, εμφανίζονται υψηλά τα ποσοστά των NEETs κυρίως σε αυτές τις περιοχές οδηγώντας στο συμπέρασμα ότι η αστικότητα "δεν μπορεί να θεωρηθεί κρίσιμη μεταβλητή, όπως η ηλικία, το οικογενειακό εισόδημα και το εκπαιδευτικό επίπεδο, αλλά ούτε μπορεί να αγνοηθεί" (GPO & KEADIK, 2013:12, Pandis & Zagkos, 2013: 112-113, Drakaki et al. 2014).

Η πλειονότητα των NEETs και το οικογενειακό τους υπόβαθρο έχουν χαμηλό έως μέτριο μορφωτικό επίπεδο (GPO & KEADIK, 2012: 20, Drakaki et al. 2014), αν και ένα σημαντικό ποσοστό NEETs στην Ελλάδα και την Κύπρο, έχουν επίπεδο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (Eurofound 2016:18). Επιπρόσθετα, επισημαίνεται ότι το ποσοστό NEET των ατόμων που δεν έχουν ολοκληρώσει τη γενική εκπαίδευση δεν είναι υψηλό (Papadakis et al, 2015). Οι περισσότεροι από αυτούς δεν παρακολούθησαν προγράμματα κατάρτισης και πιστεύουν ότι η εκπαίδευση δεν θα έχει θετικές επιπτώσεις στη ζωή και τις προσδοκίες τους. Ωστόσο, οι γυναίκες ηλικίας 20-24 ετών και κάτοικοι των αστικών περιοχών τείνουν να παρακολουθούν περισσότερο αυτά τα προγράμματα, αλλά πιστεύουν ότι δεν θα τους βοηθήσουν στην επαγγελματική τους αποκατάσταση (Papadakis et al., 2015).

Η πρόωρη εγκατάλειψη του σχολείου στην Ελλάδα δεν είναι ο κύριος και καθοριστικός παράγοντας ευπάθειας της νεολαίας, αλλά πρέπει να θεωρηθεί απειλή (Drakaki et al., 2014). Οι NEETs στην Ελλάδα είναι άγαμοι και άτεκνοι (GPO & KEADIK, 2012: 34), και δε λαμβάνουν οικονομικά παροχές ανεργίας (π.χ. επιδόματα) (GPO & KEADIK 2012: 36). Ζουν με την οικογένειά τους (GPO & KEADIK, 2012: 33 και GPO & KEADIK, 2013: 6), που λειτουργεί ως ασπίδα, προσπαθώντας να μειώσουν τις συνέπειες που προκύπτουν από τη απουσία από τις κοινωνικές δομές, όπως συμβαίνει και με άλλες μεσογειακές χώρες της ΕΕ (Alfieri et

al., 2015) και μπορεί να τους αποτρέψει από τον κοινωνικό αποκλεισμό και την ακραία φτώχεια (Drakaki et al., 2014).

Οι NEETs συχνά έχουν προηγούμενη εργασιακή εμπειρία, αλλά οι θέσεις εργασίας τους είναι συνήθως εποχιακές (λιγότερο από 1 έτος) - εποχιακή απασχόληση (GPO & KEADIK 2013: 49, Drakaki et al. 2013: 229), στον κλάδο τροφοδοσίας, αναψυχής και τουρισμού. Πολλοί NEET σκέφτονται να μεταναστεύσουν σε άλλη περιοχή της Ελλάδας ή στο εξωτερικό, γεγονός που είναι πιο πιθανό για τις γυναίκες ή τους κατοίκους των αγροτικών περιοχών (Papadakis et al., 2015).

Από τη μελέτη του Papadakis et al., 2015, δεν βγαίνει σαφές συμπέρασμα σχετικά με τους νεαρούς μετανάστες και το ενδεχόμενο να γίνουν NEET. Αυτό συμβαίνει καθώς ενώ στην Ελλάδα ζουν πολλοί μετανάστες χωρίς χαρτιά και συχνά δεν έχουν τηλεφωνικές συνδέσεις για τη στατιστική έρευνα ή δεν μπορούν να συμπληρώσουν τα ερωτηματολόγια στα ελληνικά.

Τέλος, σύμφωνα με την ίδια μελέτη, σκιαγραφώντας το προφίλ των ελλήνων NEET, αυτός ή αυτή είναι ηλικίας 20-24 ετών, τις περισσότερες φορές είναι γυναίκες, έχουν ελληνική υπηκοότητα, μεσαίο μορφωτικό επίπεδο, έχουν επαγγελματική εμπειρία, η οικογένεια που γεννήθηκαν έχει χαμηλό εισόδημα, αν και «παραμένει καθοριστικός παράγοντας υποστήριξης» και η μεγάλη πλειοψηφία δεν έχει ακολουθήσει προγράμματα κατάρτισης. Παράλληλα, είναι σκεπτικοί όσον αφορά στην αποτελεσματικότητα των κοινωνικών δομών, όμως, επιθυμούν να εισέλθουν στην αγορά εργασίας και στις διαδικασίες μάθησης. Συμπερασματικά, το να είσαι νέος NEET στη χώρα δεν είναι προϊόν επιλογής, αλλά έγκειται στην εκπαιδευτική και κοινωνικοοικονομική δομή (Papadakis et al., 2015)

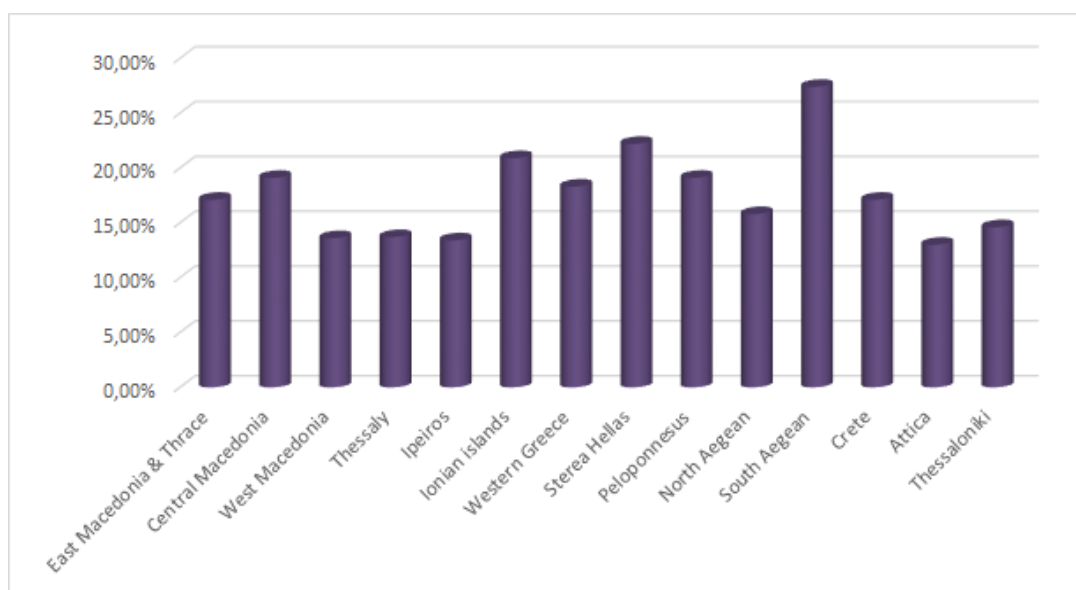

Figure 2.1.2.1 Ποσοστά των NEET στις ελληνικές περιοχές

Πηγή: Σχεδιάστηκε από το συντάκτη, βασισμένο σε δεδομένα από GPO & KEADIK 2013:10

Table 2.2.1.1 Σύθεση των NEETs στην ηλικιακή ομάδα 15-24 στις χώρες μελέτης για το 2013

	re-entrants	short-term unemployed	long-term unemployed	illness or disability	family responsibilities	discouraged workers	other inactive	total NEET rate
Cyprus	11,6%	37,4%	24,0%	6,6%	9,9%	2,8%	7,6%	17,0%
Greece	1,0%	30,7%	39,7%	1,7%	6,6%	1,0%	19,3%	19,1%
Spain	4,3%	30,0%	34,6%	7,6%	10,7%	5,0%	7,8%	17,1%
Italy	13,5%	15,5%	27,1%	3,3%	9,8%	14,8%	16,1%	22,1%
EU28	7,8%	29,8%	22,0%	6,8%	15,4%	5,8%	12,5%	12,5%

Πηγή: Απόσπασμα πίνακα από το Eurofound 2016:36

Κεφάλαιο 4: Επεξεργασία δευτερογενών δεδομένων

Παρακάτω θα γίνει μια προσπάθεια παρουσίασης των NEET στις χώρες μελέτης, Ελλάδα, Κύπρο, Ισπανία και Ιταλία. Στη συνέχεια, η μελέτη θα επικεντρωθεί στις περιφέρειες του Βορείου και Νοτίου Αιγαίου, της Αττικής, της Κεντρικής Μακεδονίας για την Ελλάδα, την Κύπρο (η χώρα αποτελείται από μία μόνο περιφέρεια), τη Μαδρίτη, τη Βαρκελώνη, τις Βαλεαρίδες νήσους, την Ανδαλουσία και τη Μούρθια στην Ισπανία και την περιφέρεια Λάτσιο, την περιφέρεια του Μιλάνο, τη Σαρδηνία, τη Σικελία, την περιφέρεια της Νάπολης και τη Μπασιλικάτα στην Ιταλία.

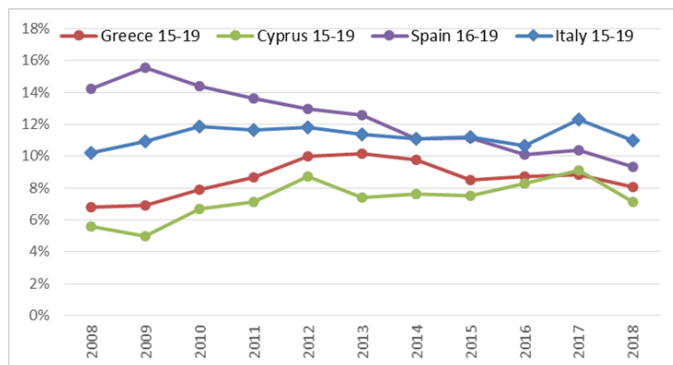
Τα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν για την ανάλυση, προέκυψαν από τη EUROSTAT, και τις εθνικές στατιστικές υπηρεσίες των χωρών μελέτης, και αφορούν κυρίως στην ηλικιακή ομάδα 25-29, καθώς προκύπτει από τη βιβλιογραφία ότι είναι η πιο ευάλωτη στο φαινόμενο των NEET. Σημειώνεται ότι οι υποκατηγορίες NEET είναι οι ίδιες με τις ηλικιακές ομάδες που θέτει η Eurostat και οι εθνικές στατιστικές υπηρεσίες, ήτοι: 15-19, 20-24 και 25-29.

Αρχικά παρουσιάζονται διαγράμματα για τις χώρες μελέτης, στη συνέχεια παραθέτονται διαγράμματα που σχετίζονται με τις επιλεγμένες περιφέρειες, και τελικά, υπολογίζεται και οπτικοποιείται ο δείκτης LQ (Location Quotient index) , για όλες τις περιφέρειες των χωρών μελέτης σε σχέση με την Ευρωπαϊκή Ένωση και σε σχέση με τον Ευρωπαϊκό Μεσογειακό Νότο.

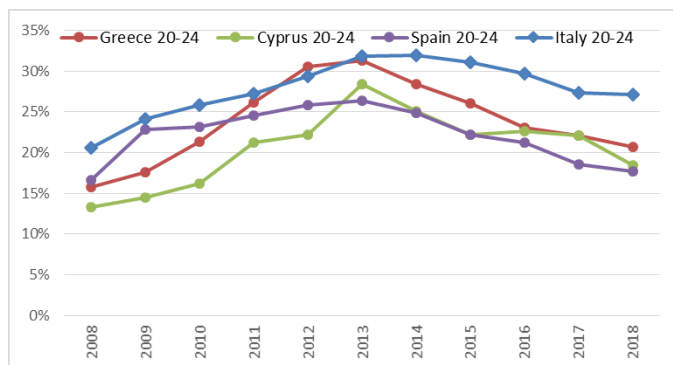
4.1 Επεξεργασία δεδομένων -διαγράμματα:

Παρακάτω παρατίθενται διαγράμματα που αφορούν τις χώρες και τις περιφέρειες μελέτης

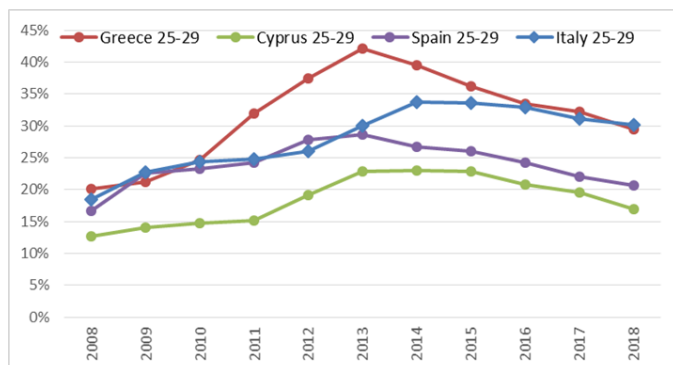
4.1.1 Ανάλυση του φαινομένου των NEET στις χώρες μελέτης:

Διάγραμμα 4.1 Ποσοστά των NEET στις χώρες μελέτης, 15-19

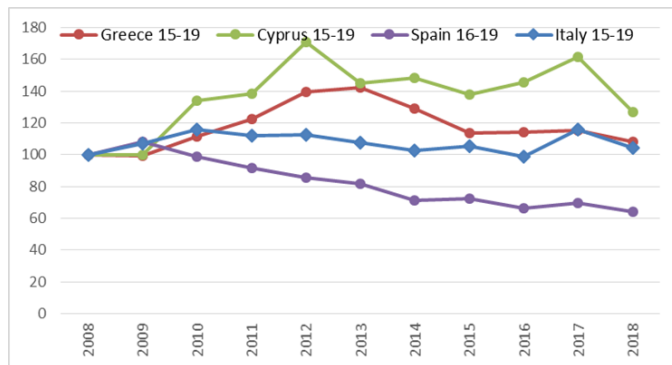

Διάγραμμα 4.2 Ποσοστά των NEET στις χώρες μελέτης, 20-24

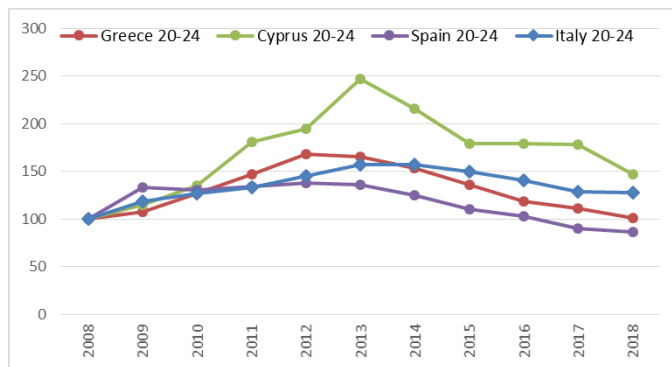

Διάγραμμα 4.3 Ποσοστά των NEET στις χώρες μελέτης, 25-29

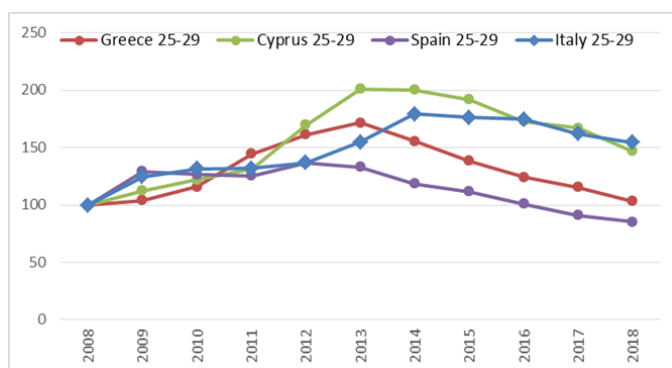
Διαφορά των ΝΕΕΤ σε αριθμούς με βάση το έτος αναφοράς, 2008=100

Διάγραμμα 4.4 Διαφορά των ΝΕΕΤ, 2008=100, 15-19

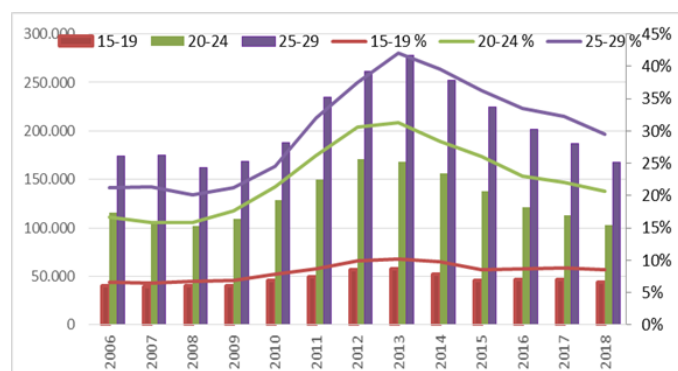
Διάγραμμα 4.5 Διαφορά των ΝΕΕΤ, 2008=100, 20-24

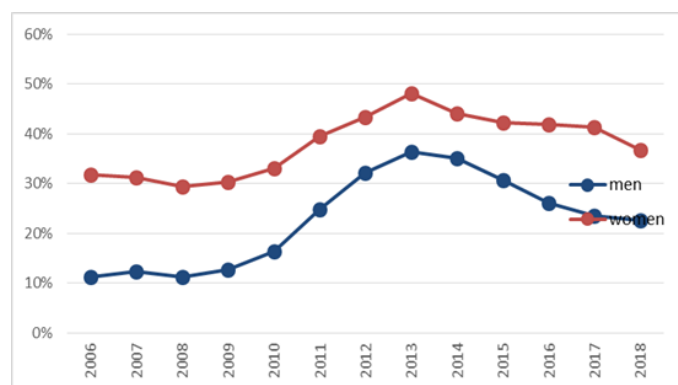
Διάγραμμα 4.6 Διαφορά των ΝΕΕΤ, 2008=100, 25-29

Ανάλυση στις χώρες μελέτης:

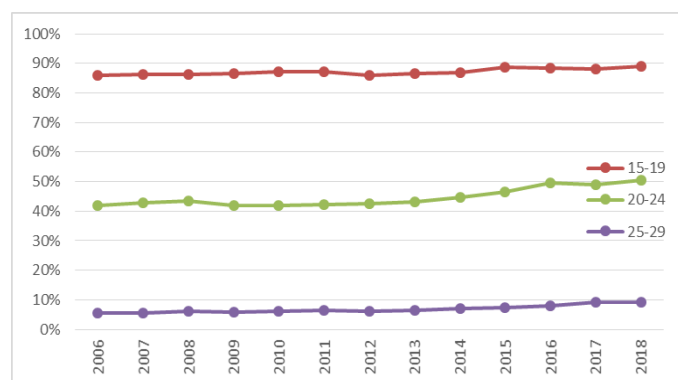
Ελλάδα:

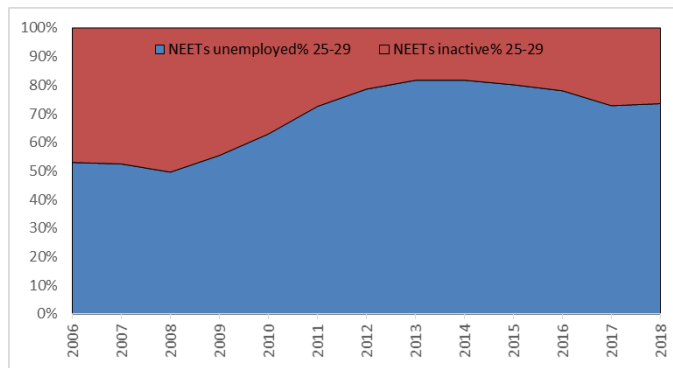
4.8 Αριθμοί και ποσοστά των NEET για κάθε ηλικιακή κατηγορία

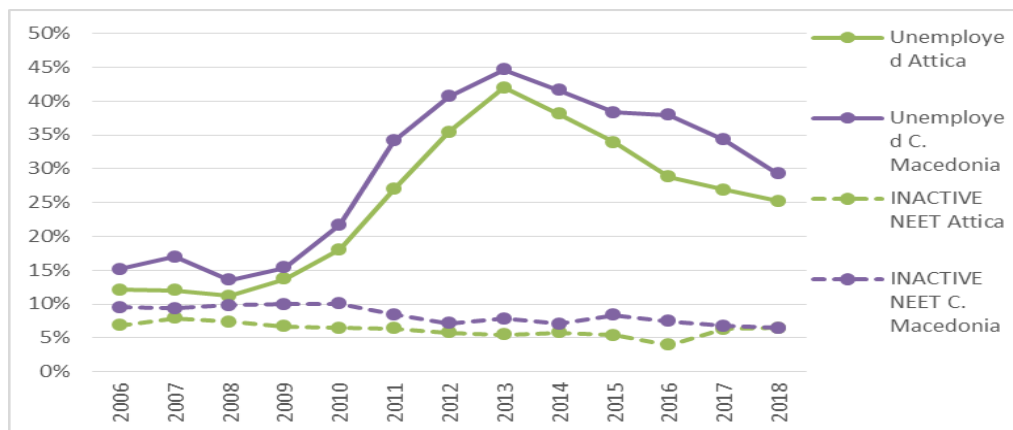
4.9 Ποσοστά NEET ανδρών – γυναικών, 25-29

4.10 Ποσοστά εκπαιδευόμενων ή κατάρτιζόμενων οικονομικά ανενεργών

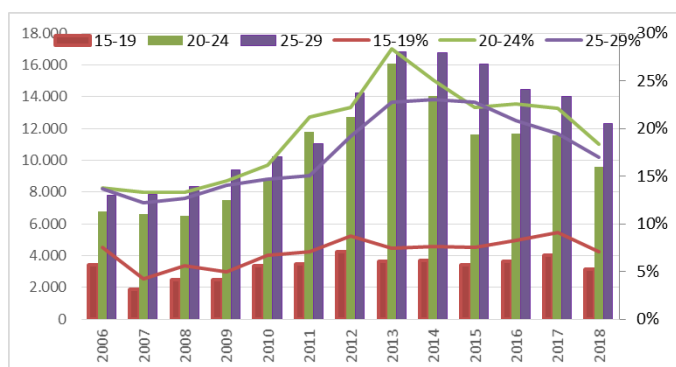
4.11 Διαίρεση των NEET σε ανέργους και μη ενεργούς

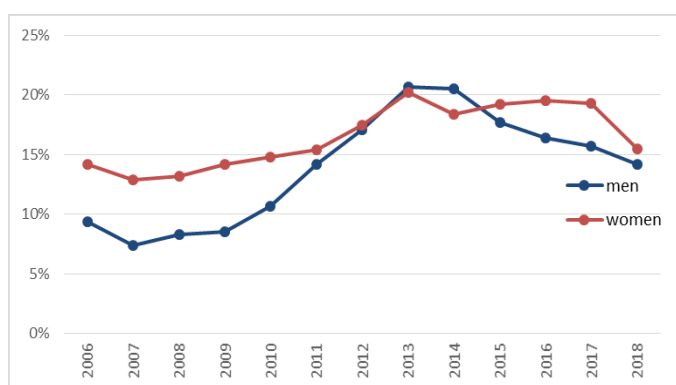
4.12 Ποσοστά ανέργων και μη οικονομικά ενεργών που δεν εκπαιδεύονται, για τις δύο μεγάλες ελληνικές περιφέρειες, 25-29

*ο παρονομαστής του λόγου για τον υπολογισμό της ανεργίας είναι το ργατικό δυναμικο, 'labor force', ενώ ο παρονομαστής του λόγου για τον υπολογισμό των οικονομικά ενεργών που δεν εκπαιδεύονται είναι το σύνολο του πληθυσμού της εξαταζόμενης ηλικιακής κατηγορίας που μελετάται.

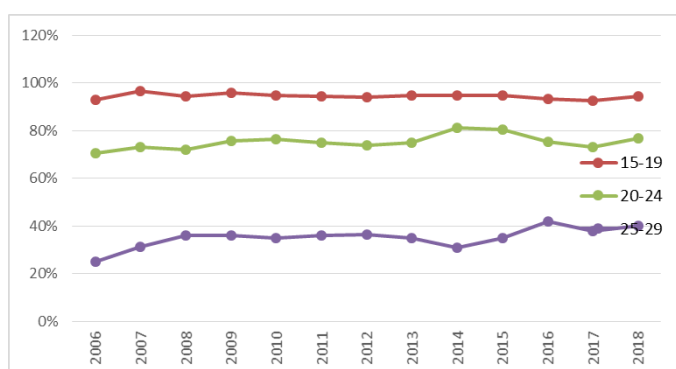
Κύπρος:

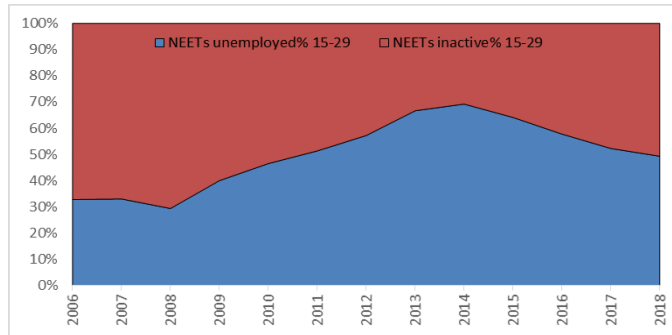
4.13 Αριθμοί και ποσοστά των NEET για κάθε ηλικιακή κατηγορία

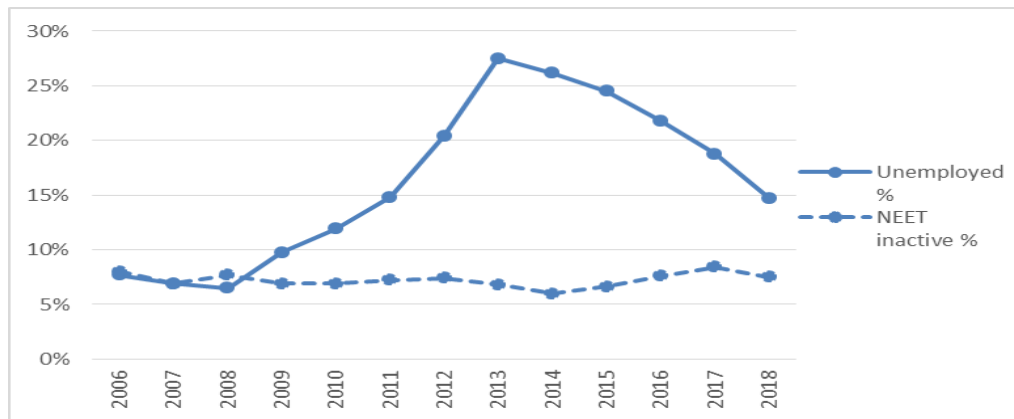
4.14 Ποσοστά NEET ανδρών – γυναικών, 15-29

4.15 Ποσοστά εκπαιδευόμενων ή κατάρτιζόμενων οικονομικά ανενεργών

4.16 Διάρθρωση των NEET σε ανέργους και μη ενεργούς

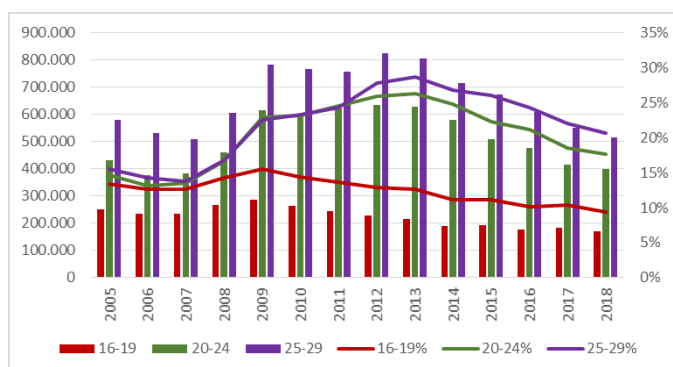

4.17 Ποσοστά ανέργων και μη οικονομικά ενεργών που δεν εκπαιδεύονται, 15-29

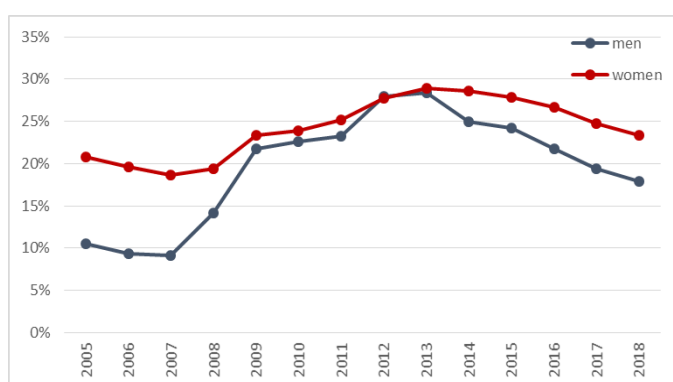
*ο παρονομαστής του λόγου για τον υπολογισμό της ανεργίας είναι το ργατικό δυναμικό, 'labor force', ενώ ο παρονομαστής του λόγου για τον υπολογισμό των οικονομικά ενεργών που δεν εκπαιδεύονται είναι το σύνολο του πληθυσμού της εξαταζόμενης ηλικιακής κατηγορίας που μελετάται.

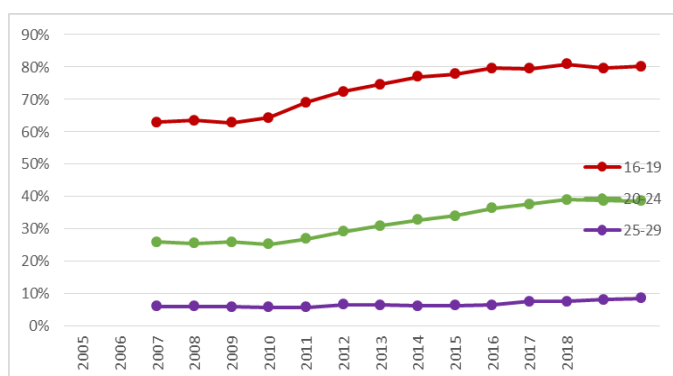
Ισπανία:

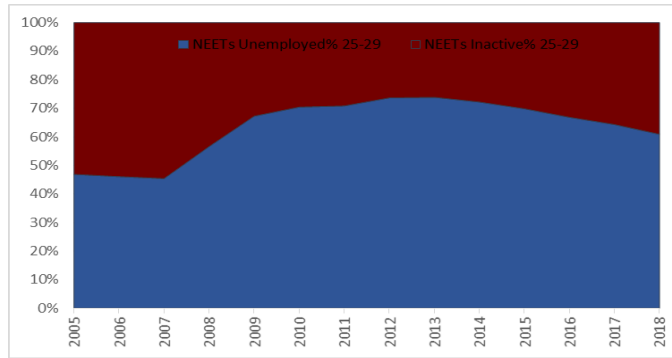
4.18 Αριθμοί και ποσοστά των NEET για κάθε ηλικιακή κατηγορία

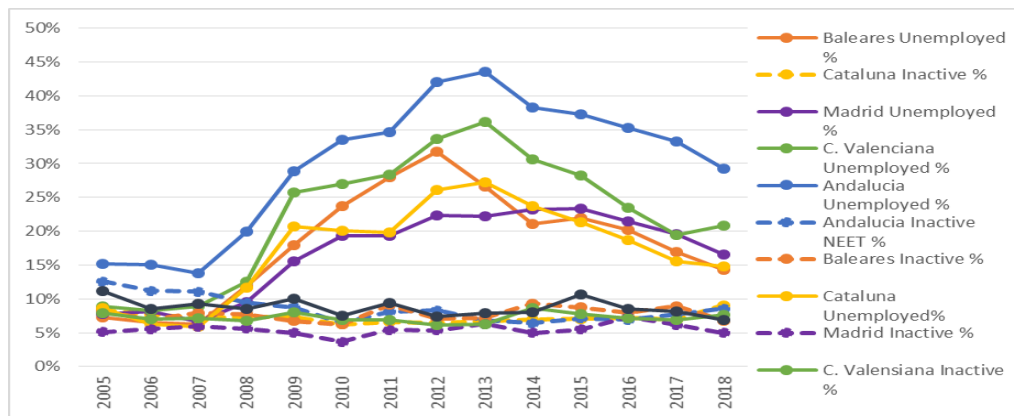
4.19 Ποσοστά NEET ανδρών – γυναικών, 25-29

4.20 Ποσοστά εκπαιδευόμενων ή καταρτιζόμενων οικονομικά ανενεργών

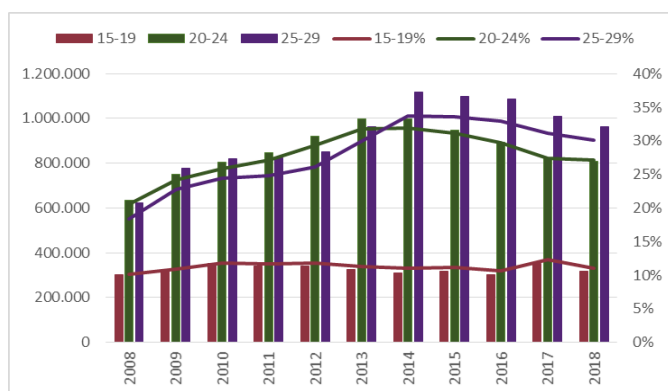
4.21 Διαίρεση των NEET σε ανέργους και μη ενεργούς

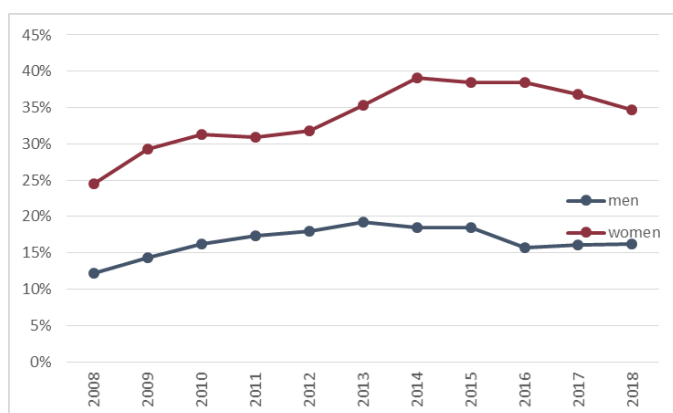
4.22 Ποσοστά ανέργων και μη οικονομικά ενεργών που δεν εκπαιδεύονται, για τις ισπανικές περιφέρειες μελέτης, 25-29

*ο παρονομαστής του λόγου για τον υπολογισμό της ανεργίας είναι το ργατικό δυναμικό, 'labor force', ενώ ο παρονομαστής του λόγου για τον υπολογισμό των οικονομικά ενεργών που δεν εκπαιδεύονται είναι το σύνολο του πληθυσμού της εξαταζόμενης ηλικιακής κατηγορίας που μελετάται.

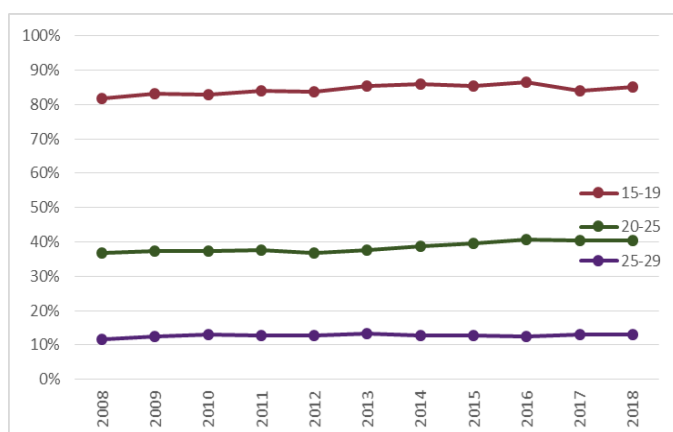
Ιταλία:

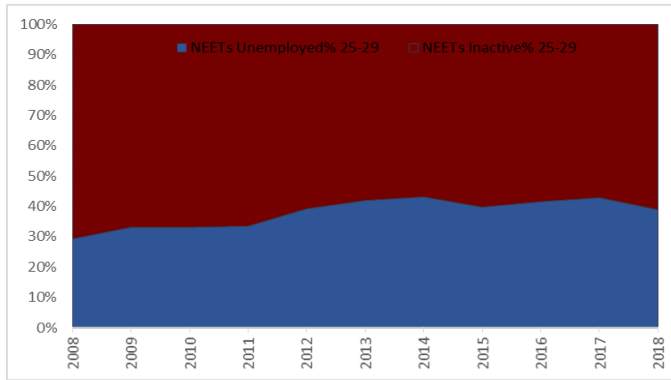
4.23 Αριθμοί και ποσοστά των NEET για κάθε ηλικιακή κατηγορία

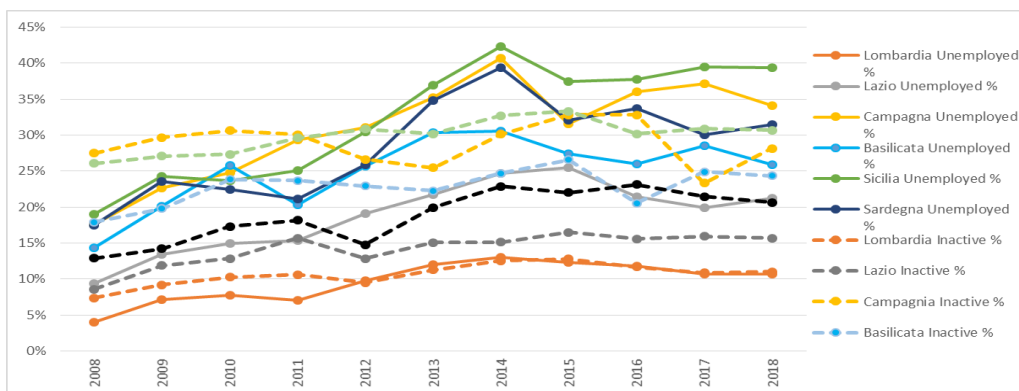
4.24 Ποσοστά NEET ανδρών – γυναικών, 25-29

4.25 Ποσοστά εκπαιδευμένων ή καταρτιζόμενων, οικονομικά ανενεργών

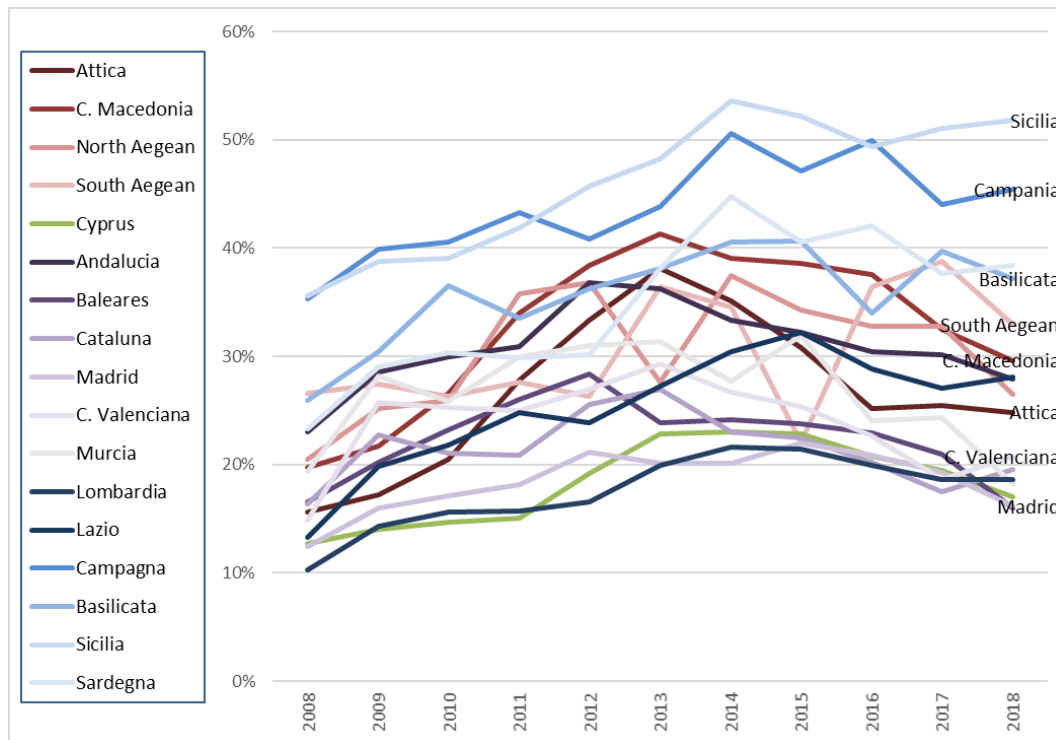
4.26 Διάρθρωση των NEET σε ανέργους και μη ενεργούς

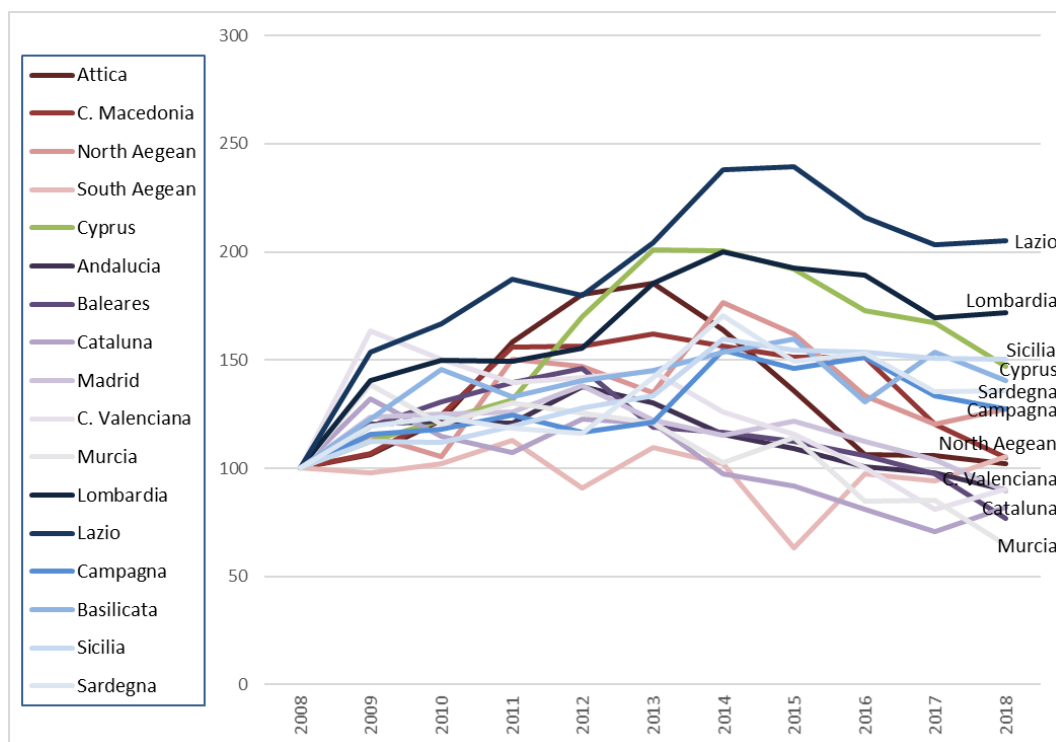
4.27 Ποσοστά ανέργων και μη οικονομικά ενεργών που δεν εκπαιδεύονται, για τις ιταλικές περιφέρειες μελέτης, 25-29

*ο παρονομαστής του λόγου για τον υπολογισμό της ανεργίας είναι το ρεαγτικό δυναμικό, 'labor force', ενώ ο παρονομαστής του λόγου για τον υπολογισμό των οικονομικά ενεργών που δεν εκπαιδεύονται είναι το σύνολο του πληθυσμού της εξαταζόμενης ηλικιακής κατηγορίας που μελετάται.

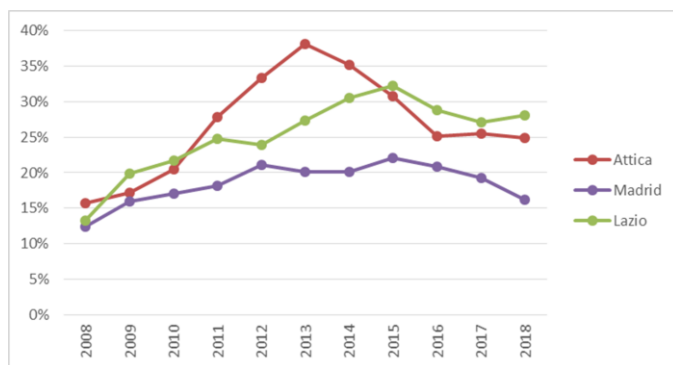
4.1.2 Ανάλυση του φαινομένου των NEET στις επιλεγμένες περιφέρειες:

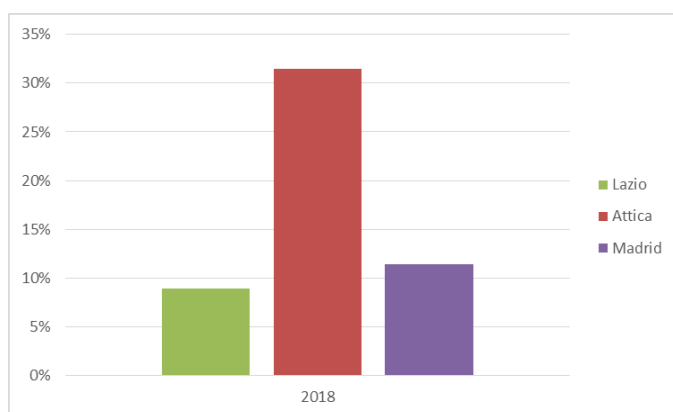
Διάγραμμα 4.28 Ποσοστά των NEET, 25-29

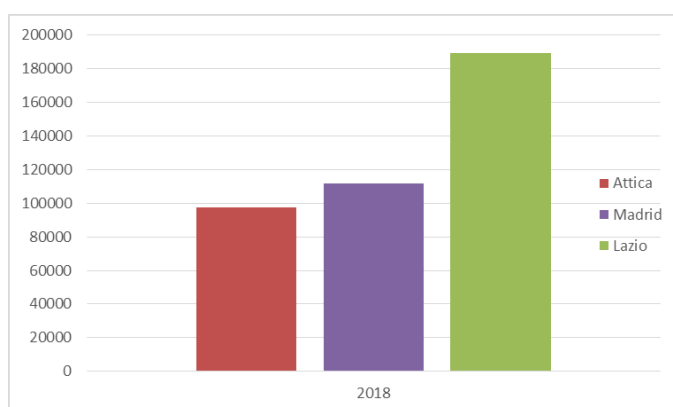
Διάγραμμα 4.29 Διαφορά των NEET, 2008=100, 25-29

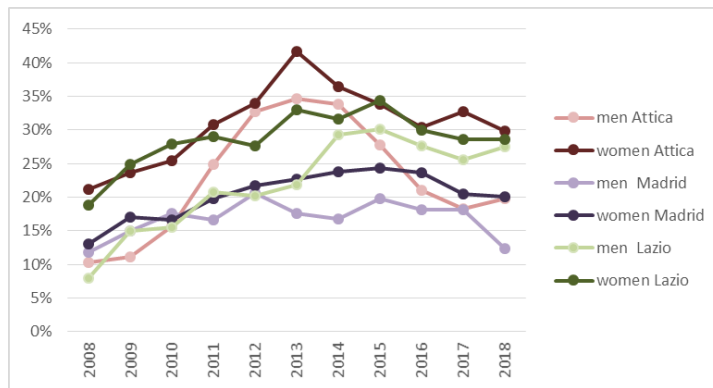
Διάγραμμα 4.30 Ποσοστά NEET στις μητροπολιτικές περιοχές μελέτης, 25-29

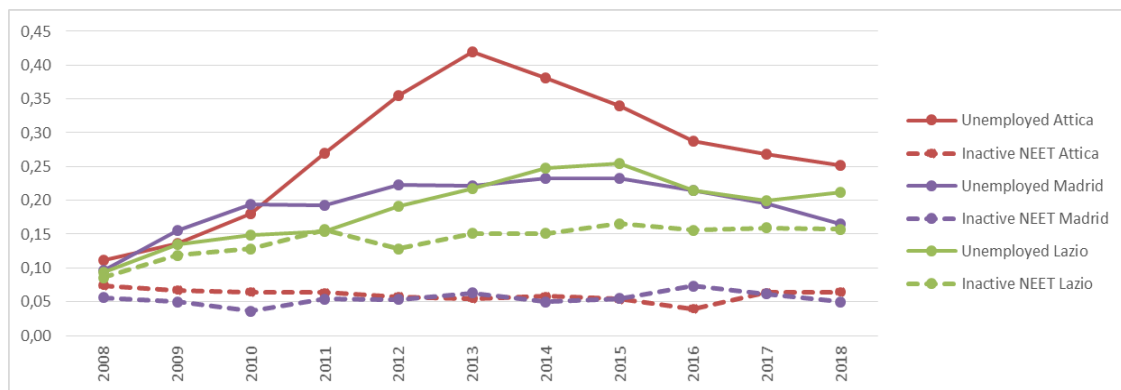
Διάγραμμα 4.31 Μερίδιο των NEET, στο συνολικό πληθυσμό NEET κάθε χώρας, στις μητροπολιτικές περιοχές μελέτης, 25-29

Διάγραμμα 4.32 Αριθμοί των NEET, στις μητροπολιτικές περιοχές μελέτης, 15-29

Διάγραμμα 4.33 Διάκριση των NEET σε άνδρες και γυναίκες στις μητροπολιτικές περιοχές, 25-29

Διάγραμμα 4.35 Ποσοστά ανέργων και μη οικονομικά ενεργών που δεν εκπαιδεύονται, για τις μητροπολιτικές περιφέρειες μελέτης, 25-29

*ο παρονομαστής του λόγου για τον υπολογισμό της ανεργίας είναι το ργατικό δυναμικό, 'labor force', ενώ ο παρονομαστής του λόγου για τον υπολογισμό των οικονομικά ενεργών που δεν εκπαιδεύονται είναι το σύνολο του πληθυσμού της εξαταζόμενης ηλικιακής κατηγορίας που μελετάται.

4.2 Αποτελέσματα – Ανάλυση διαγραμμάτων

Για τις χώρες μελέτης παρατηρείται ότι:

- Η χώρα με τα μεγαλύτερα ποσοστά NEET είναι η Ιταλία σε όλες τις ηλικιακές ομάδες. Στην ηλικιακή κατηγορία 25-29 και η Ελλάδα παρουσιάζει πολύ μεγάλα ποσοστά, ενώ η Κύπρος σε όλες τις ηλικιακές ομάδες έχει τα χαμηλότερα ποσοστά.
- Υπάρχει τάση μείωσης και επιστροφής των αριθμών των NEET, στα αρχικά επίπεδα, του 2008, αν και η Ιταλία και η Κύπρος βρίσκονται μακριά από το στόχο.

- Για όλες τις χώρες μελέτης ισχύει ότι οι γυναίκες είναι περισσότερο ευάλωτες από τους άνδρες.
- Για την Ελλάδα, Ιταλία και Ισπανία, η περισσότερο ευάλωτη ηλικιακή κατηγορία είναι ξεκάθαρα 25-29, για την Κύπρο πρόσφατα είναι 20-24.
- Στην Ελλάδα, την Κύπρο και την Ισπανία, οι NEETs αποτελούνται κυρίως από ανέργους, ενώ στην Ιταλία το μεγαλύτερο ποσοστό έχουν οι ανενεργοί.
- Σε ότι αφορά τους οικονομικά ανενεργούς που είναι στην εκπαίδευση, τα ποσοστά έχουν αυξηθεί στην ηλικιακή ομάδα 25-29, για όλες τις χώρες εκτός από την Ιταλία που είναι σταθερή, καθώς υπάρχει τάση παράτασης των σπουδών λόγω της δυσκολίας ένταξης στην αγορά εργασίας και της ανταγωνιστικότητας.
- Για όλες τις χώρες εκτός από την Ιταλία, η ανεργία ακολουθεί τον κύκλο της οικονομίας με μέγιστο σημείο τις χρονιές το έτος που σημειώθηκε η μεγάλη ύφεση, 2013, ενώ η ανενεργία δεν ακολουθεί το ίδιο μοτίβο, καθώς είναι σταθερή και δείχνει να μην επηρεάζεται από τις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές αλλαγές. Στην Ιταλία ωστόσο, δεν ισχύει το ίδιο, καθώς από το διάγραμμα φαίνεται ότι η ανενεργία είναι το σημαντικότερο πρόβλημα σε σχέση με την ανεργία και δεν ακολουθείται το ίδιο μοτίβο με τις άλλες χώρες.

Για τις περιφέρειες μελέτης παρατηρείται ότι:

- Τα υψηλότερα ποσοστά συναντώνται στη Σικελία, την περιφέρεια της Νάπολης, τη Μπασιλικάτα και την Κεντρική Μακεδονία, ενώ τα χαμηλότερα ποσοστά έχουν οι περιφέρειες της Μαδρίτης, της Βαρκελώνης, του Μιλανού και της Κύπρου.
- Η μεγαλύτερη αύξηση από το 2008, παρουσιάζεται στην περιφέρεια της Ρώμης, του Μιλάνου, και της Κύπρου, ενώ για όλες οι περιφέρειες της Ισπανίας, που μελετάμε, ο αριθμός των NEET είναι χαμηλότερος το 2018 από το 2008.

- Στις μητροπολιτικές περιοχές, τα ποσοστά είναι μικρότερα από την περιφερειακές, ωστόσο, οι αριθμοί είναι εξαιρετικά υψηλοί, καθώς εκεί συγκεντρώνεται μεγάλο μέρος του πληθυσμού.
- Στις μητροπολιτικές περιοχές, η Αττική είχε τα μεγαλύτερα ποσοστά έως το 2015, ενώ από τότε τα μεγαλύτερα ποσοστά έχει η περιφέρεια της Ρώμης.
- Στις μητροπολιτικές περιοχές, το μεγαλύτερο μερίδιο των NEET σε σχέση με τον πληθυσμό των NEET κάθε χώρας βρίσκεται στην Αττική, και μετά στη Μαδρίτη, ενώ σε απόλυτα νούμερα η Ρώμη έχει τους περισσότερους NEETs. Έτσι καταδικνυεται το γεγονός ότι στην Ιταλία το πρόβλημα είναι οξύ και διαχέεται σε όλη τη χώρα, κυρίως στο νότο και τα νησιά.

4.3 Δείκτης LQ ανά περιφέρεια

Ο υπολογισμός της συγκέντρωσης των NEETs στις περιφέρειες του Ευρωπαϊκού Μεσογειακού Νότου, έγινε με τη βοήθεια του δείκτη LQ. Σύμφωνα με τη θεωρία, ο LQ είναι ο δείκτης που αναδεικνύει πόσο συγκεντρωμένος είναι ένας κλάδος, μια επαγγελματική ομάδα, μια πληθυσμιακή ομάδα κλπ στο πλαίσιο μιας περιφέρειας και ως προς το σύνολο της χώρας στην οποία ανήκει.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση ο υπολογισμός του LQ δείχνει πόσο συγκεντρωμένοι είναι οι NEETs ανά περιφέρεια, ως προς το σύνολο της Ευρωπαϊκής ένωσης και στη συνέχεια θα υπολογιστεί ένας δεύτερος LQ ο οποίος δείχνει πόσο συγκεντρωμένοι είναι οι NEETs ανά περιφέρεια ως προς το σύνολο της περιοχής του Ευρωπαϊκού Μεσογειακού Νότου, προϋποθέτοντας ότι όλες οι χώρες ανήκουν σε μία ομάδα.

Η προϋπόθεση ότι οι 4 αυτές χώρες ομαδοποιούνται σε μία, γίνεται για λόγους καλύτερης σύγκρισης των αποτελεσμάτων των περιφερειών.

Ο LQ υπολογίζεται ως εξής:

$$LQ = \frac{\%NEET \text{ για καθε περιφερεια}}{\%NEET \text{ EU28}} \quad \text{για την πρώτη περίπτωση}$$

$$LQ = \frac{\%NEET \text{ για καθε περιφερεια}}{\%NEET \text{ EUSouth}} \quad \text{για τη δεύτερη περίπτωση}$$

Διαβαθμίσεις δείκτη LQ:

$LQ = 0,85 - 1,25$ το ποσοστό των NEETs σε κάποια περιφέρεια είναι σχεδόν όσοι και εθνικά, οπότε για τις εξεταζόμενες περιπτώσεις, είναι σχεδόν όσοι και της EU28 και EU South

$LQ > 1,25$ το ποσοστό των NEETs έχουν υπερβεί τα εθνικά ποσοστά, οπότε για τις εξεταζόμενες περιπτώσεις, έχουν υπερβεί την EU28 και EU South

$LQ < 0,85$ το ποσοστό των NEETs είναι χαμηλό σε σχέση με τα εθνικά ποσοστά, οπότε για τις εξεταζόμενες περιπτώσεις, είναι χαμηλό σε σχέση με την EU28 και EU South

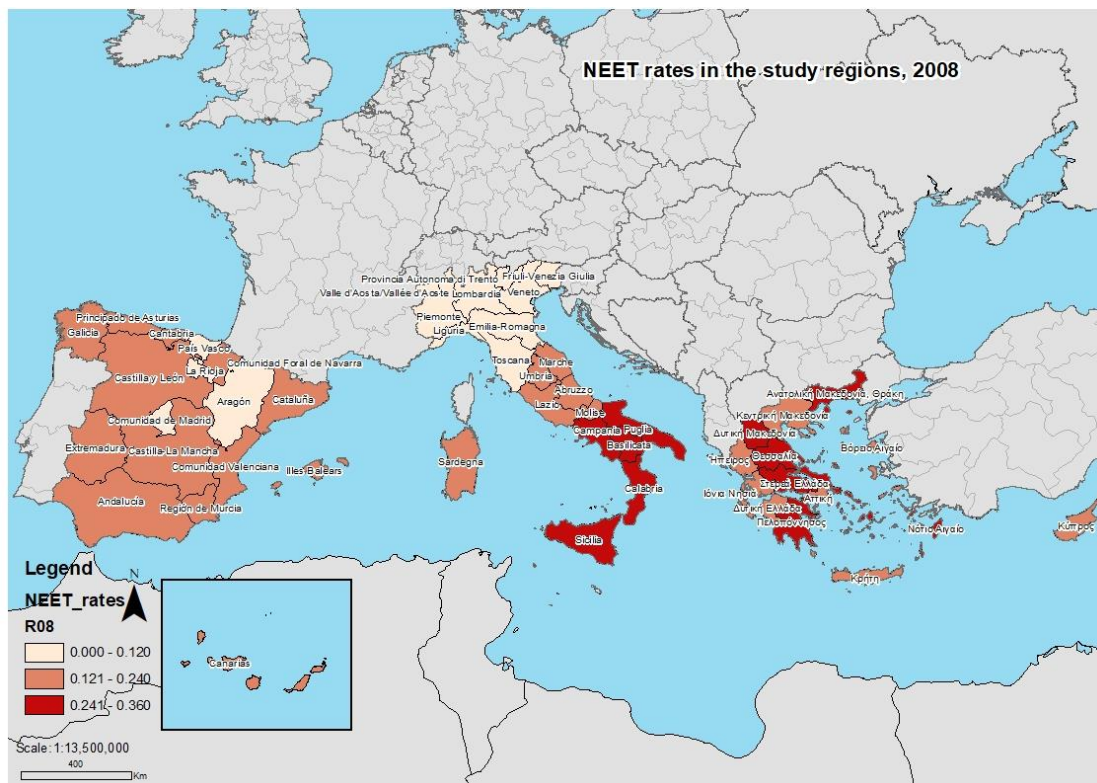
Η μελέτη επικεντρώνεται στα έτη 2008 (αρχή της κρίσης) 2013 (ανώτατα επίπεδα της ύφεσης) και 2018 (εως σήμερα). Τα αρχεία που χρησιμοποιήθηκαν είναι το ποσοστό των NEET ανά περιφέρεια, 25-29, ο πληθυσμός των νέων ηλικίας 25-29 ανά περιφέρεια.

Οι πίνακες καθώς και οι εικόνες με τους χάρτες βρίσκονται στο *Παράρτημα*.

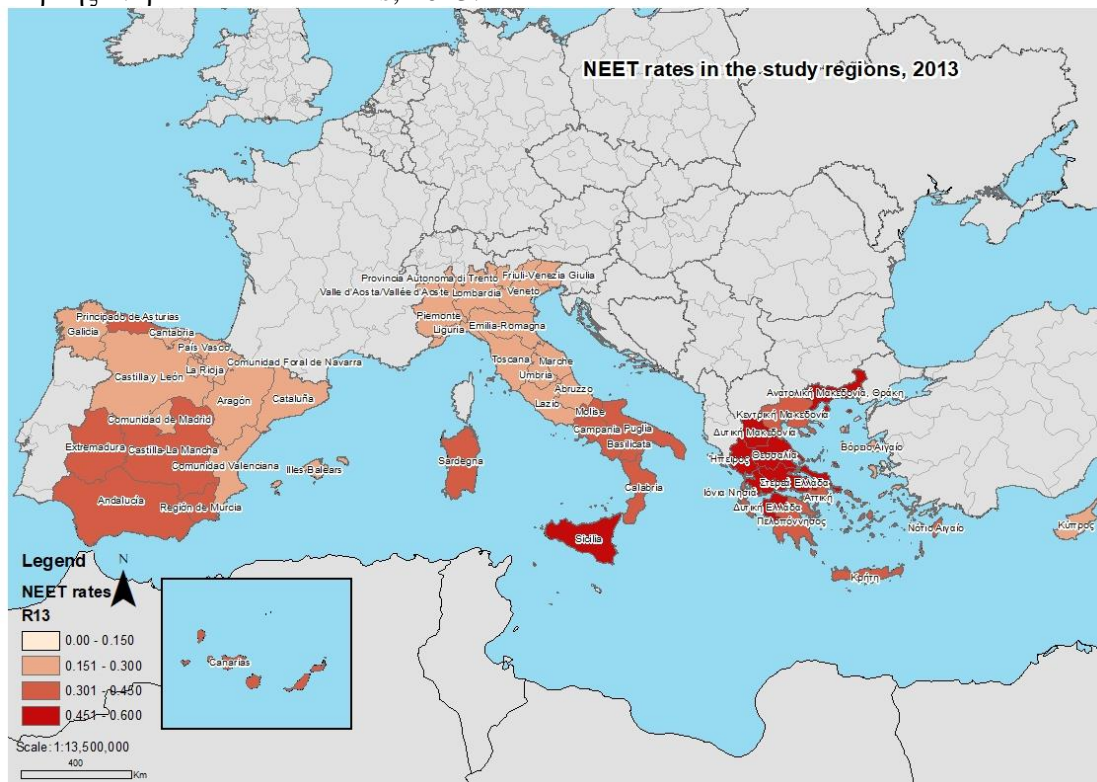
Υπολογισμοί LQ

Για όλες τις περιφέρειες μελέτης, υπολογίστηκε ο LQ για τα έτη 2008, 2013 και 2018, για όλες τις περιφέρειες των χωρών μελέτης σε σχέση με την Ευρωπαϊκή Ένωση και σε σχέση με τον Ευρωπαϊκό Μεσογειακό Νότο. Οι χάρτες που ακολουθούν, οπτικοποιούν την ανάλυση των δευτερογενών δεδομένων, ήτοι οι χάρτες για τα έτη 2008, 2013 και 2018 απεικονίζουν ποσοστά των NEET, τους δείκτες LQ για τις δύο περιπτώσεις που περιγράφηκαν παραπάνω και για τις χρονικές διαφορές 2013 – 2008 και 2018 - 2013, απεικονίζεται το ποσοστό μεταβολής των αριθμών των NEET κάθε περιφέρειας :

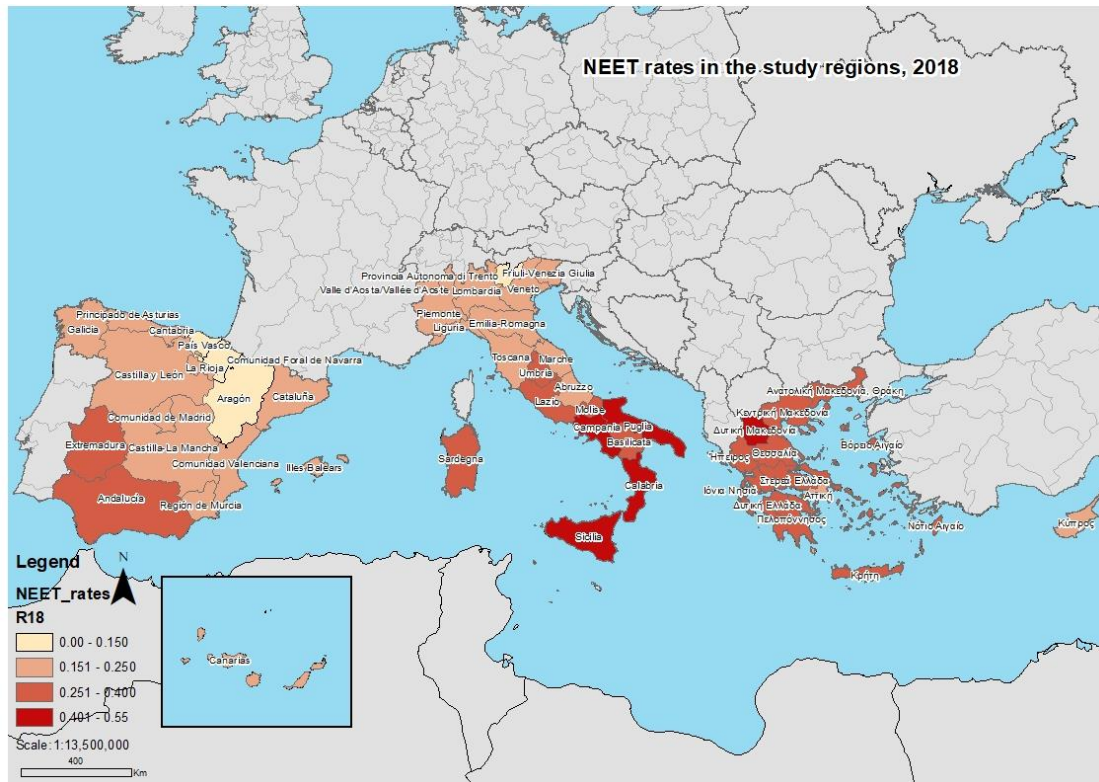
Χάρτης 4.1α Ποσοστά NEETs, 2008:

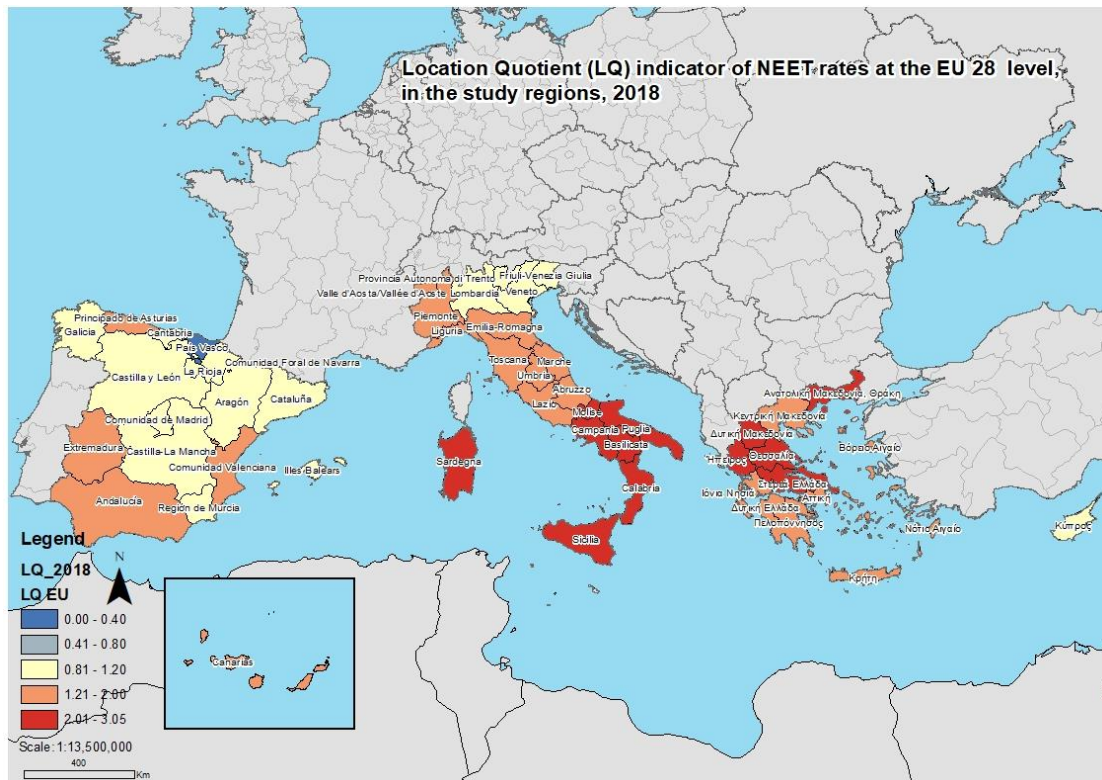
Χάρτης 4.1β Ποσοστά NEETs, 2013:

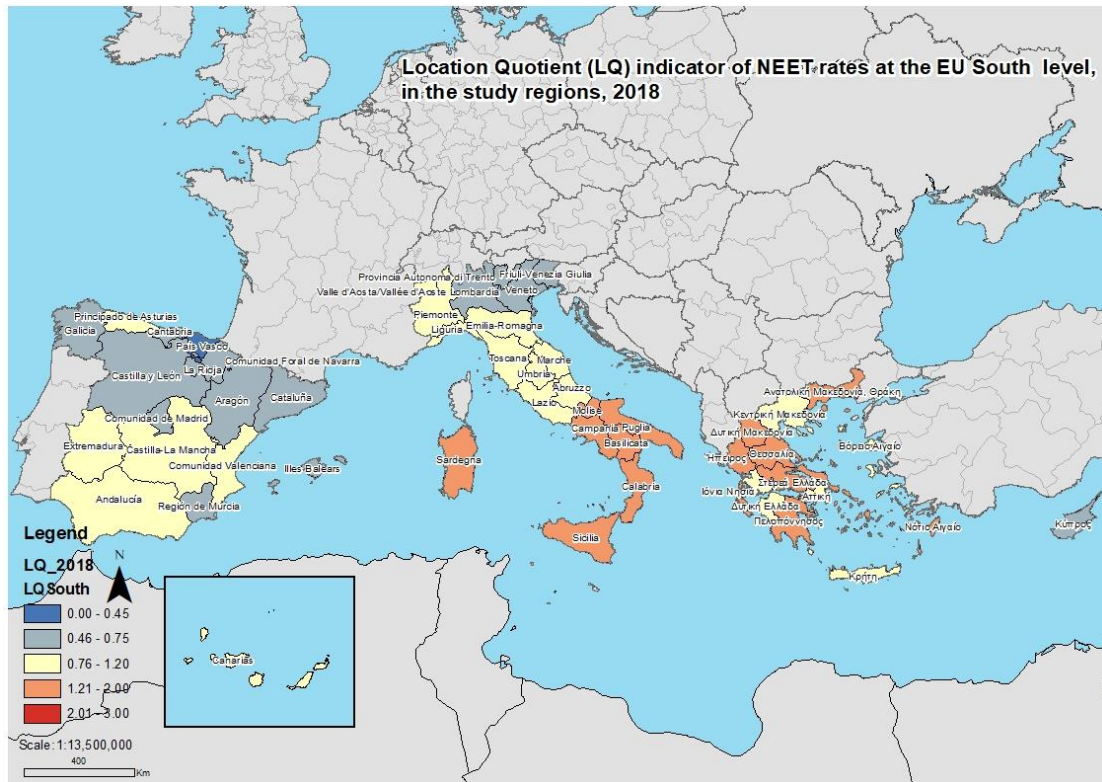
Χάρτης 4.1γ Ποσοστά NEETs, 2018:

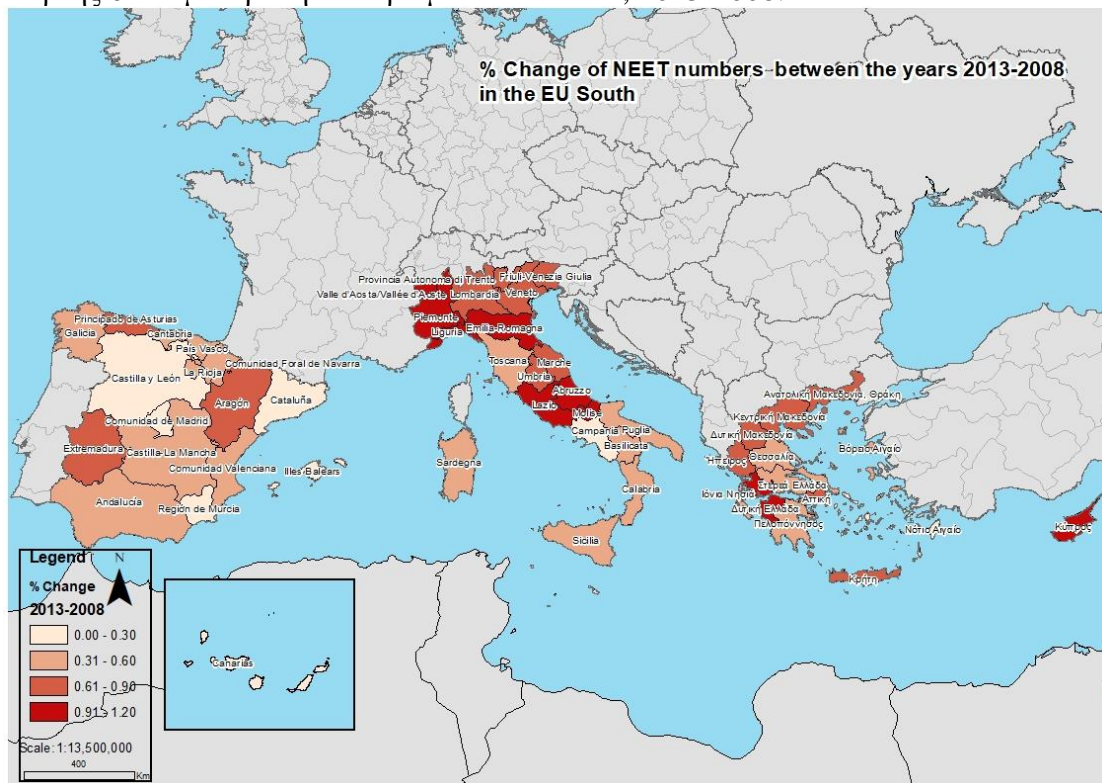
Χάρτης 4. LQ σε σχέση με την Ευρωπαϊκή Ένωση (LQ EU28), 2018:

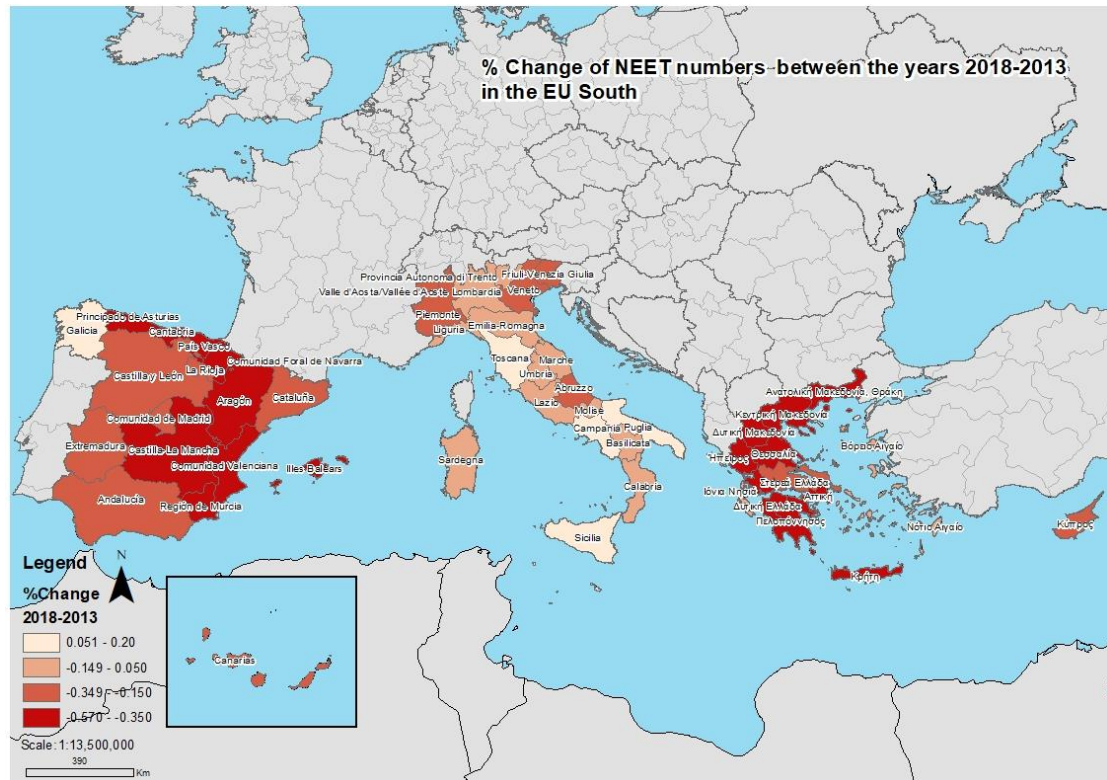
Χάρτης 5 LQ σε σχέση με τον Ευρωπαϊκό Μεσογειακό Νότο (LQ EU South), 2018:

Χάρτης δα % μεταβολή του αριθμού των NEET, 2013-2008:

Χάρτης δα % μεταβολή του αριθμού των NEET, 2018-2013:

Παρατηρείται ότι υπήρξε μια θεαματική αύξηση των ποσοτών το 2013, ενώ σε αρκετές περιφέρειες τα ποσοστά ήταν υψηλά και το 2008. Το 2018, παρατηρείται πτώση των ποσοτών λόγω της μικρής οικονομικής ανάκαμψης. Επιπλέον, σύμφωνα με τον LQ EU28, οι περιφέρειες της Στερεάς Ελλάδας, Ηπείρου, Θεσσαλίας, Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, ο Ιταλικός Νότος παρουσιάζουν υπερσυγκέντρωση του φαινομένου, ενώ με βάση τον LQ EU South οι περιφέρειες της Ηπειρωτικής Ελλάδας, εκτός της Αττικής και της Κεντρικής Μακεδονίας και ο Ιταλικός Νότος παρουσιάζουν υπερσυγκέντρωση του φαινομένου. Οι Ισπανικές περιφέρειες και η Κύπρος παρουσιάζουν μικρότερη συγκέντρωση.

Κεφάλαιο 4. Συμπεράσματα

Αναλύοντας τα δευτερεύοντα δεδομένα σε συνδυασμό με την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας προκύπτουν οριστικές παρατηρήσεις σχετικά με τη δομή του φαινομένου NEET, τη γεωγραφία και την ανάπτυξη των περιοχών, το φύλο και την ηλικία.

Κυκλικό ή δομικό φαινόμενο - Τόπος των αγορών εργασίας.

Σύμφωνα με την ανάλυση της ανασκόπησης της βιβλιογραφίας και των δευτερογενών δεδομένων, οι χώρες μελέτης έχουν πολλές ομοιότητες και πολλές διαφορές όσον αφορά το κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο και το μέλλον τους. Η Ελλάδα, η Ισπανία, η Κύπρος και η Ιταλία επηρεάστηκαν σοβαρά από την πρόσφατη οικονομική ύφεση, ωστόσο, με την διερεύνηση του φαινομένου NEET αποκαλύπτεται ότι ορισμένες περιφέρειες επηρεάστηκαν περισσότερο από άλλες. Αναλύοντας τα δευτερεύοντα δεδομένα, γίνεται φανερό ότι περιοχές που επηρεάστηκαν περισσότερο από το φαινόμενο NEET είναι εκείνες που θεωρούνται λιγότερο ανεπτυγμένες, καθώς δεν είχαν την υποδομή για την αποφυγή των δυσμενών συνθηκών που προέκυψαν. Έτσι, η σχέση μεταξύ του φαινομένου NEET και του δομικού φαινομένου δεν μπορεί να καθοριστεί μονομερώς. Το φαινόμενο NEET αυξήθηκε σημαντικά κατά τη διάρκεια της κρίσης και έφτασε στο ανώτατο επίπεδό του το 2013, το ζενίθ της ύφεσης. Εντούτοις, θεωρείται ότι για τις περιφέρειες που είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένες ως περιοχές της ιταλικής Βόρειας και της ισπανικής βορειοδυτικής περιφέρειας, είναι ένα κυκλικό φαινόμενο, ξεκινώντας από χαμηλά ποσοστά και μειούμενο σημαντικά μετά την ύφεση, αλλά το επίπεδο των επιτοκίων μπορεί να βελτιωθεί, ακολουθώντας ένα κυκλικό πρότυπο. Ωστόσο, σε ευάλωτες περιοχές όπως το ιταλικό Mezzogiorno, την Ανδαλουσία, την Εξτρεμαδούρα (περιοχές όπου αναπτύσσεται διεξοδικά ο πρώτος οικονομικός τομέας), περιοχές της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, της Ηπείρου, των ελληνικών νησιών (όπου η εποχιακή εργασία υπερεκπροσωπείται λόγω του τουρισμού), το φαινόμενο θεωρείται δομικό. Τα ποσοστά σε αυτά τα μέρη ήταν υψηλά ακόμη και πριν από την ύφεση. Σημαντικά υψηλά ποσοστά επιτεύχθηκαν κατά τη διάρκεια της ύφεσης και παραμένουν σε υψηλά επίπεδα. Έτσι, για αυτές τις περιοχές το φαινόμενο NEET δεν είναι καινούργιο. Αν και αυξήθηκε λόγω της

ύφεσης, το φαινόμενο NEET δεν δημιουργήθηκε από αυτό, όπως ήδη υπήρχε πριν από την κρίση. Ένα παράδειγμα σχετικό με το φαινόμενο των NEETs και τον τρόπο με τον οποίο απαντήθηκαν οι τοπικές αγορές εργασίας είναι το παρακάτω: Υποθέτοντας ότι υπάρχουν δύο γειτονικές πολυκατοικίες που βασίζονται στον ίδιο γεωλογικό σχηματισμό, κατασκευάστηκε ένα μπλοκ πριν από 50 χρόνια χωρίς να χρησιμοποιηθεί κανένας σεισμικός οικοδομικός κανονισμός και το άλλο μπλοκ είναι ολοκαίνουργιο και σύμφωνα με τους σεισμικούς κανονισμούς κτιρίων. Ο σεισμός που θα χτυπήσει την περιοχή θα προκαλέσει διαφορετικές ζημιές στα μπλοκ. Το μπλοκ που δεν ήταν καλά προετοιμασμένο και ευάλωτο στους σεισμούς μπορεί να καταρρεύσει σε αντίθεση με το νέο που μπορεί να προκληθεί μικρή ζημιά. Συμπερασματικά, η δομική προσέγγιση του φαινομένου NEET σε σχέση με τις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές και η κυκλική προσέγγιση σε σχέση με τις ιδιαίτερα ανεπτυγμένες περιοχές ανταποκρίνεται στη θεωρία της συσσωρευτικής αιτιότητας Myrdal (Polyzos 2011, Κουρλιούρος 2011) η κατάσταση της ανισότητας οδηγεί σωρευτικά σε ολοένα και διευρυνόμενους κύκλους ανισότητας. Έτσι, οι ευάλωτες περιοχές βυθίζονται στη φτώχεια, ενώ οι πλούσιες περιοχές αναπτύσσονται συνεχώς.

Βαθμός αστικοποίησης - Παράκτιες και νησιωτικές περιοχές.

Σε γενικές γραμμές, ευπαθείς περιοχές είναι οι περιοχές που ανέπτυξαν τον γεωργικό τομέα (ιταλικές νότιες, νότιες και δυτικές περιφέρειες της Ισπανίας), περιοχές με χαμηλή βιομηχανική παραγωγή ή με ανεπτυγμένο δευτερογενή τομέα, αλλά παραγωγικές μονάδες έντασης εργασίας (Κεντρική Μακεδονία Ήπειρος Ιταλός Νότος) από τα κέντρα. Η Κύπρος μπορεί να αποτελεί εξαίρεση, αφού η γεωγραφική της θέση δεν έχει αποδειχθεί εμπόδιο στην ανάπτυξή της από το 1974. Η διαφοροποίηση των περιφερειών από πόρους όπως το φυσικό περιβάλλον της Κύπρου ή των Βαλεαρίδων Νήσων, ο δυϊσμός στα επίπεδα οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης, όπως και στον ιταλικό νότο, και τα φαινόμενα σωρευτικής αιτιότητας που εξηγούν το λόγο για την περαιτέρω υπανάπτυξη των ήδη ευάλωτων οι περιφέρειες και οι θεωρίες των πόλων ανάπτυξης, όπως η ανάπτυξη της Αθήνας σε σύγκριση με την υπόλοιπη χώρα, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι οι θεωρίες της άνισης χωρικής ανάπτυξης μπορούν να εξηγήσουν την εξάπλωση και συγκέντρωση του φαινομένου NEET. Παρόλο που απαιτείται περαιτέρω ανάλυση, καθώς δεν υπάρχει οριστικό συμπέρασμα σχετικά με το βαθμό αστικοποίησης και των NEET, οι νέοι

που διαμένουν σε αστικές περιοχές αντιμετωπίζουν μεγαλύτερες δυνατότητες απασχόλησης ή εκπαίδευσης από ό, τι οι κάτοικοι αγροτικών περιοχών (Eurostat 2019). Όσον αφορά την ΕΕ των 28, τα ποσοστά των NEET ήταν υψηλότερα στις αγροτικές περιοχές το 2016 σε σύγκριση με τα προαστιακά και αστικά κέντρα, σε 17 από τα 28 κράτη μέλη, με έμφαση στις χώρες του Νότου (π.χ. Ελλάδα) και στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης (Simões, 2018; EUROSTAT, 2017). Σύμφωνα με την ανάλυση των δευτερογενών δεδομένων, οι μητροπολιτικές περιοχές έχουν χαμηλότερα ποσοστά NEET σε σχέση με τις αγροτικές περιοχές, αν και έχουν υψηλούς αριθμούς NEET, καθώς οι τόποι αυτοί συγκεντρώνουν μεγάλο μέρος του πληθυσμού.

Επίσης, το φαινόμενο NEET φαίνεται να σχετίζεται με απομακρυσμένους τόπους - τα νησιά, καθώς θεωρούνται πιο ευάλωτα από τις κεντρικές περιοχές (Simões & Drumonde, 2016). Ομοίως, η γεωγραφική θέση των ιδιαίτερα ανεπτυγμένων περιφερειών (δηλαδή της ιταλικής Βόρειας, Βορειοδυτικής Ισπανίας) δεν είναι τυχαία, καθώς βρίσκεται κοντά στην Κεντρική Ευρώπη, η οποία αποτελεί το κέντρο της ανάπτυξης. Οι παράκτιες και νησιωτικές περιοχές όπως οι περιοχές του Αιγαίου, του ιταλικού νότου και των νησιών, η Κύπρος και τα ισπανικά νησιά, καθώς και οι ισπανικές παράκτιες περιοχές έχουν ένα εντελώς διαφορετικό κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο, καθιστώντας δύσκολη την επίτευξη οριστικού συμπεράσματος. Για παράδειγμα, το Νότιο Αιγαίο έχει αναπτύξει σημαντικά τον τουριστικό τομέα, αλλά εξακολουθεί να έχει υψηλά ποσοστά NEET, ενώ τα Κανάρια / Κανάριοι Νήσοι και η Κύπρος είναι επίσης πολύ τουριστικά μέρη αλλά δεν έχουν μεγάλα ποσοστά NEET.

Διακρίσεις λόγω φύλου και ευάλωτη ηλικιακή ομάδα

Η ευαισθησία των γυναικών στο φαινόμενο NEET διακρίνεται σχεδόν σε κάθε περιοχή της ευρωπαϊκής Μεσογείου Νότου, με την πάροδο του χρόνου, εκτός από μερικές προσωρινές εξαιρέσεις, σύμφωνα με την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας (Eurostat 2019). Στην Ιταλία και στην Ελλάδα οι γυναίκες είναι πιο ευάλωτες από τους άνδρες, ενώ στην Κύπρο και την Ισπανία οι τιμές των γυναικών είναι επίσης υψηλότερες, αλλά η διαφορά μεταξύ των φύλων είναι μικρότερη από την Ιταλία και την Ελλάδα. Ωστόσο, η διαφορά μεταξύ των φύλων δεν μπορεί να σχετίζεται σαφώς με την περιφερειακή υψηλή ευπάθεια, καθώς τα ποσοστά των γυναικών είναι σημαντικά υψηλότερα από τα ποσοστά ανδρών σε σχεδόν κάθε περιοχή για την

ηλικιακή ομάδα 25-29 ετών. Η Ιταλία και η Ελλάδα, που παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά NEET, έχουν επίσης υψηλά ποσοστά γυναικών NEET, συνεπώς η σύνδεση υψηλής γυναικείας ευπάθειας και υψηλών επιπέδων NEET απαιτεί περαιτέρω διερεύνηση. Όπως αποκαλύπτεται από τη δευτερογενή ανάλυση δεδομένων για τις τέσσερις χώρες της έρευνάς μας καθώς και σύμφωνα με το Eurofound 2016, η πλέον ευάλωτη ηλικιακή ομάδα νέων είναι η ηλικία 25-29 ετών. Παρόλο που η ηλικιακή ομάδα 25-29 έχει τα υψηλότερα ποσοστά σε σύγκριση με τα υπόλοιπα κατά τη διάρκεια των ετών, είναι λιγότερο αναλυθεί από άλλες μελέτες που επικεντρώνονται σε χαμηλότερες ηλικίες. Αυτή η ηλικιακή ομάδα συνδέεται στενότερα με την αγορά εργασίας σε σχέση με τις άλλες ομάδες και λιγότερο με την εκπαίδευση, χωρίς να την αποκλείει. Όπως αναφέρθηκε στην ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, η ηλικιακή ομάδα 25-29 ετών, επηρεάστηκε εξαιρετικά από την οικονομική κρίση (Salva-Mut et al., 2018).

Ανεργία - Αδράνεια – Εκπαίδευση

Κατά την περίοδο ύφεσης, το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε μεταξύ των NEET σε σύγκριση με την αδράνεια σε όλες τις χώρες μελέτης, ακόμη και στην Ιταλία, καθώς οι νέοι προσπαθούν να επιβιώσουν αναζητώντας εργασία, σε αντίθεση με πιο σταθερές κοινωνικοοικονομικές περιόδους, όταν οι νέοι NEET τάση προς την αδράνεια.

Επιπλέον, το φαινόμενο NEET στην Ελλάδα, την Ισπανία και την Κύπρο είναι ζήτημα ανεργίας, ενώ η Ιταλία δεν ακολουθεί το ίδιο πρότυπο, καθώς η αδράνεια φαίνεται να είναι το κύριο πρόβλημα στο εργασιακό καθεστώς της νεολαίας, συμφωνώντας στα αποτελέσματα του Eurofound 2016. Παρατηρήθηκε επίσης ότι η ανεργία ακολουθεί τον επιχειρηματικό κύκλο, φτάνοντας στο ανώτατο σημείο της χρονιάς της μεγάλης ύφεσης, ενώ η αδράνεια παρέμεινε σταθερή τα τελευταία χρόνια, όπως αποκάλυψε και το Eurofound 2016 για την Ελλάδα, την Ισπανία και την Κύπρο. Ωστόσο, η Ιταλία δεν παρουσιάζει σαφή πρότυπο ανεργίας και αδράνειας. Σύμφωνα με την Eurostat 2019, σε περιόδους κρίσης ορισμένοι αποχωρούν από την εκπαίδευση προκειμένου να αναζητήσουν εργασία, ενώ άλλοι τείνουν να εισέρχονται ή να παραμένουν σε εκπαιδευτικές δομές προκειμένου να επεκτείνουν τις σπουδές τους, καθώς δεν μπορούν εύκολα να εισέλθουν στην αγορά εργασίας. Προσπαθούν να αποκτήσουν δεξιότητες για την ενίσχυση της απασχολησιμότητάς τους και της

ανταγωνιστικότητάς τους. Αυτή η επέκταση των μελετών έγινε εμφανής κατά τη διάρκεια της δευτερογενούς ανάλυσης δεδομένων, ιδίως στην Ισπανία. Στις άλλες χώρες, η αύξηση της συμμετοχής στις εκπαιδευτικές δομές είναι μικρή για την Ελλάδα, ενώ στην Ιταλία και την Κύπρο είναι σταθερή για την ηλικιακή ομάδα 25-29 ετών.

Οι πολιτικές απόκρισης πρέπει να βασίζονται σε πολιτικές προσαρμοσμένες στις ανάγκες, καθώς η σύνθεση των NEET σε κάθε χώρα / περιοχή είναι διαφορετική με βάση την κοινωνικοοικονομική τους κατάσταση. Συνεπώς, οι παρεμβάσεις στο πλαίσιο της εφαρμογής της στρατηγικής της ΕΕ για τη νεολαία εξαρτώνται από την προσέγγιση κάθε χώρας (Bell and Thurlby-Campbell, 2017). Συνεπώς, είναι σημαντικό να ληφθούν υπόψη θέματα σχετικά με τη γεωγραφία και τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες των περιφερειών προκειμένου να εφαρμοστούν αποτελεσματικές πολιτικές, καθώς υπάρχουν πολλές διαφορές μεταξύ των περιφερειών, ακόμη και των ίδιων χωρών, που υποστηρίζουν τη σημασία της τοπικής εργασίας αγορές.

Αναφορές

Leontidou L. 1990. *The Mediterranean City in Transition*, Cambridge U.P.

Liagouras g., Protopogerou a., Caloghirou Y. (2003) Exploring Mismatches Between Higher Education and the Labour Market in Greece. *European Journal of Education*, Vol. 38, No. 4, 2003

Matthijs M. 2014. *Mediterranean Blues: The Crisis in Southern Europe* Journal of Democracy, Volume 25, Number 1, Johns Hopkins University Press

Caraveli H, Tsionas E. 2012 *Economic Restructuring, Crises and the Regions: The Political Economy of Regional Inequalities in Greece* GreeSE Paper No.61 Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe

Ioannides Y, Petrakos G 2000 *Regional Disparities in Greece and the Performance of Crete, Peloponnese and Thessaly*. Conference on REGIONAL DEVELOPMENT POLICY AND CONVERGENCE IN THE EU The European Investment Bank

Αντιγόνη Λυμπεράκη, (2010) *The Record of Gender Policies in Greece 1980-2010: legal form and economic substance* Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο, Ελληνικό Παρατηρητήριο

The world Fat Book. 2018. Central Intelligence Agency USA
(Historical Dictionary of Cyprus. Mirbagheri Farid. 2010. The scarecrow Press)

Christoforides L., Pashardes P. 2000. A gender wage gap: A study of paid work in Cyprus. *Labour* 14(2) 311-330

LİSANİLER F., BHATTI F. (2005)
Determinants of Female Labour Force Participation: A Study of North Cyprus. *Review of Social, Economic & Business Studies*, Vol.5/6, 209 – 226

House, W. J. (1984). Labour market segmentation: Evidence from Cyprus. *World Development*, 12(4), 403-418.

Richard Sharpley (2003) *Tourism, Modernisation and Development on the Island of Cyprus: Challenges and Policy Responses*. *Journal of Sustainable Tourism* 11:2-3, 246-265

Hadjimanolis A, Dickson K. 2000 *Development of national innovation policy in small developing countries: the case of Cyprus* *Research Policy* 30 (2001) 805–817 elsevier

GEORGIADIS S. 2015. *Unemployment in Greek Cypriot Families: Psychosocial Impact, Coping Strategies, and Grassroots-level Solutions*. THE CYPRUS REVIEW (VOL. 27:2 FALL 2015) Summer Research Fellowship Grant University of North Carolina at Pembroke, USA

Cyprus Daily 2018 <http://english.cyprustimes.com/2018/06/06/unemployed-in-cyprus-falls-23-7-in-may-2018>

Valentina Romei. 2016. The trials and tribulations of Italy's labour market in 8 charts Financial Times/
<https://www.ft.com>

Davies S., Hallet M 2001. Policy responses to regional unemployment:
Lessons from Germany, Spain and Italy Number 161 EUROPEAN COMMISSION
DIRECTORATE-GENERAL FOR ECONOMIC AND FINANCIAL AFFAIRS
http://europa.eu.int/comm/economy_finance

Schindler M. (2009) The Italian Labor Market: Recent Trends, Institutions and Reform Options,
Working Paper - European Department

Giuffrida A., Lang T. 2008. Women participation in the labour market:
current situation and related policy Ministry of Labour, Health and Social Policies
Researcher, ISFOL Peer Review Return of women to the labour market, Germany

Malanima P., Zamagni V. 2010. 150 years of the Italian economy, 1861–2010. *Journal of Modern Italian Studies* 15:1, 1-20
<https://doi.org/10.1080/13545710903465507>

Conde-Ruiz I. 2016. Gender Gaps in the Spanish Labor Market. FEDEA and Universidad Complutense Madrid

Prados L. 2006 *ASSESSING ECONOMIC PROGRESS IN SPAIN, 1850-20001*
“Convergence and Non-convergence since the Second World War”,
International Economic History Association Congress, Helsinki August 20-26, 2006

Tirado D., Díez-Minguela A., Martínez-Galarraga J., 2015 A closer look at the long-term patterns of regional income inequality in Spain: the poor stay poor (and stay together) *EHES WORKING PAPERS IN ECONOMIC HISTORY NO.87*

Bacaria J., Coll J., Sánchez-Montijano E. 2015 The Labour Market in Spain: Problems, Challenges and Future Trends *SIM (social inclusion monitor) Europe POLICY BRIEF #2015/01*

Karantinos D. 2013 The Social and Employment Situation in Greece. Directorate general for internal policies policy department A: economic and scientific policy. European Parliament

Karafolas S., Alexandrakis A. 2014. Unemployment Effects of the Geek Crisis: a Regional Examination. *The economies of Balkan and Europe Countries in the Changed world 2014 Nis Serbia.* Science Direct

Βαίου Ν. Χατζημιχάλης Κ. 1997. Με τη ραπτομηχανή στην κουζίνα και τους Πολωνούς στους αγρούς, Πόλεις περιφέρειες και άτυπη εργασία, Εκδόσεις ΕΞΑΝΤΑΣ

Βαίου Χ. Χατζημιχάλης Κ., Βαίου Ν. 1990. Flexible labour markets and regional development in northern Greece, *International Journal of Urban and regional research*

Λεοντίδου Λ. 1989. Πόλεις της Σιωπής Εργατικός επιοικισμός της Αθήνας και του Πειραιά. Εκδόσεις Πολιτιστικό και τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ

Κουρλιούρος Η., 2011. Διαδρομές στις θεωρίες του χώρου, Οικονομική γεωγραφία της παραγωγικής αναδιάρθρωσης και της άνισης ανάπτυξης, Εκδόσεις Προπομπός

Πολύζος Σ., 2011. Περιφερειακή Ανάπτυξη. Εκδόσεις Κριτική

Σημειώσεις Μαθήματος «Εφαρμογές Γεωπληροφορικής σε θέματα περιφερειακής ανάπτυξης

. Alfieri, S., Rosina, A., Sironi, E., Marta, E., & Manzana, D. (2015). Who are Italian "Neets"? Trust in institutions, political engagement, willingness to be activated and attitudes toward the future in a group at risk for social exclusion. *Rivista Internazionale di Scienze Sociali*, 285-306.

. Archer, M. (1998a) Introduction. Realism in the social sciences, in *Critical Realism, Essential Readings*, edited by M. Archer, R. Bhaskar, A. Collier, T. Lawson and A. Norrie, London: Routledge, 189-205.

Archer, M. (1998b) Realism and morphogenesis, in *Critical Realism, Essential Readings*, edited by M. Archer, R. Bhaskar, A. Collier, T. Lawson and A. Norrie, London: Routledge, 356-381.

Archer, M., Bhaskar, R., Collier, A., Lawson, T., Norrie, A. Eds. (1998) *Critical Realism, Essential Readings*. London: Routledge

Archer, M.S. (1995) *Realist Social Theory: the Morphogenetic Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

Archer, M.S. (1996) *Culture and Agency. The Place of Culture in Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Archer, M.S. (2000) *Being Human. The Problem of Agency*. Cambridge: Cambridge University Press.

. Archer, M.S. (2002) Realism and the problem of agency, in *Journal of Critical Realism/Alethia*, 5 (1): 11-20.

Archer, M.S. (2003) *Structure, Agency and the Internal Conversation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Archer, M.S. (2007). The ontological status of subjectivity: the missing link between structure and agency, in *Contributions to Social Ontology*, edited by C. Lawson, J. Latsis and N. Martins, Abingdon: Routledge, 17-31.

Artner, A. (2013). Is youth unemployment really the major worry?. *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 21(2-3), 183-205.

Avis, J. (2014). Beyond NEET: Precariousness, ideology and social justice—The 99%. *Power and Education*, 6(1), 61-72.

Avis, J. (2014). Comfort radicalism and NEETs: a conservative praxis. *International Studies in Sociology of Education*, 24(3), 272-289.

. Balan, M. (2015). Methods to estimate the structure and size of the “neet” youth. *Procedia Economics and Finance*, 32, 119–124.

. Bardak, U., Maseda, M. R., & Rosso, F. (2015). *Young People Not in Employment, Education or Training (NEET): An Overview in ETF Partner Countries*. European Training Foundation.

. Bell, L., & Thurlby-Campbell, I. (2017). *Agency, structure and the NEET policy problem: the experiences of young people*. Bloomsbury Publishing.

. Brannen, J. (2005) *Mixed Methods Research: A Discussion Paper*. ESRC National Research Centre for Research Methods, NCRM Methods Review Papers.

. Carcillo, S., Fernández, R., Konigs, S., & Minea, A. (2015). NEET youth in the aftermath of Crisis: Challenges and policies. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, No. 164. OECD Publishing. doi:10.1787/5js6363503f6-en

. Carmeci, L., and L. Mauro. 2003. “Long Run Growth and Investment in Education: Does Unemployment Matter?” *Journal of Macroeconomics* 25: 123–137.

- . Caroleo, F. E., and F. Pastore. 2007 “The Youth Experience Gap: Explaining Differences across EU Countries.” *Quaderni del Dipartimento di Economia, Finanza e Statistica* 41: 1–20. Accessed July 20, 2013. http://www.ec.unipg.it/DEFS/uploads/quaderno41web_001.pdf.
- . Clark, Kim B., and L. Summers. 1978. “The Dynamics of Youth Unemployment.” NBER w0274.
- . Cohen, P. (1984). Against the new vocationalism. In I. Bates, J. Clarke, P. Cohen, D. Finn, R. Moore, & P. Willis (Eds.), *Schooling for the dole* (pp. 104–169). London: MacMillan.
- . Cohen, S. (1973). *Folk devils and moral panics*. St Albans: Paladin.
- . Danermark, B., Ekström, Jakobsen, L., Karlsson, J.C. (2002) *Explaining Society. Critical Realism in the Social Sciences*. Abingdon: Routledge.
- . Davies, M. (2007) *Planet of Slums*. London: Verso.
- . Drakaki, M., Papadakis, N., Kyridis, A. & Papargyris, A. (2013), “The NEET’s profile in Greece”, in: Papadakis, N. (ed.), *Absents’ Barometer: The NEETs (Young People Not in Education, Employment or Training) in Greece*, Athens: Sideris, pp. 209-240 (G).
- . Drakaki, M., Papadakis, N., Kyridis, A., & Papargyris, A. (2014). Who’s the Greek Neet? Neets’ profile in Greece: parameters, trends and common characteristics of a heterogeneous group. *International Journal of Humanities and Social Science*, 4(6), 240-254.
- . European Commission (2005a), *EU Implementation of the “Education & Training 2010”. Work Programme since the 2004 Joint Interim Report*, Brussels: EC DG EAC {1 December 2005-EAC/A1/SV D(2005)}.
- . European Commission (2005b), *Commission Staff Working Document: Annex to the Communication “Draft 2006 Joint Report on progress on implementing the Education and Training 2010 Work Programme”*. Brussels: E.C. DG EAC
- EC. 2010. *Youth on the Move. An initiative to unleash the potential of young people to achieve smart, sustainable and inclusive growth in the European Union. Communication from the Commission to the European parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions COM (2010) 477 final*.
- . EC. 2012a. *Moving Youth into Employment*. Brussels. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and The Committee Of The Regions. December 5, 2012 COM (2012) 727 final {SWD(2012) 406 final}.
- . EC. 2012b. *Accompanying the document Proposal for a Council Recommendation on Establishing a Youth Guarantee*. Brussels. Commission Staff Working Document. December 5, 2012 SWD (2012) 409 final {COM(2012) 729 final}.
- . EC. 2013. “The European Citizens’ Initiative.” Official register. *Unconditional Basic Income (UBI) – Exploring a pathway towards emancipatory welfare conditions in the EU*. Accessed July 15. <http://ec.europa.eu/citizensinitiative/public/initiatives/ongoing/details/2013/000001>.
- ECI. 2013a. *Unconditional Basic Income. Text of the initiative. European Citizens’ Initiative*. Accessed July 24, 2013. <http://basicincome2013.eu/ubi/text-eci-ubi/>.
- . ECI. 2013b. *European Citizens’ Initiative on Unconditional Basic Income. Annex. European Citizens’ Initiative*. Accessed July 24, 2013. http://basicincome2013.eu/ubi/wp-content/uploads/2013/01/Full_Annex_ECI_unconditionnal-basic-income-2.pdf.
- . Elder-Vass, D. (2010) *The Causal Power of Social Structures. Emergence, Structure and Agency*. New York: Cambridge University Press.

Eurofound (2012). NEETs. Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Available online at:<http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2012/54/en/1/EF1254EN.pdf> (13/4/2013).

European Commission (2010), Communication from the Commission: EUROPE 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth, Brussels, 3.3.2010, COM (2010) 2020

EUROSTAT (2017). Statistics on young people neither in employment, nor education or training. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/>

Eurostat (2019), Glossary: Young people neither in employment nor in education and training (NEET)

. Eurostat 2017 Statistics on young people neither in employment, nor education or training Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Statistics_on_young_people_neither_in_employment_nor_in_education_or_training#NEETs:_analysis_by_degree_of_urbanisation

. Eurostat 2017 Statistics on young people neither in employment, nor education or training Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Statistics_on_young_people_neither_in_employment_nor_in_education_or_training#NEETs:_analysis_by_degree_of_urbanisation

. Eurostat, 2019 https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Statistics_on_young_people_neither_in_employment_nor_in_education_or_training#NEETs:_analysis_by_degree_of_urbanisation

. Eurostat, 2019, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Statistics_on_young_people_neither_in_employment_nor_in_education_or_training#Young_people_neither_in_employment_nor_in_education_or_training

Eurostat. 2017. Statistics on Young People Neither in Employment Nor in Education or Training. Statistics Explained. Brussels: European Commission. Accessed February 20, 2019. <http://ec.europa.eu/45>. Freeman, R. B., and D. Wise, eds. 1980. The Youth Labour Market Problem: Its Nature, Causes and Consequences. Chicago, IL: University of Chicago Press.

Furlong, A. (2006). Not a very NEET solution: representing problematic labour market transitions among early school-leavers. *Work, employment and society*, 20(3), 553-569.

Ghella, Youcef. 1998. "Minimum Wages and Youth Unemployment." *Employment and Training Papers* 26. Labour Law and Labour Relations Branch Action Programme on Youth Unemployment Employment and Training Department. International Labour Office Geneva.

GPO & KEADIK (2012). Project "Absents' Barometer": Detection, classification and empirically founded policy proposals to tackle the new form of social vulnerability: the NEETs (Young People Not in Education, Employment or Training). Deliverable 3.1a: Report of the NEET population in Greece, in terms of age, sex, ethnicity (immigrants without Greek nationality), urbanity, educational level and administrative region (first phase of the quantitative study) (G).

. GPO & KEADIK (2013). Project "Absents' Barometer": Detection, classification and empirically founded policy proposals to tackle the new form of social vulnerability: the NEETs (Young People Not in Education, Employment or Training). Deliverable 3.1b: Report of the NEET population in Greece per administrative regions and Prefectures (second phase of the quantitative research) – Presentation and analysis of the quantitative research findings (G).

Graham, S. and Healy, P. (2007) 'Relational concepts of space and place: issues for planning theory and practice', in *European Planning Studies*, 7(5): 623-646.

[https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Glossary:Young_people_neither_in_employment_nor_in_education_and_training_\(NEET\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Glossary:Young_people_neither_in_employment_nor_in_education_and_training_(NEET)) (Accessed on 06February 2019)

. ILO (2019) Employment https://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/statistics-overview-and-topics/WCMS_470295/lang--en/index.htm

. ILO (2019) Labour force https://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/statistics-overview-and-topics/WCMS_470304/lang--en/index.htm

. ILO (2019) Labour force https://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/statistics-overview-and-topics/WCMS_470304/lang--en/index.htm,

. ILO (2019) Unemployment https://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/statistics-overview-and-topics/WCMS_470306/lang--en/index.htm

. ILO. 2012. Eurozone Job Crisis: Trends and Policy Responses. Studies on growth. Geneva: International Labour Organization. ISBN: 978-92-9251-013-8.

. Iosifides, T. (2011b) A generic conceptual model for conducting realist qualitative research: examples from migration studies. Working Paper No 43, International Migration Institute (IMI), University of Oxford, UK.

. Iosifides, T. (2011a) Qualitative Methods in Migration Studies. A Critical Realist Perspective. Farnham: Ashgate Publishing, pp. 266.

. Istance, D., Rees, G. and Williamson, H. (1994) Young People Not in Education, Training or Employment in South Glamorgan. Cardiff: South Glamorgan Training and Enterprise Council.
Roberts, K. (1995) Youth Employment

. Jessop, B. and Oosterlynck, S. (2008) 'Cultural political economy: On making the cultural turn without falling into soft economic sociology, in Geoforum, 39(3): 1155-1169.

. Le Grand, C., & Tåhlin, M. (2013). Class, occupation, wages, and skills: The iron law of labor market inequality. In Class and Stratification Analysis (pp. 3-46). Emerald Group Publishing Limited.

. Macdonald, R. (2011). Youth transitions, unemployment and underemployment. Plus ça change, plus c'est la même chose?" Journal of Sociology, 47(4), 427-444.

Macmillan L (2014) Intergenerational worklessness in the UK and the role of local labour markets. Oxford Economic Papers 66: 871-889.

. Marelli, E., & Signorelli, M. (2015). Convergence, crisis and unemployment in Europe: the need for innovative policies.

. Maria Stella Agnoli*, Enrico Nerli Ballati, 2016, Macerata Neet nell'Italia della crisi: caratteristiche e forme di esclusione dei giovani fuori dal Sistema di istruzione, formazione e lavoro Paper per la IX Conferenza ESPAnet Italia "Modelli di welfare e modelli di capitalismo. Le sfide per lo sviluppo socio-economico in Italia e in Europa" Welfare models and Varieties of Capitalism. The challenges to the socioeconomic development in Italy and Europe"

. O'Higgins, Niall. 1997. "The Challenge of Youth Unemployment." Employment and Training Papers No 7 (1997) Employment and Labour Market Policies Branch. Action Programme on Youth Unemployment, Labour Office, Geneva. ISBN 92-2-110751-5. Employment and Training Department International

O'Higgins, Niall. 2001. "Youth Unemployment and Employment Policy: A Global Perspective." ILO, Geneva ISBN 92-2-111348-1

. (2018), Youth not in employment, education or training (NEET) (indicator). doi: 10.1787/72d1033a-en (Accessed on 05 February 2019)

- . OECD (2019), Unemployment rate (indicator). doi: 10.1787/997c8750-en (Accessed on 26 March 2019)
- OECD (2019), Unemployment rate (indicator). doi: 10.1787/997c8750-en (Accessed on 26 March 2019)
- . OECD (2019), Youth unemployment rate (indicator). doi: 10.1787/c3634df7-en (Accessed on 25 February 2019)
- . OECD (2019), Youth unemployment rate (indicator). doi: 10.1787/c3634df7-en (Accessed on 26 March 2019)
- . OECD. (2014). *Education at a glance 2014*. OECD indicators. Paris: OECD.
- . Oliver, E. J., Mawn, L., Stain, H. J., Bambra, C. L., Torgerson, C., Oliver, A., & Bridle, C. (2014). Should we 'hug a hoodie'? Protocol for a systematic review and meta-analysis of interventions with young people not in employment, education or training (so-called NEETs). *Systematic reviews*, 3(1), 73.
- Oliver, E. J., Mawn, L., Stain, H. J., Bambra, C. L., Torgerson, C., Oliver, A., & Bridle, C. (2014). Should we 'hug a hoodie'? Protocol for a systematic review and meta-analysis of interventions with young people not in employment, education or training (so-called NEETs). *Systematic reviews*, 3(1), 73.
- . Pandis, P. & Zagkos, Ch. (2013). The social and demographic characteristics of the NEETs: The example of Greece. In N. Papadakis (Ed.), *Absents' Barometer: NEETs (Young People Not in Education, Employment or Training) in Greece*. Athens: Sideris, pp. 109- 120 (G).
- . Papadakis, N. (2013). NEETs in Europe: Convergences and divergences. In N. Papadakis (Ed.), *Absents' Barometer: NEETs (Young People Not in Education, Employment or Training) in Greece*. Athens: Sideris
- . Papadakis, N., Kyridis, A., & Papargyris, A. (2015). Searching for absents: The State of things for the NEETs (young people Not in Education, Employment or Training) in Greece. An overview. *Journal of Sociological Research*, 6(1), 44-75.
- Porpora, D. V. (1998) Four concepts of social structure, in *Critical Realism, Essential Readings*, edited by M. Archer, R. Bhaskar, A. Collier, T. Lawson and A. Norrie, London: Routledge, 338-355.
- . Porpora, D.V. (2007) Social structure, in *Dictionary of Critical Realism*, edited by M. Hartwig, Abingdon, Routledge: 422-425.
- . Porter, S. (2007) Validity, trustworthiness and rigour: reasserting realism in qualitative research, in *Journal of Advanced Nursing* 60(1): 79–86.
- . Quintano, C., Mazzocchi, P., & Rocca, A. (2018). The determinants of Italian NEETs and the effects of the economic crisis. *Genus*, 74(1), 5.
- Quintini, G. and Martin, John P. and Martin, Sébastien, *The Changing Nature of the School-to-Work Transition Process in OECD Countries (2007)*. WDA-HSG Discussion Paper No. 2007-2. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1884070> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1884070>
- Rice, P. O. 1986. "Juvenile Unemployment, Relative Wages and Social Security in Great Britain." *The Economic Journal* 96: 352–374.
85. Ruesga-Benito, S., González-Laxe, F., & Picatoste, X. (2018). Sustainable Development, Poverty, and Risk of Exclusion for Young People in the European Union: The Case of NEETs. *Sustainability*, 10(12), 4708.

- . Sadler, K., Akister, J., & Burch, S. (2014). Who are the young people who are not in education, employment or training? An application of the risk factors to a rural area in the UK. *International Social Work*, 1–13. doi:10.1177/0020872813515010
- . Salvà-Mut, F., Tugores-Ques, M., & Quintana-Murci, E. (2018). NEETs in Spain: an analysis in a context of economic crisis. *International Journal of Lifelong Education*, 37(2), 168-183.
- Sayer, A. (2001) 'For a Critical Cultural Political Economy' in *Antipode*, 33 (4): 687-708.
- Sayer, A. (2010) 'Cultural political economy and critical policy studies' in *Critical Policy Studies*, 3 (3-4): 336-356.
- Schuyler House, R. (2010) *Critical Realism, Mixed Methodology, and Institutional Analysis*. Working Paper No.: SPP10-02, Lee Kuan Yew School of Public Policy National University of Singapore.
- . Simões, F. (2018). How to involve rural NEET youths in agriculture? Highlights of an untold story. *Community Development*, 49(5), 556-573.
- . Simões, F., Meneses, A., Luís, R., & Drumonde, R. (2017). NEETs in a rural region of Southern Europe: Perceived self-efficacy, perceived barriers, educational expectations, and vocational expectations. *Journal of Youth Studies*, 20(9), 1109–1126. doi:10.1080/13676261.2017.1311403
- Exclusion Unit (1999), *Bridging the Gap: New Opportunities for 16–18 year olds not in Education, Employment or Training*, July, London. Available online at: http://www.partnershipforyounglondon.org.uk/data/files/1419/bridging_the_gap_seu_1999.pdf (3/4/2013).
- . Thrift, N. (2009) 'Space: the fundamental stuff of geography' in Clifford, N.J., Holloway, S.L., Rice, S.P., Vallentine, G. (Eds.) *Key Concepts in Geography*. London: Sage, 85-96.
- Tomassini, M. (2016). Overcoming the low-learning scar effect: Narratives of learning and resilience of Italian low-skilled. *British Journal of Guidance & Counselling*, 44(2), 185-197.
- Vancea, M., & Utzet, M. (2018). School-to-work transition: The case of Spanish NEETs. *Journal of Youth Studies*, 21(7), 869-887.
- Zuccotti, C. V., & O'Reilly, J. (2018). Ethnicity, Gender and Household Effects on Becoming NEET: An Intersectional Analysis. *Work, Employment and Society*, 0950017017738945.